

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FOR HJØRNING AMT

4604

Fra det gamle Gilleleje

Redigeret af H. C. Terslin

Motiv fra Sjællands nordkyst. Kullen i baggrunden.

Radering af Carl Bloch 1887

Nordsjællands-kystens årbog

Årgang 1951

Udgivet af Gilleleje museum

FRA DET GAMLE GILLELEJE 1951

INDHOLD:

	<i>Side</i>
Årsberetning	4
Orkanen 3.-4. okt. 1860 v. <i>H. C. Terslín</i>	5
<i>Viggo Larsen</i> , stud. mag., Århus (fh. Gilleje): Søborg ..	14
<i>Chr. O. Carlsen</i> : Da jeg var stenfisker	22
Maskinfabr. <i>Carl Petersen</i> : Min far som marinemaler..	27
Lektor, cand. mag. <i>C. M. Rosenberg</i> : Gilbjerggårds hi- storie efter <i>Billeskov-Jansen</i>	34
<i>H. C. Terslín</i> : Ertebøllebopladsen ved Søborg sø	52
Fonf. <i>Gert Grøndahl</i> : Et Gribskov-møde. (Tegn. af <i>Poul Petersen</i>	57
Forfatteren <i>Harald Herdal</i> : Gillelejeminder	59
Mag. art. <i>Knud B. Jensen</i> , Stednavneudvalget: Sted- navne i Gilleje sogn	67
Kommunel. <i>O. Hildinge</i> : Lidt om fiskentro på Aalsgaard	77
Strandinger ved Sjællands nordkyst	81
<i>H. C. Terslín</i> : Ord og udtryk i Gilleleje-målet	87
Bidrag til det nordligste Sjællands kirkehistorie (ved <i>H. C. Terslín</i>)	89

Fra det gamle Gilleleje 1951

Årbog XIX
redigeret af H. C. Terslin

Gilleleje museums forlag
1951

Af årsberetningen.

Tilskud til museets drift og årbogen er med tak modtaget fra undervisningsministeriet, Søborg-Gilleleje sogneråd, Gilleleje havne- og bjærgelag, Gilleleje fiskeriforening, Brugsforeningen, Frederiksborg amts spare- og lånekasse, Nordsjællands bank og Kronborg vestre birks spare- og lånekasse.

Den årlige sommerfest til fordel for museet fandt sted 21. og 22. juli. Med støtte af undervisningsministeriet har museets leder, H. C. Terslin, besøgt museerne i Stavanger, Haugesund, Bergen, Stend, Trondheim, Oslo og Bygdø specielt for at studere fiskerihistorie og museumsteknik, endvidere de havbiologiske stationer ved Bergen og Trondheim samt beset norske samlinger af stenalder-sager. (Komsa—Fosna-kulturene).

Provinsmuseernes tilsynsførende, museumsinspektør, dr. phil. H. C. Broholm, Nationalmuseet, har aflagt besøg.

Kredsen af litterære bytteforbindelser er blevet udvidet med flere institutioner.

Samlingerne er i årets løb blevet betydeligt forøget; desværre tillader pladsen ikke en nærmere redegørelse; vi takker alle givne. Vi ønsker fremdeles allehånde gamle fiskeredskaber, billeder og arkivsager, bohave og tøj fra kystens folk.

Fhv. mejeriejer A. Kjellerup og skibskonstruktør Henry Olsen har velvilligst foretaget diverse afskrifter fra rigsarkivet og landsarkivet for Sjælland.

Museumsforeningens bestyrelse: Forpagter Billeskov-Jansen (sekretær, provst E. Steenvinkel, R. a. Db., tømremester Jørgen Nielsen, maskinfabrikant Carl Petersen (kasserer), overlærer H. C. Terslin, R. a. Db. (museets forstander, årbogens redaktør), skibsbygger Leo Petersen, fru Inge Knudsen, skipper Karl Bæk (viceformand), skipper Jul. Sønnesen, Dbm., skibsmontør Bendt Petersen, gårdejer H. Otto, forfatteren Erik Bertelsen. — Kustode: Fhv. skipper Chr. O. Carlsen. Revisorer: Malerm. P. Christensen og tømremester Sv. Svendsen. — Udvalgsmedlem: Arkitekt Willy P. Nielsen. M. A. A.

Grd. Jørgen Nielsen, Søborg, er udnævnt til æresmedlem.

Orkanen natten mellem 3. og 4. oktober 1860.

*Da gillelejev fiskeren Anders Carlsen
modtog medaillen „För berömliga gärningar“*

En sällsynt medalj. — — —

I Det National-historiske Museum på Frederiksborgs slott (Bruun 18160) finnes ett exemplar i guld av åttonde storleken av den svenska medaljen *För berömliga gärningar* med Karl XV:s bild på åtsidan (Hild. 36) och inskriften *Till And. Carlsen Fiskare* präglad på frånsidan.

Denna medalj utdelades år 1861. Det officiella meddelandet därom — i Post- och Inrikes Tidningar för den 26 november 1861 — lyder: »I anledning af Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes i Malmöhus län gjorda und. hemställan om något utmärkelsestecken åt Danske fiskaren Anders Carlsen å Gilleleje inom Frederiksborgs amt, hvilken under en den 3 Oktober sistlidne år rådande stark storm, med egen lifs-

fara, räddat 16 med sillfiske vid Seland's ref sysselsatte Svenska fiskare från Nyhamns fiskeläge, som alla varit nära att omkomma, har K. M:t under den 9 innevarande månad funnit godt att, till betygande af sitt nådiga välbehag öfver bemälda Anders Carlsens vid ifrågavarande tillfälle ådagalagda modiga och sjelfuppoffrande handling, förära honom ett exemplar i guld af medaljen utaf åttonde storleken, med inskrift: »För berömliga gerningar«, att i högblått band med gula kanter bäras å bröstet.«

Anders Carlsen mottog medaljen året derpå. I en korrespondens från Höganäs i Posttidningen för den 16 april 1862 läses: »Under en häftig storm den 3 Okt. 1860 blefvo 16 fiskare från Nyhamns fiskläge i Kullen¹⁾ räddade ur dödsnöd på sjön af fiskaren Anders Carlsen från Gille fiskläge på Seland, med ögonskenligaste lifsfara för denne sjelf; för hvilken ädla och modiga handling H. M. Konungen, efter det densamma blifvit inför honom anmäld, behagade tilldela Anders Carlsen guldmedaljen för berömliga gerningar. Denne medalj öfverlemnades åt Carlsen på Höganäs den 4 dennes på ett särdeles vackert och högtidligt sätt. Kl. 2 på dagen afgick från stenkolsverkets, för tillfället med svenska och danska flaggor rikt smyckade, styrelsehus till brukskyrkan ett festligt tåg, företrädt af grufvans musikkorps, blåsande en marche: 'den tappre landsoldat'. Först gingo fem af de räddade fiskarna, (de öfriga voro ute på sjöresor), derpå Anders Carlsen, hvarefter syntes landshöfdingen v. Troil samt amtmannen öfver den del af Seland's stift, hvarinom Gille läge hörer, grefve Schulin, som för festen hit öfverrest, vidare grufvans disponentdirektör för tillfället, ryttmästaren Tornerhjelm, en del andra direktörer och aktionärer i grufvebolaget, åtskilliga, för den tidigare på dagen försiggångna bevaringsmönstrin-

1) Fisker Alfred Jønsson på Lerberget (91 år i 1916) fortalte, at de 16 mand var besætningen på 2 både.

Nr. 3 fra højre: Anders Carlsen. De øvrige er fra venstre: Chr. Svendsen, Sv. Larsen (Lukke), Lars Svendsen, Niels Sønnesen, Chr. Carlsen og Chr. Carlsen. — Efter maleri af N. Chr. Hansen (1905).

gen, till orten anlända militära och civila embetsmän, samt slutligen en del grufvan och orten tillhöriga tjänstemän. Efter inträdet i kyrkan, som var överfylld af åskådare, afsjöngs av ynglingar ur den högre folkskolan 1 vers av ps. No. 372, hvarefter församlingen erbjöds det sällsynta skådespelet av tvenne landshöfdingars, en dansk och en svensk, uppträdande inför altaret. Landshöfdingen von Troil tog till orda och skildrade anledningen til dagens högtidlighet, samt öfverlemnade Anders Carlsen den ofvannämnda medaljen, med erinran, att Carlsen dock icke egde rätt bära densamma förr, än han erhållit sin Konungs tillåtelse dertill. Grefve Schulin tillkännagaf då, att hans danska majestät, underrättad om det Carlsen tillämnade utmärkelses-tecknet, på förhand lemnat och befallt grefve S. att nu meddela Carlsen tillstånd att densamma anlägga och bära, hvarpå grefven i hjertliga ordalag tolkade Carlsens tacksamhet för denna Konung Carls nådebevisning och för det vackra och högtidiga sätt, som landsh. v. Troil valt för dennas öfverlemnande. Efter en bön, som afslöts med Fader vår och välsignelsen, afsjöngs ps. 370 v. 4, hvarpå prosessionen i den nämnda ordningen, under det musiken blåste 'Kung Carl den unga hjelte', återvände till direktionshuset, hvarest gafs, under ryttmästaren Tornerhjelm's auspici, en festlig middag, der Anders Carlsen innehade hedersplatsen mellan begge höfdingarna, och der den högtidliga karakteren i öfrigt icke hindrade en ton af gemytlighet och en viss uppsluppenhet att göra sig gällande.«

Anders Carlsen var född i Gilleleje år 1831 och avled där 1910, jfr. H. C. Terslin: Guvernør over Dansk Vestindien Gabriel Milan og hans Efterkommere i Danmark, Gilleleje 1926, s. 124. Författaren av nyssciterade arbete overlærer H. C. Terslin, Fiskerimuseet, Gilleleje, har benäget meddelat följande om Anders Carlsens bragd: »Begivenheden fandt sted ved Sandhavn mellem Yderby og Gniben på Sjællands Odde i slutningen af sildefisket. I

mange år fiskede nordsjællandske og skånske fiskere²⁾ sild ved Sjællands Odde, hvor de benyttede Sandhavn³⁾ til landingsplads. Bådene sattes på land på åben kyst ved, at man sejlede så langt ind som muligt, hvorpå man sprang over bord og fæstede en jernkrog med en lang line i stævnen, hvor der var et hul til samme, og trak båden på land. De skånske fiskere har villet gøre det den pågældende dag trods den voldsomme pålandsstorm med høj brænding langs den lave kyst. De har også sat båden på land, men ikke været i stand til at klare resten: springe overbord, sætte krogen i stævnen og trække båden op på selve kysten. Anders Carlsen gik ud med krog og line⁴⁾ for at hugge den i stævnen på de svenske både og derefter dirigere bjærgningen af dem op på land. De svenske fiskere ville næppe selv have kunnet klare landsætningen (ophalingen); det ville måske endog have været livsfarligt at springe ud.« Om det høgtidliga överlämnandet av medaljen til Anders Carlsen meddelar Terslin: »Landshövdingen hæftede den på ham, men i højre side; den danske amtmand, som deltog, rettede imidlertid fejlen. — Nogen tid efter blev Anders Carlsen tilsagt i audiens hos den svenske konge; det skete på Högnäs; den danske amtmand ledsagede ham ligeledes da«.

Medaljen för berömliga gärningar instiftades år 1805. Den hade till år 1832 latinsk inskrift: Sui memores alios fecere merendo. År 1832 infördes den svenska inskriften:

2) Gillelejerne overnattede hos Yderby-bønderne efter at have trukket deres både på land, mens skåningerne i reglen overnattede i deres både, der var større end de nordsjællandske (28-30 fod mod Gillelejerne, der var o. 25 fod). Senere tilføjelse af H. C. Terslin.

3) Der var ingen havn på denne plads. — (H. C. T.).

4) Hver båd havde dengang en line med krog; linen var sædvanligvis 10-15 favne; krogen, der var 14-15 tommer lang, anbragtes i et hul i stævnen; de ilandværende fiskere kunne da trække båden ind. — At Anders Carlsen gik ud, beroede på, at han var den bedste forråber, når bådene skulle på land, dengang der ingen havn var på Gilleleje. — (H. C. T.).

För berömliga gärningar präglades till en början i de två då vanliga stora formaten adertonde och tolfte storlekarna, men år 1842 avskaffades dessa stora format. Därefter utdelades medaljen i femte storleken, vanligen i silver, undantagsvis i guld; sedermera tillkom åttonde storleken, även den vanligen i silver. Åttonde storleken i guld, som Anders Carlsen erhöll, har under hela den långa tid, som *För berömliga gärningar* utdelats, förekommit ytterst sällan; sammanlagt torde icke mera än ett tiotal »åttor« i guld ha utdelats.

Torgny Lindgren.

Til ovennævnte artikkel, der med forfatterens, riksbankskamrer T. Lindgrens, og redaktørens tilladelse er hentet fra Nordisk numismatisk Unions Medlemsblad (marts 1951), kan det have interesse at knytte referater fra danske aviser.

Først om sildefiskeriet. Vi citerer Helsingør Avis for 6. okt. 1860: Ved Sjællands Odde har Sildefiskeriet ifølge Nykjøbing Avis iaar givet et ualmindeligt rigt Udbytte; desuagtet har Silden været temmelig dyr, som Følge af, at der ved Rørvig har ligget store Baade fra Sverrig og Gilleleje, som have opkjøbt Silden til høj Pris. En svensk Baadfører har paa een Nat havt en Fangst af c. 1700 Ol Sild, som han solgte i Sverrig for 7 à 8 Mk pr. Ol. I enkelte Nætter har der været 150 à 200 Baade paa Sildefiskeri omkring Sjællands Odde.

Og så om stormen. Først 6. okt. berettes om denne storm, som har hærget alle danske farvande. Den anrettede naturligvis også skade på land. — I Berl. Tid. 4. okt. 1860 meldes om, at Stormen (af V.S.V.) har raset fra i Aftes Kl. 8 og Størstedelen af Natten og anrettet Skade paa Telegrafnettet og forarsaget Afbrydelser paa Linjerne Jylland-Slesvig og Helsingør-Sverrig. I Helsingør Avis læses: Stormen i Natten mellem afvigte Onsdag og Torsdag har, som man kunde for-

udsee, anrettet betydelig Søskade, ogsaa her i Sundet. — Capt. A. Ulrichsen, førende Skibet »Mercurius« her af Staden, melder, at han i en orkanagtig Storm 2 Miil S.O. af Kullen saae en Skonnert kæntre og strax derefter synke. Paa Grund af Afstanden og en ualmindelig haard Sød var det paa det synkende Skib tilsatte Flag ikke at kjende. — I Havnen her (Helsingør) er igaar og idag indkommen endel Havarister. — — Jeg vil hellere sige mange; her er listen: Jagten De tre Søskende af Marstal, lastet med mursten, skonnertbrig Elisa af Blankensee (trælast og jern), galease Gretin af Leer (jern og cinders), galease Remde af Oddeund (kaffe og trælast), bark Norske Klippe af Oscarstrand (planker og jern), brig Lisinka af Libau (planker), brig Amelie af Weechhafen (maskingods), brig Monstret Boy af Tønsberg (trælast), bark Kong Oscar af Porsgrund (jernbaneskiner), skonnert Unda af Gefle (planker), bark Scandia af Arendal (trælast), skonnert Nadescha af Helsingfors (trælast), skonnert Mette Cathrine af Fanø (kul og jern), bark Furey af Memel (trælast), skonnert Neptun af Moss (brædder), brig Alchymist af Middelsbro (kul), skonnert Jane og Magret af Porsgrund (saltet sild), skonnert Lydia af Calmar (trælast), bark Zufall af Stettin, brig Caroline Henriette af Rostock (tømmere), brig Wixen af Whitby (egetræ), brig Harmoni (har været på grund ved Hesselø, flyder på lasten), skonnert Hilma. — — — Af skaderne opgives følgende: Forlis af anker, påsejling, tab af rigning, lækage ved støtterne, tab af bovspryd, af fokkemast, tab af klyverbom, sejl, lækage i bagbords bov. Berl. Tid. 5. okt. meddeler fra Helsingør, at en jysk jagt drev sydpå, men al besætningen blev bjærget af en lodsbåd. Et svensk dampskib Linné er indkommet i havn med tab af anker. Ved Hittarp på svenskekysten er en bark med kappede master strandet.

Om stormen på fiskepladserne meddeler Nykjøbing Avis' Rørvig-rapporter følgende (8. okt. 1860): I Onsdags Efter-

middag henad Aften rejste sig med vestlig en heftig Storm, som stadig tog til i Styrke. En Mængde Fiskerbaade, som allerede var gaaede til Søes, maatte atter og skyndsomst søge Læ, og en stor Deel tyede hertil, hvor en god Baadehavn og en solid Ankerplads tilbyde sig. Onsdag Aften og Torsdag Morgen søgte successive flere Baade hertil, eftersom Stormen, der om Natten var voxet til en Orkan, tvang dem fra deres første Ankerplads. Man kunde ikke uden Ængstelse iagttage Baadenes Opkrydsning hertil; den ene Sø gik over dem efter den anden, og uagtet de havde fuldtrebede Seil, krængede de dog så meget, at man hvert Øjeblik maatte befrygte en Kæntring; man fik ved denne Leilighed at see et af de mange haarde Dravater, som Fiskerne om Efteraaret maae udsætte sig for, og man maae i Sandhed beundre deres Udholdenhed og Mod under deres Forsøg paa at fravryste Havet noget af dets Rigdom. Paa Stranden ved Kattegattet fandtes i Torsdags enkelte Vragstykker, som lade formode større eller mindre Søskader, hvorom dog endnu intet er kommet til vor Kundskab. Men med Beklagelse var man Vidne til, at en i Holbæk hjemmehørende Jagt, som fra Klintebjerg var ladet med Kalksteen til Kjøbenhavn, herfra Rheden under den voldsomme Storm og stærke Højvande, drev for sit Anker ned til Skandsehagen, hvor den i Torsdags Nat sønderloges og gik tabt. Der var intet Mandskab ombord, da Fartøjet drev, ligesom det senere blev livsfarligt at tage derud; følgelig gik intet Menneskeliv tabt, hvorimod man meget maae beklage Føreren, Skipper Andreas Olsen af Rørvig, der hensiddende med en stor Familie i knappe Kaar, nu er sat ud af sin Virksomhed og imødeseer en ublid Fremtid. — — I Stormen den 4.de ds. drev Jagten Johan Gordon, der føres af Skipper A. Olsen af Rørvig, der fra Rheden iland paa Skandsehagepynten, hvor den samme Dag forliste og itu-sloges aldeles. Noget af Skroget og adskilligt Inventar er senere opbjerget.

Om Anders Carlsens bedrift og belønning skriver Berl. Tid. 3. dec. 1861: Fiskeren Anders Carlsen af Gilleleje har, if. Aftonbladet af Hs. Maj. Kongen af Sverrig og Norge modtaget Guldmedaille af 8. Størrelse med Indskrift »For berömliga gerningar« at bære paa Brystet i blaat Baand med gule Kanter, til Belønning for, at han under Stormen den 3. Oktbr. d. A. ⁵⁾ med Livsfare har reddet 16 svenske Fiskere fra Nyhamns Fiskeleje, der var paa Sildefiskeri ved Sjællands Rev og uden hans Bistand sandsynligvis vilde være omkomne.

I vor stedlige avis, Frederiksborg Amts Tidende for 15. april 1862, refereres efter »Øresundsposten« af 7. ds. den ovennævnte højtidelighed i Höganäs omtrent som citeret af T. Lindgren efter Posttidningen for 16. april, men knapt så detailleret.

Anders Carlsen har næppe senere båret den fine medaille. Kammeraterne skulle nok bringe ham på jorden igen efter Höganäs-festen. Og naturligvis kunne mangan anden fisker have udført den samme bedrift, som skaffede ham udmærkelsen. Men *han* gjorde det! Og måske var han af de andre udpeget til at gå ud med linen og krogen, netop fordi han havde den stemme, som skulle til, når bådene skulle trækkes på land, for der skulle hives på kommando.

Desværre gled medaillen ud af familiens eje efter Anders Carlsens død, men er altså nu på et sikkert sted.

H. C. Terslin.

⁵⁾ Det skete året før!

Viggo Larsen: Søborg

Når man i dag står på Søborg slotsruin, kan det være lidt vanskeligt at forestille sig, at denne slotsholm engang har ligget omgivet af vand på alle sider. Hvor der nu er frodige enge, lå i middelalderen en temmelig stor sø, ud fra hvis nordøstre bred de tre små øer, der i 1100-tallet kom til at danne det komplicerede fæstningsanlæg Søborg, strakte sig i nordvestlig retning.

Hvornår den lave yderste holm i Søborg sø er blevet befæstet, er umuligt at sige. Men at anlægget skulle være så gammelt, som den indskrift siger, der efter rygter sidst i 1500-tallet skal have stået over en port på den mellemste ø, er vist udelukket.

»Vixit Aristoteles et Alexander dominatur
dum per gentiles castrum Søborg fabricatur.«¹⁾

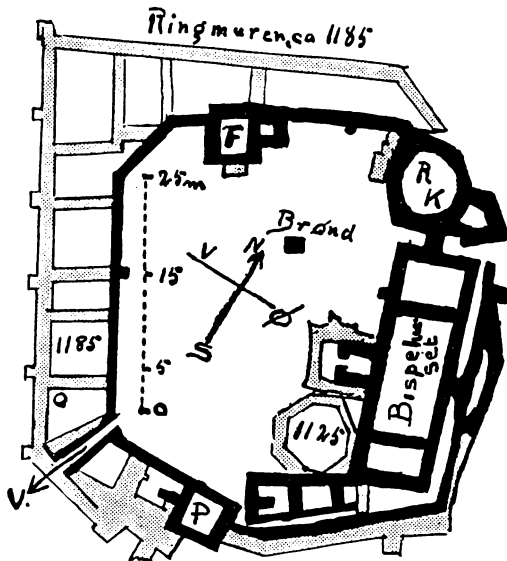
skal der have stået, men ud fra de sparsomme jernalderfund i Nordsjælland må vi foreløbig anse det for usandsynligt, at Søborg skulle være anlagt allerede i den keltiske jernalder. Formodentlig vil sporene af en eventuel jernalderboplads eller befæstning også være udslettet af de senere borganlæg, således at intet kan påvises.

Skriftlige kilder taler ikke om et befæstet Søborg før i forbindelse med ærkebisp Eskil, men udgravninger foretaget af arkitekt C. M. Smidt fra Nationalmuseet bragte i 1929 for dagen, at der før Eskils tid har været et befæstet anlæg på den lille yderste holm, der indtil Eskils borganlæg kun ragede $\frac{1}{4}$ - $\frac{1}{2}$ m op over søens overflade og vel ofte ved tøjbrudstid omtrent stod under vand. Udgravningerne viste, at der i de første årtier af 1100-tallet er blevet bygget et stort 8-kantet kampestenstårn med en diameter på ca. 12 m. Dette tårn har Eskil revet ned i 1150'erne, da han byggede sin borg, og kun fundamentresterne af det gamle tårn er tilbage. Disse rester viser os imidlertid flere interessante enkeltheder, der bevirker, at vi er i stand til at datere tårnet omtrentlig. Tårnet er bygget med regelmæssige stenskitter på selve den oprindelige holm, medens Eskils borgmure i de par meter jord, han lod lægge på holmen, består af sten med ler og jord imellem. Endvidere har tårnet udelukkende været bygget af kampesten; der er ikke fundet den mindste stump tegl i forbindelse med det. Det tredje og vigtigste er, at tårnfundamentet viser en mærkelig og enestående blanding af sten- og trækonstruktion. På det lave fundament lagde man nemlig to

1) »Medens Aristoteles levede og Alexander herskede, blev Søborg slot bygget af hedninger (ikke-romere).«

bjælkekvadrater på kryds, så de indvendig dannede en 8-kant; kvadraternes spidser gik helt igennem murværket og har altså skullet virke som en slags murankre. Denne mistillid til muretteknikken viser, at tårnet må stamme fra overgangstiden mellem tøm-

Det er denne Knud VI's vestlige ydermur fra ca. 1185, som ombyggedes foroven ca. 1250.

Søbørg Slots Ruin.

— Eskils Anlæg.

▨ andre Tiders - , Tallene angiver omtrentligt Aarsluj.

P = Porttårn ; V = Vandport ; Stabested f. Baade
F = Jens Grands Fangetårn ; R K = Rundkirken.

Det 8-kantede tårn fra omkring 1125 ses nederst.

mer- og muretteknikken, og arkitekt C. M. Smidt mener at kunne fastslå dets opførelse til begyndelsen af 1100-tallet.

Hvad dette borganlæg har bestået af udover stentårnet, kan vi kun gisne om. Efter al sandsynlighed har der ligget nogle træbygninger i tilknytning til tårnet og omkring det hele vel en slags palisadehegn. Sydligst på den mellemste holm findes en dyb grav imellem to høje jordvolde, og formodentlig stammer dette primitive voldanlæg fra samme borganlæg som det 8-kantede stentårn, muligvis går det endda tilbage til et endnu tidligere anlæg.

Det første skriftlige vidnesbyrd om en borg i Søborg sø finder vi i Saxo Danmarkshistorie. Saxo omtaler nemlig en strid mellem ærkebisp Eskil og kong Valdemar den Store, der endte med, at kongen belejrede Søborg, som Eskil havde anlagt, og til sidst fik borgen i sin hånd i 1161. Dog bruger Saxo ikke navnet Søborg, men benævner den »urbs in solido letricae paludis«²⁾, og der er ingen tvivl om, at det er Søborg, hvad J. Kinch i 1874 klart har påvist i en tekstkritik af Saxo. Saxo skriver nemlig, at abbeden i Esrums drog i procession ud af klostret med brødrene for at mægle, og dette viser, at borgen må have ligget nær Esrum. Endvidere taler glosen »urbs« for, at det må være Søborg, idet den hos Saxo har betydningen købstad. Esrums nærmeste købstad eller by må have været Søborg, selv om vi ganske vist først ca. 100 år senere finder betegnelsen købstad om Søborg by. Senere hos Saxo kaldes stedet »urbs latrensis« (el. laterensis) og først senere igen finder vi navnet Søborg. Navnet »den letriske sø« forklarer J. Kinch således, at søen oprindeligt har heddet Letr (el. Lætr) sø, og deraf har Saxo så dannet adjektivet letricus eller latrensis. Laterensis betragter han som en skrivfejl dannet ved ligheden med glosen »later« = teglsten.³⁾

Grunden til, at ærkebisp Eskil har anlagt en borg i Søborg sø, er ret tydelig. Ca. 1145 stiftede Eskil et benediktinerkloster i Esrum, og i 1153 omdannede han det til et cistercienserkloster, der hurtigt blev et af Nordens betydeligste. Imidlertid lå det forholdsvis nær kysten, hvad der i middelalderen med dens kampe og røveriske overfald ikke var nogen fordel. Det falder derfor naturligt at antage, at både Søborg og Gurre er blevet bygget af Eskil til beskyttelse for Esrums kloster, da de er beliggende netop, hvor man må formode, at den letteste adgang i middelalderen til Esrum har været; mod nordøst og øst har klostret været skærmet af tætte skove og vandløb. Også rent arkitektonisk findes der en forbindelse mellem de tre anlæg; alle tre steder er nemlig konstateret en ret lille slags munkesten (ca. 23 × ca. 11½ × ca. 7½ cm), der ikke kendes andetsteds fra. Ud fra Saxos beretning og den nære tilknytning til Esrum mener arkitekt C. M. Smidt at kunne datere Eskils anlæg til at være påbegyndt ca. 1150, — omtrent samtidig med opførelsen af Gurrens ældste stentårn —, og i hvert fald fuldent indtænkt inden 1161, da kongen erobrede det.

2) »byen (el. borgen) på en grund i den letriske sø (el. sump).«

3) Sophus Müllers formodning, at borgen i den letriske sø skulle være et voldsted ved Lejre vig, og letrisk afledt af Lethræ (kulnavnet hlethra) = Lejre må forkastes ud fra ovennævnte argumenter.

Det første, Eskil foretog sig på holmen i Søborg sø, var at grave en voldgrav lidt inden for den egentlige holms nord-, øst- og sydkant; mod vest kom borgen til at stå lige ud til søen. Den opgravede jord brugtes dels til at forhøje selve den lille fæstningsholm 2-3 m, og dels til at opkaste en ringvold uden for graven. Samtidig med at holmen gjordes højere, byggede man borgens fundamenter op nede fra den oprindelige holms overflade. Helt i tegl blev borgen opført, og al sandsynlighed taler for, at Esum og Søborg er vort lands første murstensbygninger. På grundlag af murstenenes størrelse mener C. M. Smidt at kunne fastslå, at porttårnet i syd er opført først, derefter er ringmuren i sydvest og vest opført, så den nordre ringmur med et firkantet tårn sammenbygget med et mindre, endelig den østre ringmur og til sidst det store nordøstre tårn med et mindre tårn mod øst, og hovedbygningen i øst.

År 1161 må hele dette anlæg have stået færdigt: Porttårn i syd, et hovedtårn i nord, i nordøst borgkapellet (skib og kor) i rundkirkeform og samtidig led i befæstningen⁴), i øst den lange hovedbygning med en lille forhal ud i borggården og mod syd en mindre bygning formodentlig til køkken el. lign.; det hele omgivet af — og bygget sammen med — en manglekantet ringmur. I gården findes en gaffelformet brolægning gående fra porttårnet til henholdsvis nordtårnet og borgkapellet; nord og syd for gårdens brønd er brolægningerne forbundne med tværgående. Foruden gennem porten har der i sydvest været adgang til borgen fra søen og plads til en lille båd. Formodentlig har der langs vestre ringmur stået en træbygning til borgens mandskab; vi ved intet, men selve borgens plan ligesom mangler noget i vest for at se færdig ud.

Men fæstningsanlægget bestod imidlertid ikke bare af borgen, men også af de to nærmere land liggende øer. På den inderste var efterhånden vokset en by op; herfra førte en bro ud til den mellemste ø, der som tidligere nævnt var befæstet med volde og grav i syd. På denne ø har formodentlig borgens staldbygninger og lign. ligget; herfra førte en ret lang bro ud til den yderste ø. Egepæle stammende fra denne bro var endnu i forrige århundrede synlige i stort tal. En sidste bro, der fra 1300-tallet var en vindebro, førte så over voldgraven til selve borgen. Alt i alt må borgen have været meget vanskelig at indtage.

Alligevel blev borgen i 1161 indtaget af Valdemar den Store, meh dette skyldtes — efter Saxos beretning — nok mere, at for-

4) C. M. Smidt har med megen dygtighed vist dette i Arb. for nord. oldkynd. og hist. 1934, p. 257-276.

svarene tabte modet, end at befæstningen var for svag. Striden skyldtes sammenstødet af de to forskellige opfattelser af kirkens stilling: om kirken skulle stå under den verdslige magt, d. v. s. kongen, eller om kirken skulle være selvstændig og høre direkte under paven. Valdemar holdt naturligvis på det første, mens Eskil hævdede den anden opfattelse, og til sidst udæskede han kongen så stærkt, at Valdemar belejrede Søborg og med list erobrede den i 1161. Lige til borgens ødelæggelse i 1500-tallet forbliver den nu i kronens eje. Hvor stærk kong Valdemar anså Søborg for at være, kan vi se deraf, at han ret hurtigt, ifølge Saxo, begynder at anvende den som statsfængsel for højforrædere, mænd, der havde lagt planer mod kongens liv. I 1167 indsattes Buris, en søn af Henrik Skatelaar, i borgens fængsel; i 1169 Erik Lams søn Magnus og i 1177 selve ærkebisp Eskils dattersøn Knud.

Ved denne tid havde søen undermineret borgens vestre og nordvestre ringmur, der her stod lige ud til søen; ifølge P. B. Feilberg, der var leder af søens udtørring i 1870'erne, gik de stærkeste strømninger i søen tæt forbi denne mur, og selv om man flere gange søgte at udbedre skaden, hjalp det ikke meget. Til sidst valgte man at bygge en helt ny ringmur på et solidt fundament 4-5 m uden for den gamle ringmur, der til dels nedreves. Langs den nye ringmur blev der plads til en bygning i hele murens længde inddelt i forskellige rum. Også mod nordvest, nord og syd byggedes nye mure, hvorved borgen udvidedes betydeligt og gjordes stærkere; kun mod øst bevaredes Eskils ringmur. Denne store borgudvidelse mener C. M. Smidt at kunne henføre til 1180'erne, altså omkring Knud VI's tronbestigelse og årene derefter; og til grund herfor anføres, at Søborg kirkes kor og skib, der ud fra stilmæssige forhold kan dateres til 1100-tallets sidste fjerdedel, er bygget af samme slags sten som borgudvidelsen. — Endvidere rummede borgen 1192-1206 en farlig fange, bisp Valdemar, så ombygningen af borgen må sikkert have været fuldført inden 1192. Al sandsynlighed taler derfor for, at udvidelsen er foretaget i 1180'erne. — I årene 1201-03 sad bisp Valdemars forbundsfælle grev Adolf III af Holsten også fængslet på borgen. Imidlertid har søen i de følgende årtier igen taget hårdt fat på den vestre ringmur. Omkring 1250 — samtidig med opførelsen af Søborg kirkes tårn — rev man den gamle vestringsmur ned og byggede en stærkere med 6 støttepiller. Det er denne murs stenfundament, som nu står ret velbevaret i ruinens vestside. I slutningen af dette århundrede blev Søborgs mest kendte fange, nemlig ærkebispens Jens Grand, der

på grund af sin fjendtlige stilling til kongehuset blev fængslet af Erik Menved, indsat på Søborg slot den 9. april 1294. En samtidig skildring, forfattet af en kannik fra Lund, fortæller meget levende om den hårde behandling, der blev Jens Grand til del i hans fængsel⁵⁾. Traditionen udpeger det nordlige borgtårns kælderrum til hans fængsel, og sandsynligvis har borgens fængsel været her, selv om intet kan bevises. Julen 1294 tilbragte kong Erik på Søborg, og han forsøgte at nå til forlig med Jens Grand, der imidlertid holdt stand over for kongen og derfor forblev fangen, dog nu i et tårnværelse. I mellemtiden havde paven fået det skete at vide og begyndte at røre på sig, men forinden dette førte til resultat, var Jens Grand undsluppet fra Søborg. Fængselskrøniken beretter om flugten om natten den 13. dec. 1295, der blev muliggjort ved bistand af en kok på borgen, der bragte ham ud til kysten, hvorfra han hurtigt nåede sin stærke borg Hammershus på Bornholm.

I de følgende århundreder opholdt landets konger sig ofte på Søborg. Efter Erik Menved ved vi, at Christoffer II af og til gæstede borgen, ligeledes Valdemar Atterdag, om hvis ophold på borgen flere sagn har dannet sig, men efterhånden glider borgen ud af historien og spiller ikke mere så stor en rolle. Dog kender vi borgens høvedsmænd frem til 1527. I disse århundreder har man også bygget lidt om på borgen; således er ringmuren blevet forstærket i sydøst, en ny forhal til hovedbygningen i øst er blevet bygget og et brohoved foran porttårnet opført.

Sandsynligvis blev Søborg ødelagt under Grevens Fejde 1534-36 som så mange andre af vore middelalderlige borge. Under Grevens Fejde hærgede grev Christoffer i Nordsjælland og erobrede Helsingør, og det ligger nær at antage, at Søborg ved samme lejlighed er gået til. I hvert fald hører vi ikke senere om borgen eller dens høvedsmænd.

Samtidig med borgens ødelæggelse begynder det at gå tilbage for Søborg by, og efter 1550 nævnes den ikke mere blandt købstæderne. Men man er klar over byens og borgens tidligere storhed; i 1574 skriver Erasmus Lætus i sin Daniade: »— Søborgum atque Assebovium non vilia pridem nomina«⁶⁾. I 1577 får lensmanden på Kronborg, Johan Taube, af Frederik II lov at tage for sig af de gode mursten. En halv snes år senere besøgte en sekretær i et engelsk gesandtskab, der skulle kondolere hoffet i anledning af Frederik II's død, Søborg, og i sin dagbog skrev han: »Udidimus

5) Se Kaj Nielsen: Jens Grand (Fra det gamle Gilleleje 1943, p. 7 ff.).

6) »— Søborg og Asserbo, forðum ikke ubetydelige navne«.

stagnum ualde amoenum, in quo insula, et olim in ea media castellum, cujus uisuntur reliquiae« 7). På dette tidspunkt ligger borgen altså hen som ruin.

Gennem de følgende århundreder fik Søborg vel efterhånden udseende af en jord- og stenbunke. 1777 fik Søborg en præst, Christoffer Schrøder, der interesserede sig for fortiden, og han foretog da også flere udgravninger af ruinen og tegnede et kort over dens omegn. Lige så heldig med sin udgravning var Schrøder dog ikke; således stødte han på borgkappellets korbygning, som han antog for at være Jens Grands fængsel og »den rædsomme følelse, jeg fandt ved denne grundmur«, fik ham til at gå i dybden, hvorved muren blev opgravet et lille stykke, og derved gjorde han det meget svært for senere udgravninger at konstatere de to nordøstre tårnfundamenters samhörighed. Efter de store landboreformer sidst i 1700-tallet begyndte udskiftningen af landsbyerne, og det store behov for mursten, der derved fremkom, har sikkert bragt rigtig gang i murstenshentningen fra borgruinen. En senere præst (i Søborg 1827-37), den kendte botaniker H. C. Lyngbye, foretog også udgravninger af ruinen og konstaterede slottets udstrækning, voldgrave og port. I sommeren 1850 blev der af landets konge, Frederik VII, der som bekendt interesserede sig for fortidsminder, foretaget en storstilet og systematisk udgravning af Søborg. Udgravningen blev foretaget af mandskab fra den kgl. livgarde til hest, og kongen var personlig til stede, og boede ligesom mandskabet i en teltlejr nær ruinen. Resultatet af gravningen blev ikke særlig stort⁸⁾, men man fik rensset den vestlige del af ruinen og tegnet et kort over det fremdragne. Den udgravede jord blev væltet ned i voldgraven, og hele anlægget mistede nu helt sin karakter af en fæstning; i de seneste år er dette fyldt dog fjernet, så ruinen igen fremtræder med grave.

Først i 1900 blev udgravningen genoptaget af Nationalmuseet under ledelse af professor Løffler, men den mand, der fremfor alle har betydet noget for vor viden om Søborg, er arkitekt ved Nationalmuseet C. M. Smidt, der ved udgravninger i 1920'erne og 1930'erne har kastet helt nyt lys ind over borgens historie i dens første århundreder. Uden hans udgravninger af ruinen og hans publikationer derom ville vi i dag ikke have vidst ret meget om

7) »Vi så en meget smuk ø, i hvilken en ø, og tidligere lå midt på den en borg, hvis levninger endnu ses«. (Da. Magazin 6rI 1909, p. 335).

8) Wegener siger noget andet: »— Hs. Majestæt Kongen, ifølge sin Opmærksomhed for og Kjærlighed til Fædrelandets gamle Mindesmærker, har udfyldt dette Hul i vor antiquariske Topographie« ved »en kyndig og omfattende Under søgelse af Søborgs Slotsbakke«. (Annal. f. nord. Oldk. og Hist. 1851, p. 363).

Søborgs forskellige anlæg og udvidelser. Søborg fremtræder som et ualmindelig smukt eksempel på, hvad Nationalmuseet og en dygtig mand kan få ud af en gennem tiderne mishandlet borgruin.

C. F. Wegener: Om Udgravningen af Asserbos og Søborgs Ruiner. Ann. f. nord. Oldkynd. og Hist. 1851. — Saxos Danmarkshistorie. — J. Kinch: Textkritik af Saxos 7 sidste Bøger. Arb. f. nord. Oldkynd. og Hist. 1874. — Niels Stenfeldt: Søborg Slot og By. Fra Frederiksborg Amt. 1920. — E. Steenvinkel-Svendsen: Kirkeminder og Præsteliv. 1925. — C. M. Smidt: Søborg. Fra Nationalmuseets Arbejds-mark. 1930. — C. M. Smidt: Ærkebisp Eskils Borganlæg paa Søborg, dets Palatium og Rundkirke. Arb. f. nord. Oldkynd. og Hist. 1934. — C. M. Smidt: Nordsjællands Middelalderborge og største Klostre. Fra Frederiksborg Amt II. 1939. — C. M. Smidt: Middelalderens kongelige Borge i Nordsjælland. Turistforeningens Årbog. 1942. — Aage Roussell: Danmarks Middelalderborge. 1942. — C. M. Smidt: Ærkebisp Eskil. Fra det gamle Gilleleje. 1944. — Kaj Nielsen: Jens Grand. Fra det gamle Gilleleje. 1943.

Chr. O. Carlsen.

Chr. Otto Carlsen

Da jeg var stenfisker

Fra gammel tid har det været skik og brug hos Gillelejerne, at når fiskeriet blev sløjt, eller de havde svært ved at skaffe sig livets ophold på anden måde, gav de sig til at fiske sten. Man tør vist sige, at i mange år var Gillelejerne og Kerteminderne de mest populære stenfiskere. Siden kom Rødvigerne og Nyborgerne godt med. Til sidst var der 10-12 store stenfiskerskonnerter i Nyborg. Men det hører til den nyere tid. I min barndom (jeg er født den 21. februar 1880) brugtes der næsten udelukkende små, åbne både, og så var det jo mest mindre sten, der blev fisket, såkaldte håndsten, som kunne tages med hænderne på ganske grundt vand, eller rivesten, som man fik fat i ved hjælp af lange river med store jerntænder. Naturligvis var det lettest at bjærge stenene så langt inde, at man kunne vade til dem, og der var da også folk, som ikke altid tog det så nøje med lovligheden, men hentede sig en last på forbudte steder; det foregik mest ved natte-tid; for om dagen skulle man tage sig i agt for strandsynet. — — — Når vejret var uroligt, kunne det være spændende og farligt nok at sejle over lange strækninger med en tung stenlast i åben båd. Det blev der dog ikke taget meget hensyn til. Man må ikke tro, at Gillelejerne altid holdt sig hjemme i nabolaget. De kom vidt omkring, mange af dem således til den vestlige Limfjord, da der i halvfemserne blev lagt stenglacis ved Lemvig havn. Men de små både med deres ret svage lossegrejter kunne ikke påtage sig enhver opgave. Når der skulle bruges meget store sten, måtte der stærkere kram til.

Den første Gillelejer, som drev stenfiskeriet i større stil, var min far, Frederik Carlsen, mest almindeligt kaldet Frederik Nordmand (se årbogen 1945, side 88). Han havde sejlet på langfart i mange år, sidst som styrmand, og han havde tilbud om at føre et norsk skib; men hans kæreste ville ikke flytte til Norge. Så bosatte han sig da herhjemme og købte en jagt på en halv snes tons. Den hed »Haabet«. En model af den findes på museet. Den var bygget som sandgraver og egnede sig rigtig godt til stenfiskeri, og det erhverv kastede min far sig nu over.

Som dreng fattede jeg tidligt interesse for min fars arbejde; jeg var ofte om bord, og da jeg blev sådan noget som femten år, kom jeg rigtig med for at tage del i stenfiskeriet og lære håndteringen til gavns. Men vi fik ikke lov til at beholde »Haabet« i ret mange år. Under julestormen 1902 forliste den i havnen og blev så medtaget, at den måtte hugges op. — — — I 1904 rejste min bror Carl og jeg til Aarhus og købte et endnu større fartøj, en galease på 39 brutto tons, som kunne laste 72 tons sten, eller 36 læster, som vi plejede at sige dengang, eller 6 kubikfavne. Den var bygget i Thisted og hed »Vilhelm«. Men vi gav den straks navneforandring til »Haabet«. Midt på de sorte skibssider stod der malet med høje, hvide bogstaver: StF. N.999. Det var på mange måder en køn skude; men den så ikke altid lige velholdt ud. Når vi f. eks. mange gange i løbet af en sommer havde ligget og losset ved en stenmole, kunne skibssiden være så flosset som en fejekost. — — — Ingen andre havde så stor en stenfiskerbåd på den tid. Så vi kunne altid få nok at bestille. Da der således engang skulle bygges en mole ved Marselisborg syd for Aarhus, måtte ingen af stenene være under 2 tons. Dem kunne mindre både ikke magte, og det blev da os, der måtte bakse med den opgave. Helt let var det ikke altid at svinge de store blokke på plads. Som regel tog det os en hel dag at losse en sådan last.

Den tid, vi skulle bruge for at fylde båden, beroede på mange ting, men mest på vejret. Vi skulle helst have nogenlunde rolige forhold at arbejde under. Men der var i hvert fald sten nok at tage af. Især ved nordsiden af Refsnæs fandtes der kolossale mængder. Her kunne vi under heldige omstændigheder samle en last på en halv dag. For det meste måtte vi dog ikke regne med at klare mere end to laster på en uge. Prisen var gerne 40 kr. pr. kubikfavn, altså 240 kr. for en last. Og da pengene var noget værd dengang, var det slet ikke så ringe en fortjeneste, når alting gik godt. — — — Men det skete ikke så sjældent, at stormfuldt vejr tvang os til at ligge stille i lang tid. Vi gav dog ikke gerne op før end nødvendigt. Som regel vidste vi steder nok, hvor vi kunne lægge os i læ af land. Ved Ballen på Samsø kunne vi således gerne ligge og pine den lidt, selv om der stod hård nordvestvind. Ligeledes ved Kyholm og Vejrø. Eller oppe ved Hjelm. Her måtte det dog ikke gerne blæse for meget; for så sattes der dønning rundt om øen. — — — Når vi havde valgt vor fiskeplads, kastede vi anker og lagde tre varp ud. Det gjaldt jo om, at båden ikke lå og svajede for strømmen, men at vi kunne holde den på nøjagtig den plet, vi ønskede. Vi brugte ikke dykker, men fandt stene med vandkikkert, og så satte vi stentangen fast om dem ved hjælp af en lang stage. Hvis vandet ikke var klart, kunne vi naturligvis ingenting se. Efter storm og oprørt sø kunne det være noget grumset, navnlig tæt ved land, hvor der var meget blåler. I så fald måtte vi længere ud. Somme tider fiskede vi sten helt ude på fire favne. Men arbejdet gik jo lettest på de mindre dybder. Vi fik også mere end een gang revet stråkölen af, fordi vi vovede os for langt ind over grundene. Galeasen stak otte fod med last. — — — Vi havde altid forhyret en trediemand. Det var på ingen måde for stor en besætning. Vi havde ikke maskinkraft, hverken til det ene

eller det andet. Fremdriften måtte sejlene klare, og arbejdet med stenene foregik udelukkende ved »rugbrødsdamp«, eller med andre ord: Vi måtte hænge i med håndspillet. Det var noget, der kunne drive sveden frem og give tørst på en varm sommerdag, når vi sled lige fra den lyse morgen til solnedgang. Vi havde altid to ankre øl om bord. Det var heller ikke små mængder af skråtobak, der gik til. Man tyggede og spyttede og tyggede og spyttede. Og piben var næsten aldrig kold. Til sidst kunne tobakken brænde på tungen og smage så besk, at man smed piben hen ad dækket: Nu skulle det være forbi! Men næste morgen samlede man den nok så pænt op igen.

Vi begyndte gerne i marts måned og blev ved lige til jul. Ikke mindst hen på efteråret kunne det være sin egen sag at ligge på åben kyst i de lange nætter. Vi passede selvfølgelig på at ankre i forholdsvis rimelig afstand fra land, så vi havde en smule plads til at krydse os ud, hvis det pludselig kulede op med pålandsvind. Nogle gange var det dog på et hængende hår, at vi fik reddet os ud i rum sø, og det kunne være nervepirrende nok, mens det stod på. — — — Jeg husker blandt andet den 13. november 1909. Da lå vi ved vestsiden af Sejerø, et stykke nord for havnen. Om aftenen havde vi 60 tons sten om bord, altså omtrent last. Ved midnat brød det løs med et forrygende snevejr, og galeasen begyndte at drive. Vi kom på dækket i en fart, lod det andet anker gå og stak begge kæder ud på tamp. Klyveren hang og piskede. Med stort besvær fik vi den bjærget. Derefter havde vi et værre mas med at sætte ladeporten i lønningen, og endelig fik vi lagt presenning over lasten og skalket. Først da det var gjort, havde vi tid til at puste lidt. Ingen verdens ting kunne vi se for mørke og snetykning, og det blæste, så vi knap kunne råbe hinanden op. — — — Vinden stod langs land, nemlig fra sydøst. Min bror mente, at den snart ville

dreje sig mere mod land, så vi stod i fare for at strande, hvis ankrene ikke holdt. — Nej, sagde jeg, den vil gå mere østlig. — Det kom også til at passe. Og efterhånden lå vi nogenlunde trygt, så vi kunne gå ned og sove videre. Om morgenen sneede det tæt endnu. Først ved middagstid klarede det op, så vi kunne se land. Vinden var også flovet lidt, og tæt under aften løb vi ind i havnen. Det var det sikreste. — — — En enkelt gang var vi i Faaborg fjord efter sten. Ellers holdt vi os mest i Kattegatområdet. Vi var ved Læsø, ved Bogense, i Kalundborg fjord og mange andre steder. Til tider påtog vi os også at sejle med andet end sten. Engang fragtede vi en del bøgkævler fra Asnæs til Kolding, og da der i sin tid skulle bygges en ny lade ved Krabbesholm, sejlede vi otte laster mursten fra Nivaagaard teglværk til Gjershøj. De smalle render i Roskilde fjord kunne det være vanskeligt, for ikke at sige umuligt, at slippe igennem med et større sejl fartøj, hvis man fik modvind; men vi var heldige med vejret og gennemførte alle turene uden forsinkelser. — — — Det tog hårdt på hænderne at losse mursten. Til gengæld fik vi så mange lækre stegeål af fiskerne i Gjershøj, at det næsten var som festdage, når vi lå der. I det hele taget blev vi venner med fiskerne rundt om i alle havnene og havde mange fornøjelige oplevelser, som det er en glæde at mindes på sine ældre dage.

I 1915 solgte vi galeasen. Det skyldtes ikke, at vi var blevet kede af den eller arbejdet. Men krigen gjorde forholdene usikre. Ikke mindre end tre gange var jeg indkaldt til sikringsstyrken. Og da priserne på skibe var steget så meget, at vi kunne få tre gange så meget for »Haa-bet«, som vi selv havde givet, blev vi enige om, at vi hellere måtte skille os af med den. — — — Efter den tid har jeg holdt mig herhjemme og drevet de samme beskæftigelser som andre Gillelejefiskere.

Carl Petersen

Min far som marinemaler

Når jeg ser, hvordan himmelen skifter udseende efter det forskellige vejr, tænker jeg somme tider på en badegæst, en københavnsk dame, som engang købte et maleri af min far. Det var et billede med vand og skibe, og hun var særdeles tilfreds med alting, undtaget luften, og så fik hun en efter hendes mening rigtig kunstmaler til at sætte nogle skyer på, som faldt mere i hendes smag. Men Fars himmel var nok den mest ægte. — — — Min far, Peter Andreas Petersen, var eneste søn af fisker Poul Chr. Petersen og hustru Anne Line, født Andreasen. Han blev født på Gilleleje den 16. maj 1872, i den gamle del af strandfoged Lars Andreasens hus. Allerede tidligt røbede han særlige evner; han var meget fingerfærdig og kunne lave næsten alt, hvad han fik lyst til, navnlig arbejder i træ. Han lavede alt sit eget snedkerværktøj, alle høvle, blandt andet en nothøvl med højre og venstre gevind på tapper og i møtrikker; det var alt sammen skåret med lommekniv. Efter sigende udførte han i sin drengetid mange fine billedskærerarbejder og flere bådmodeller. Desværre er ingen af disse ting bevaret. — — — Hen imod konfirmationsalderen fandt han på, at han ville male. Selvhjulpen, som han altid var, gik han til købmanden og købte farvepulvere, og så blandede han selv sine farver i muslingeskaller. Pensler var han heller ikke i betryk for. Dem skaffede han sig ved at klippe hår af en ged, som græssede på strandmarken.

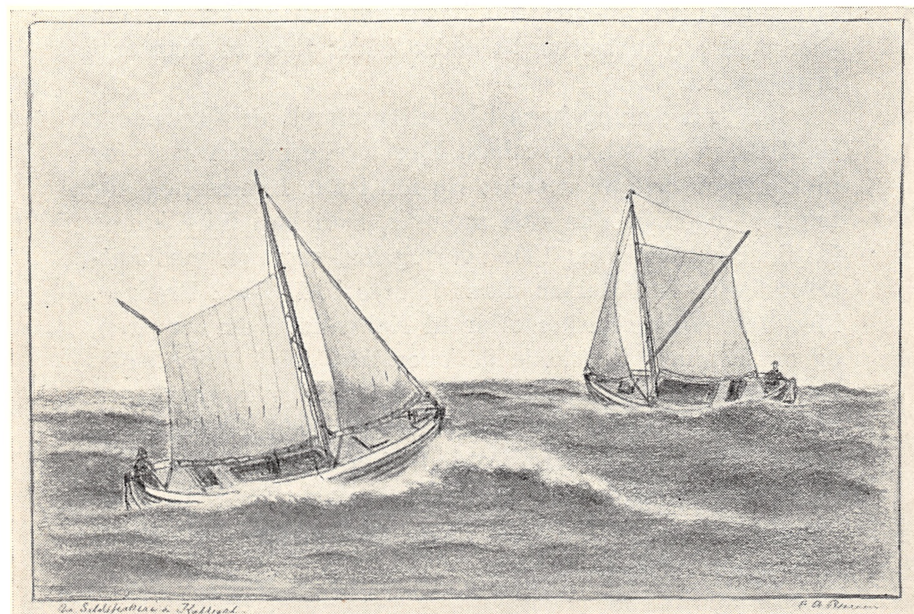
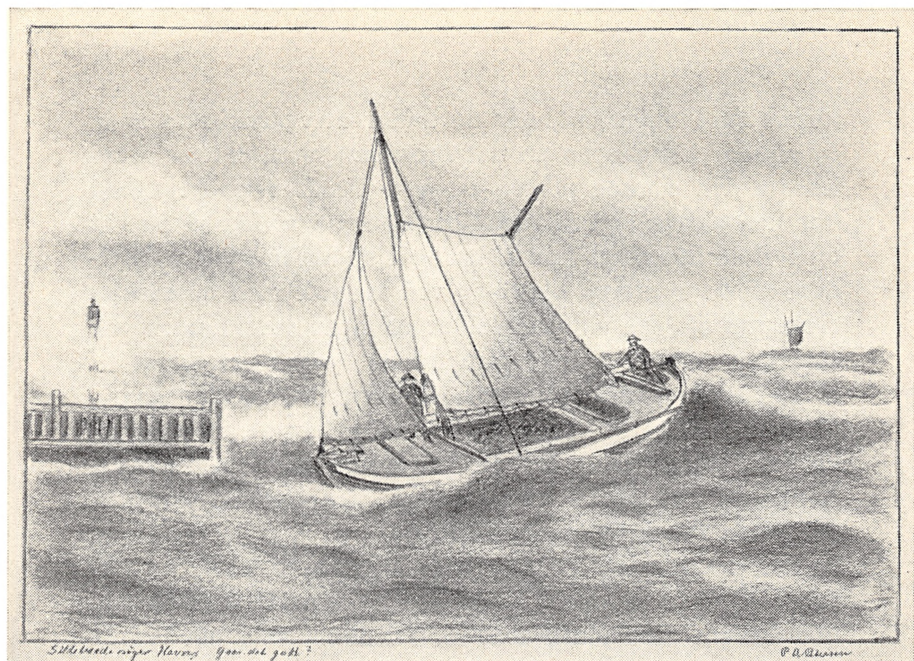
Endnu findes der fra den tid et billede, vistnok det

første, han malede. Det forestiller en stranding ved Jyllands vestkyst og blev udført efter en illustration i en almanak, sikkert efter et af J. C. Neumanns billeder. Et andet maleri, som skildrede fregatten »Prins Chr. Frederik«s sidste kamp ved Sjællands Odde i 1808, er nu forsvundet. Og det måske mest ejendommelige af hans frembringel-

P. A. Petersen.

ser kendes kun af omtale. Hans kammerat Chr. Otto Carlsen fortæller, at det var et af husets lemme, på hvis inder-side han havde malet et negerhoved, så det livagtigt så ud, som om negeren stod og stak hovedet indenfor. — Folk talte ofte om, at den begavede dreng burde lære noget. Dermed mentes vel, at han burde blive håndværker. Men da han havde været angrebet af kirtelsyge, frarådede lægen dette; han skulle helst have sit arbejde i fri luft. Efter konfirmationen begyndte han derfor at fiske sammen med sin far, og det var heller ikke imod hans ønske. Ganske vist led han undertiden af søsyge, også i de senere år; det

To af P. A. Petersens tegninger.

kunne især blive galt, når de under drivgarnsfiskeriet lå og rullede i søgangen en nat igennem; men andre fiskere kendte den samme plage. — — — Trods denne svaghed var han aldrig ked af fiskeriet. Han gik endog så stærkt op i sit erhverv, at han helt lagde malerkunsten på hyl- den; men i sin fritid blev han ved at sysle med billedskæ- reri og at lave skibsmodeller. Af hans smukt udskårne ting kan nævnes mange rammer, et syskrin, en kasse til et vægur med inskriptionen »Klokken slaar, Tiden gaar«, og en model af et barkskib, der hed »Laura«, stående på en flot udskåret hylde; den forærede han sin kæreste, Laura Petronella Petersen, datter af fisker og jordbruger Niels Peter Petersen, Gilleleje.

Den 20. marts 1896 fejredes deres bryllup. To år for- inden havde Far købt femtepart i kvasen »Øresund«, som han fiskede med indtil 1903-04. Til denne båd havde han skåret et kønt navnebræt med et skib på, og til sin kam- merat Otto Svendsen lavede han en halvmodel i ramme af »Øresund«; den hænger nu i marinestuen på kroen. Han skar også navnebrætter til andre både; flere af dem er i brug endnu.

I 1897 var Far og hans bådfæller blandt de første, der skaffede motor til deres båd. Han havde megen sans for mekanik og lyst til at sætte sig ind i alle finesser, og der fandtes ingen af den tids motorer, som han ikke kunne få til at gå. Omkring 1904 overtog han sammen med fæt- teren Peter L. Petersen deres fædres båd »De 2 Brødre«. Med den sejlede de kartofler til København om vinteren, og om sommeren fiskede de hver især med andre både. Det varede kun to år, før »De 2 Brødre« blev forsynet med en 4 hk Rap-motor fra Aalborg. Og i 1909 fik han den første 2-takts motor fra Vølund; den blev overladt ham på prøve, og han eksperimenterede meget med den; det optog ham stærkt. Til sidst havde han næsten helt glemt sine ungdomsbeskæftigelser.

Ægteskabet var i årenes løb blevet velsignet med fire sønner og en datter. Vi drenge, hvoraf jeg var den næstældste, nåede efterhånden at ødelægge det meste af Fars snedkerværktøj og mange af skibsmodellerne. Om vor søster er der derimod det rosende at fortælle, at hun viste anlæg for at tegne og male; det var mest blomsterbilleder, hun malede, og da Far så, hvad hun kunne udrette, vågnede de gamle lyster i ham, skønt han på det tidspunkt var omkring 60 år. — — — Der blev igen skaffet pensler og farver, denne gang færdige farver i tuber, men kun de billigste; han nænnede ikke at ofre mange penge på den slags. Og nu nøjedes han ikke med at kopiere. Nej, det skulle være originaler, — som han tilmed ofte hentede lige ud af hovedet. Til vort museum malede eller tegnede han således efter hukommelsen mange af de gamle både med deres røde, gule, blå eller grønne skrog; han kunne huske dem alle sammen. Stod han en dag ved stranden og så et skib sejle forbi, kunne han gå hjem og male det, så billedet blev rigtigt i alle enkeltheder. Det skete dog også, at han stillede sig op ved havnen og så at sige brugte »levende model«, eller han tog papir med sig, når de sejlede kartofler til København, og så tegnede han små skitser undervejs, enten af Kronborg eller af skibe, de mødte. — — — Der er nok af udmærkede kunstnere, som kan tegne skibe, der står på land, eller til nød liggende ved et bolværk; men sættes skibene ud i rum sø, bliver de nogle underligt døde, upersonlige klodser. Sådant var de skibe ikke, som Far malede. Nej, han evnede at lade dem *leve* i søgangen; han fik dem til at neje og duve for vindpresset, så enhver sømand måtte nikke genkendende. Kræsne kunstkere vil måske sige, at han var for lidt »kolorist«. Men trods de billige farver, han brugte, forstod han med stor troskab at afstemme luftens og vandets toner efter netop det vejr, han ville skildre. Han kunne give en sommeraftens spejlende ro omkring en båd med

slappe sejl, lige så godt som han kunne vise os en frisk kuling over Sundet lige over til Kullen. Han havde et skarpt blik for søgangens skiftende udtryk, og det faldt ham aldrig ind, at alle skyer skulle være dannet over samme skabelon. Så det er mere end sandsynligt, at den førromtalte dame med fordel kunne have sparet sine »forbedringer«. — — — Fars billeder blev da også påskønnet af folk, som havde kendskab til søen og dens liv. Han solgte mange lærreder til sine kammerater mellem fiskerne og andre af byens folk, enkelte også til landliggere, som regel til en pris af 30-40 kr. uden ramme, og selv om det ikke var nogen høj betaling, kunne det i det mindste opmuntre ham til at fortsætte. — — — En opmuntring var det jo også, når rigtige kunstnere mellem sommergæsterne besøgte ham og udtalte sig anerkendende eller vejledende om hans billeder, og en særlig glæde var det for ham, hver gang marinemaleren S. Kielland Brandt lagde ind i havnen med sin båd og kom op til ham i hjemmet for enden af Søstræde; de to havde fælles interesser og kunne snakke sammen længe.

Skuffelser undgik Far naturligvis ikke. Engang skulle han male en fiskekutter i havnen, halvvejs på bestilling; men da det kom til stykket, ville skipperen ikke købe billedet. Far tog da resolut og »fyldte havnen op« og lavede kutteren om til en bondegård, med masterne som flagstænger. Det blev et ganske fornøjeligt billede med Havnevejens kendte huse som baggrund. — — — De huse eller små landskaber, han tegnede, var vist rigtig pæne, man kan måske sige skolerette; de var næppe meget over det almindelige. Nej, hav og luft og skyer og skibe — det var hans område, som han rigtig havde blik for. — — — Når ånden kom over ham, blev han ivrig og var ikke nem at styre. Indfaldene skulle snarest muligt fæstnes på papiret eller lærredet. Ofte sad han om aftenen i stuen og malede ved lampelys. Eller han opholdt sig på kolde vinterdage

ude i glasverandaen, indtil fingrene blev for stive og næsen dryppede for meget. Undertiden kunne det jo nok hænde, at Mor knurrede lidt over dette smøreri, når hun syntes, at han hellere burde have husket noget af det, som han for længst havde lovet at ordne.

Der kan vist ikke være tvivl om, at Far kunne have nået langt som marinemaler, hvis han havde fået undervisning i de unge år. Det blev flere gange sagt, og han vidste det sikkert selv. Men han lod sig aldrig mærke med nogen bitterhed af den grund. Han gik næppe med utilfredsstillede kunstnerdrømme. Han var tilfreds med sin lod. Hans arbejder sprang naturligt ud af hans hverdag, og han holdt af havet og fiskerlivet. Han forsømte aldrig sin egentlige gerning for kunstens skyld. I 1940 solgte han sin store båd og købte en mindre, som han fiskede med under land. Den 22. juni 1943 døde han, 71 år gammel.

Lektor, cand. mag. C. M. Rosenberg:

Gilbjerggårds historie

(efter H. Billeskov Jansens samlinger).

Da overretssagfører Hans Billeskov Jansen døde den 25. januar 1943, efterlod han et omfattende materiale til Gilbjerggårds historie, som han havde fattet interesse for under sine hyppige besøg hos sin søn, forpagter Mogens Billeskov Jansen på Gilbjerggård. Resultatet af hans flittige undersøgelser i arkiver og biblioteker foreligger sammen med hans brevveksling med forskellige videnskabsmænd og stedkyndige i syv mapper, hvoraf een indeholder kort og dokumenter i original eller fotografisk gengivelse, to korrespondance, huskesedler og udkast og fire dels afskrifter og udskrifter af dokumenter, dels 77 foliosider kladde til en sammenhængende fremstilling, således at hver mappe indeholder både kladde og dokumentbilag til een tidsperiode, henholdsvis fra oldtiden til reformationen, til 1717, til 1802 og efter 1802.

At udgive hele det enorme materiale er desværre ikke muligt og vil næppe nogensinde blive det, og selv om man ville se bort fra størstedelen af bilagene, hvoraf en del kun har periferisk forbindelse med emnet, ville en udgivelse af manuskriptkladden også være betænkelig. Den er ufuldendt, med kun fire sider om det 19. årh., og der er flere steder ladet plads åben til påtænkte tilføjelser; der er gentagelser og sproglige unøjagtigheder, som den omhyggelige forsker sikkert selv ville have ønsket at fjerne inden udgivelsen, og endelig har forfatteren for stadig at gøre tidsbaggrunden levende indført så fyldige oversigter over den almindelige Danmarkshistorie, at forbindelsen med emnet af og til kun består i en bemærkning om, at også bønderne på Gilbjerg sikkert med interesse (glæde, bekymring) har fulgt de omtalte begivenheder.

At offentliggøre enkelte afsnit lader sig ikke gøre, uden at sammenhængen brister, og hvor beklageligt det end er at måtte nøjes med gennem enkelte citater at give et indtryk af forfatterens personlige stil, der så smukt vidner om hans hjertelige medleven i de skiftende slægters skæbne, har det forekommet mig

mest praktisk — og forhåbentlig i virkeligheden mest pietetsfuldt mod den flittige gransker — at nøjes med et referat af de vigtigste af de facts, han med så stor møjle har samlet. Derved bliver hans hovedresultater bekendt for en større kreds, og måske kan der derved også vises en eller anden specialforsker vej til et stof, som det kan interessere ham selv at udnytte nærmere ved personlig gransken i det rige materiale.

For mig selv, der for 50 år siden oplevede den første af en række glade sommerferier hos Gilbjerggårds daværende bestyrer, Lars Kildeberg på Gilbjerghus, og som nu på mine ældre dage har haft den lykke 14 år i træk at tilbringe en del af sommeren sammesteds i hans datter, fru Rigmor Schoubyes og hans (i 1948 afdøde) svigersøn, ingeniør Sigvald Schoubyes hjem, har det været en kærkommen opgave efter aftale med hr. overlærer Terslin og hr. forpagter Billeskov Jansen at sysle med de interessante oplysninger om den egn, som også jeg holder af og føler mig knyttet til.

I.

At der allerede i forhistorisk tid har levet mennesker på Gilbjerg bevises gennem talrige fund, hvoraf de ældste, tre kærneøkser fra den ældre stenalder, nu findes på Gilleleje Museum sammen med forskellige redskaber fra senere perioder, medens andre — deriblandt et depotfund¹⁾ på 114 stk. fra yngre stenalder — nu opbevares på Nationalmuseet.

Om bebyggelse i bronzealderen vidner også forskellige fund, og desuden vides det, at der på Gilbjergs område har været 21 gravhøje fra denne periode (af disse er kun 2 bevarede).

Bebyggelsen på Gilbjerg hedder fra gammel tid Bjørstrup, et navn, der kommer af Bjørns torp. Ordet torp peger i retning af vikingetiden, og mandnavnet Bjørn forekommer jævnlig på runestene fra samme tid. Vi har altså her det ældste kendte navn på en bonde på Gilbjerg; hans gård har sandsynligvis ligget der, hvor Gilbjergs bedste agerjord var (og stadig er), nemlig på den sydøst-

¹⁾ Fra det gamle Gilleleje, 1940.

lige side, og da erfaringen viser, at man i almindelighed, når en gård forfalt eller brændte, byggede en ny nøjagtig på samme sted (jfr. Nationalmuseets udgravninger af Peb-
ringe- og Nejlingegårdene), tør man formode, at allerede Bjørns gård har ligget netop der, hvor Bjørstrups bønder boede, lige til gårdene flyttedes ud — nemlig der, hvor nu vejen Gilleleje-Smidstrup drejer skarpt mod vest («Bøjen»). En udgravning her ville sikkert give interessante resultater.

Af Roskilde bispestols jordebog (antiquus træbogh) fremgik det, at i 1290 ejedes Byornstorp af bispestolen og svarede tiende til denne (Langebeks Scriptorum VII, pg. 51: Item de Byornstorp 1 marcam denar); men hvornår det var kommet i kirkens eje vides ikke. Sandsynligvis er det sket i Valdemar den Stores tid, da denne konge var meget gavmild mod gejstligheden²⁾.

Det første kendte ejernavn (efter grundlæggeren Bjørn) er Thue i Biørnstrup, der nævnes som syns- og skønsmand i en retssag den 21. jan. 1493, da sognepræsten i Helsing og Valby var anklaget for ikke at have holdt præsteskokken i hævd og at have gjort indgreb i andres ret ved placeringen og udnyttelsen af sin mølle, men blev frifundet efter skønsmændenes kendelse. At Thue var valgt med blandt de 16 dannemænd tyder på, at han nød personlig anseelse. Men at gården i Biørnstrup ikke var blandt de særlig betydelige fremgår indirekte af, at dens husbond ikke nævnes i Chr. II's fortegnelse fra ca. 1520 over formuende mænd i Holbo herred. Her nævnes derimod »ienss i Tynckerup, esserom tiennere« med en for-

²⁾ At der i Valdemar Sejrs jordebog ikke omtales jord i kongens eje i Holbo herred kan dog ikke tages som bevis for, at overdragelsen til kirken allerede var sket, da bogen blev skrevet; Holbo herred udskiltes nemlig først fra Strø herred i 1285, og fra dette (som Byornstorp altså endnu hørte under) nævnes en afgift til kongen, nemlig »C mr. puri«.

mue på 200 mark. Tinkerupgård blev senere nedlagt³⁾, men en del af dens jord fik senere — og har endnu — stor betydning for jordbruget på Gilbjerg. Gården var i 1465 ved et mageskifte kommet under Esromkloster og blev ved reformationen ligesom Bjørnstrup, der jo hørte under Roskilde bispestol, inddraget af kongen. I 1582 omtales det i Frederiksborg og Kronborg lens regnskaber, at den er nedbrudt, og at dens jord bruges af fire mænd af Bjørstrup og Smidstrup mod en årlig afgift af 2½ fjerding smør og en tønne torsk, og siden da har ca. 10 tønner land eng og mose af den nedlagte gårds jord altid hørt til gården i Bjørstrup og hører den dag i dag til Gilbjerggård. Herom skriver Billeskov Jansen: »Det vilde for Gaardens Drift være en katastrofal Historie, hvis den ikke havde denne »Herlighed«, thi falder det om Sommeren ind med lang Tørke, er der ikke Græsning nok til Besætningen paa Udlægsmarkerne ved Gaarden. Ungkvæget, særlig Kvierne gaar løse derude hele Foraaret og Sommeren og passer sig selv, blot at der hver Dag maa hejses Vand op til dem fra en Brønd. Heraf vil ses, at »Tinkerup« spiller en stor Rolle i det daglige Liv paa »Gilbjerggaard«, og Afstanden — 2-3 km — gør ingen Afbræk deri, da Forpagter og Karle jo nu tildags ikke regner den for noget paa deres Cykler.«

II.

Efter at Bjørstrup som det meste andet kirke- og klostergods ved reformationen var gået over i kongens eje, blev det kronen, der skulle svares afgifter til, og det er derfor i et mandtalsregister for landsskatten af Krogens len for 1555, at vi træffer de næste navne på Bjørstrups fæstere, nemlig Mattis schriiffuere og Hans nielsen, der hver skal betale en daler (Skatten motiveredes med be-

³⁾ Som følge af sandflugt. (Se Fra det gamle Gilleleje 1933, s. 37).

fæstningarbejder på slotte og i købstæder; selvejerbønder måtte betale to daler, fæstebønder een). Af de to navne fremgår det, at Bjørstrups jord nu er blevet fordelt på to gårde, der — som senere kort udviser — lå over for hinanden på hver sin side af vejen til Strandebønderup, på samme sted, hvor den ældre bebyggelse sandsynligvis også havde ligget. Da Søborg slotsruin allerede da brugtes som stenbrud (således fik i 1577 Johan Taube i Helsingør direkte tilladelse til at tage sten derfra), skulle det ikke undre, om en udgravning på Bjørstrupgårdens gamle tomt⁴⁾ ville bringe munkesten for dagen.

Lige fra 1582 og til de to gårde i 1798 overgik til fri ejendom, foreligger der i jordebøger og andre kgl. regnskaber ubrudt fortegnelse over navnene på de to gårdes fæstere, idet der fra Christian V's matrikel 1681-88 anvendes betegnelsen »gård nr. 1« om den nuværende Gilbjerggård og »gård nr. 2« om den, der efter udflytningen blev kaldt Strandgården. Før 1681 er det ikke angivet, hvilken af de to gårde de enkelte fæstere dyrker, men da Laurids Ibsens navn, der nævnes 1681 i forbindelse med gård nr. 1, allerede forekommer 1649 og da nævnes først af de to fæsternavne, og da der i de kgl. bøger altid er en fast orden i rækkefølgen både af sogne og gårde, tør man sikkert regne med, at det altid er fæsteren på den senere gård nr. 1, der nævnes først. Denne formodning støttes ved, at navnene på de fæstere, der nævnes først, ofte tyder på slægtskab: Efter Jep Olsen følger Laurids Ibsen (Jep og Ib er samme ord), efter ham Morten Lauritsen og derpå Laurids Mortensen.

1582-83 (fra påske til påske) nævnes således Jørgen

⁴⁾ Til det ca. 1 km. vestligere liggende hus, der nu ejes af inspektør Jørgen Andersen, er der i hvert fald anvendt sten fra Søborg. Det fortælles på egnen, at konen, der byggede det, Karen Post, selv trillede stenene derop på en trillebør (C. M. R.).

pedersen og Peder Hansen, der hver skal betale 20 skæpper rug, 18 skæpper byg, en tønne are (havre), et lam, en gås og fire høns, samt af »en øde jord« ½ pund (= 10 skæpper) rug og ½ pund (= 12 skæpper) byg. Denne af-

Grd. af Gildbjerggaard Peder Hansen, f. 6, marts 1821, d. på Skovgaard i Esbønderup 26. maj 1896 og hustru Maren Larsdatter, døbt 18. januar 1817, d. på Skovgaard 9. juli 1902.

gift forblev uændret gennem en lang årrække. Den følgende fæsterrække ser således ud:⁵⁾

Gård nr. 1: 1588-1610 Lass Lauridsen; 1610 Karine Laurids Huidz; 1611-48 Jep Olsen; 1648-83 Laurids Ibsen; 1683-1717 Morten Lauridsen.

⁵⁾ Der ses bort fra de undertiden ret store variationer i navnenes stavemåde (Olle-Oluf f. eks.), når identiteten er sikker; et par øjensynlige skrivefejl (1619 Michelsen for Nielsen og 1637 to helt fremmede navne) er rettede ved sammenligning mellem jordebog og regnskaber.

Gård nr. 2: 1582-92 Peder Hansen; 1610-19 Jens Hansen; 1619-26 Peder Nielsen; 1627-42 Ole Pedersen; 1642-55 Jørgen Semedsen; 1655-70 Ole Lauridsen; 1670 Morten og Jep Lauridsen; 1677 Morten Lauridsen; 1680-88 Jep Lauridsen; 1689-95 Per Andersen; 1696-1717 Jens Olsen.

Angående Jep Olsen, der havde gård nr. 1 i hele 37 år, foreligger der en retskendelse i Kronborg lens jordebogsregnskab for 1615-16, ved hvilken han og hans nabo, Jens Hansen idømmes en bøde »for sin forseelse med noget høe i Eggebecks vænge«. Mærkeligt nok er han ikke opført på en mandtalsliste, der i anledning af en krigsskat blev optaget 1646 over alle personer over 15 år; den indeholder derimod navnet på hans efterfølger, Laurs Ibsen (antagelig hans søn) og for gård nr. 2's vedkommende som venteligt Jørgen Semedsen, Måske har Jep Olsen været fritaget på grund af alder. Fra 1623-46 havde han forpagtet »Runne Holmb ved Gillebroe« for en ydelse i fisk, nemlig 100 kuller. Denne holm er forsvundet allerede i det 18. århundrede; dens beliggenhed ved broen i Gilleleje tyder på, at den har været dannet af et delta ved åens udløb.

Medens Jep Olsen kun een gang var blevet idømt en mindre bøde, kom Laurids Ibsen hele tre gange i alvorlig konflikt med retsvæsenet: I 1672 må han betale 8 daler for at have optaget en hoppe og undladt at fremlyse den; 1676 får han en bøde på 16 daler for »modvilligen och troedzeligen« at have ladet hånt om en ordre til at køre hø fra Dauglykke til Helsingør (hvor rytteriet lå indskibet på vej til Norge), og i 1678 (altså også under den skånske krig) får han som sognefoged en så stor mulkt som 33 rigsdaler og 2 mark for ikke at have sørget for vogne til at føre hø fra Grønnehave til stranden (det skulle over til rytteriet i Helsingborg »och hestene for dis schyld maatte lide meget«). Ved sin død nævnes han ikke som sognefoged og har vel måttet fratræde efter dommen.

I 1673 mulkteres Ole Lauridsen på gård nr. 2 for vold

mod Ole Bødker på Gilleleje. Han har haft sværere ved at klare sig økonomisk end sin nabo, idet han 1662 »for Armod skyld« må opgive at drive en halv ødegård i Fjellenstrup og i 1663 får attest af 16 mænd for ikke at evne at betale landgilde.

Gennem en skiftefortegnelse fra 1682 får vi, da de rum, hvori møbler og inventar fandtes, anføres, et indtryk af gård nr. 1's størrelse: Der nævnes mellemstue, øverste kammer, stue, salsherberg, kvernhaus (med en tjenestekarleseng). Karakteristisk er det store forråd af sengetøj (10 dyner og 10 hoveddyner, ret højt vurderede; de dyreste nærmer sig prisen på en hest) og den næsten fuldstændige mangel på stole; der nævnes kun een, nemlig ved dejgtruget.

Da Morten og Jep Lauridsen i 1670 fæstede gård nr. 2, medens deres fader, Laurids Ibsen, endnu sad på gård nr. 1, kom de to gårde for en tid til at dyrkes af medlemmer af samme familie, idet Morten Lauridsen efter sin faders død 1683 overtager gård nr. 1 og beholder den lige til 1717, medens Jep Lauridsen fortsætter på gård nr. 2.

Årene i slutningen af det 17. årh. har været strenge; i 1683 er gård nr. 1 i restance for en tønde byg, gård nr. 2 for 20 skæpper rug, et lam, en gås og fire høns, hvoraf dog de 8 skæpper rug bliver inddrevet. I 1684 får Jep Lauridsen tre tønner byg til låns til udsæd, 1685 får hver af brødrene to tønner rug — og således fortsættes der til 1693. Det er meget oplysende at se, hvor lille besætningen var: I 1687 havde hver af gårdene kun to heste, een ko, to får; i 1690-91 og følgende år: Gård nr. 1 to køer, to kalve, fire heste, fire får, to svin; gård nr. 2: en ko, en kvie, en stud, fire heste, fire får, to svin. Landgildet bliver da også flere gange nedsat eller helt eftergivet, men først 1751 sker det, at en fæster bliver sat fra sin gård ved dom.

I 1688 ophører familiefællesskabet mellem de to går-

de, idet Jep Lauridsen fratræder gård nr. 2, som 1689-95 fæstes af Per Andersen; hans forhold til naboen, Morten Lauridsen på gård nr. 1, belyses ved, at han i 1695 idømmes en bøde på to rigsdaler for at have slået ham, fordi han mente, at han havde pløjet noget af hans egen agerjord.

Året efter er han afløst af Jens Olsen, der sad på gården lige til 1717; om ham siges det ganske vist, at han 1710-11 »kom fra gården«, men da han 1716-17 afstår den til sin svigersøn, Jens Sørensen, kan det ikke betyde, at han måtte fratræde den. Forklaringen ligger sikkert i, at gården brændte. Der står nemlig i en indberetning om strandingsgods, at i 1714 kom en skibsmast, der var strandet ved Gilleleje, til Jens Trundsens ⁶⁾ afbrændte gård i Bjørstrup.

1717 går Morten Lauridsen på aftægt efter at have drevet gård nr. 1 i 34 år, og den går over til hans søn, Lars Mortensen; samtidig går også Jens Olsen på aftægt og efterfølges af sin svigersøn, Jens Sørensen; det er eneste gang, de to gårde skifter husbond samtidig.

III.

Fæsterlisten for den følgende tid ser således ud:

Gård nr. 1: 1718-23 Laurids Mortensen; 1724-47 Mads Hansen; 1747-51 Caspar Nielsen; 1751-80 Simon Hansen; 1780-1800 Jens Andersen.

Gård nr. 2: 1716-36 Jens Sørensen; 1736-72 Jørgen Gregoriussen; 1772-1822 Jens Jørgensen.

⁶⁾ Navneforskellen opklares ved, at i en lejemålsdom af 1712 over en pige, der tjente i Strandbjørstrup, kalder skriveren husbonden for Jens Truelsen, medens denne, der ikke selv kunne skrive, prenter sine forbogstaver I O S (altså Olsen); hans navn har altså været Olsen, men af folk på egnen er hen blevet kaldt Trundsen eller Truelsen; at en mand hedder eet og i daglig tale kaldes noget andet, er jo ikke usædvanligt.

Laurids Mortensen, der i 1718 overtog gård nr. 1, da hans syge og sengeliggende fader gik på aftægt, beholdt den kun i få år, idet der i hans efterfølger, Mads Hansens fæstebrev, der først blev udfærdiget i 1737, står, at han i 12 år »ulæst« har drevet gården; han er altså blevet nødt til gården og får da også frit fæste.

En hoverifortegnelse fra hans tid giver et godt indblik i, hvori hoveriet i praksis bestod. Søborg sogn (hvor-til jo Bjørnstrupgårdene hørte) måtte således i juni 1718 stille: 1. juni 38 vogne til at føre halm fra Esrom til Frederiksborg; 2. juni 5 vogne til at hente materiel fra København til Esrom; 16. juni 4 vogne til at hente fourage til strandvagten; 20. juni 38 vogne til at føre halm fra Esrom til Frederiksborg.

I 1718 blev begge gårdene lagt ind under det udvidede ryttergods og deres afgifter, som dels ydedes i rede penge, dels i høn, har sikkert yderligere forringet deres kår. 1720 får begge gårdene på grund af misvækst ydelserne nedsat til det halve, 1722 befries de ved en af sognepræsten udstedt attest for at betale konsumtion- og folkeskat (skat på folkehold), og i 1724 er de i restance for det meste af deres pengeydelse. Det må være lykkedes Mads Hansen at klare dette problem; thi først i 1730 er han atter i restance, men derpå aldrig mere, ligesom han heller aldrig låner såsæd. Ganske modsat er forholdet på gård nr. 2, hvor både Jens Sørensen og hans efterfølger, Jørgen Gregoriussen, der efter hans død overtog gården i 1736 og ægtede hans enke, Gjørild Pouelsdatter, ofte låner korn fra Esrom og altid er i restance. Det tyder på, at Mads Hansen var dygtigere end naboerne, og i samme retning peger det, at Jørgen Gregoriussen ved en storm i januar 1737 fik syv fag af sin gård blæst om til grunden og stråtaget revet af seks fag, medens Mads Hansens gård ingen skade led; han har åbenbart holdt den bedre vedlige. 1746 gik han på aftægt, men er først død efter 1755,

i hvilket år han deltager i skiftet efter sin anden hustru, Johanne Larsdatter, der ligesom hans første kone, Karen Olsdatter, var enke med voksne børn, da han ægtede hende.

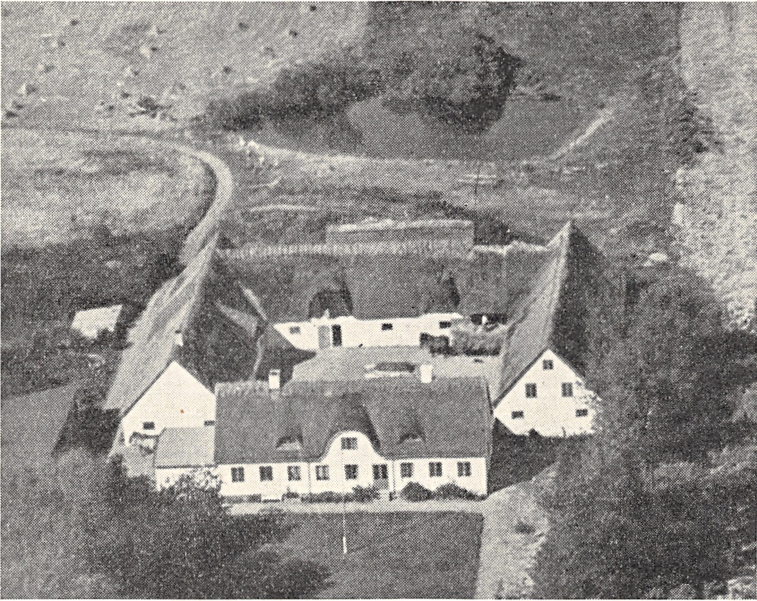
Efter ham overtoges gård nr. 1 i 1747 af en soldat ved navn Caspar Nielsen, der straks viste sig at være en sløj betaler og i 1751 var kommet i så bundløs gæld, at han »formedels Gaardens forsiddelse (vanrøgt) og Restancers Paadragelse« blev sat fra gården ved dom — det eneste tilfælde af denne art i gårdenes historie. I Kronborg rytterdistrikts jordebogs regnskaber 1773 står der ganske vist, at Jens Jørgensen har fæstet den gård, som Jørgen Gregoriussen (hvis enke han ægter) er fradømt. Men det sidste ord er, som det fremgår af konteksten og den samtidige »designation« over fæsterne, en skrivfejl for »fradød«. På grund af gårdens og besætningens mangler slipper hans efterfølger, Simon Hansen, for at betale overtagelsesafgift og får hjælp til reparationer og køb af besætning. Han klarer sig godt, er kun få gange i restance, som han dog snart får afgjort, medens Jørgen Gregoriussen på nabogården stadig er bagud. 1756 rammes han af den katastrofe, at seks af hans heste bliver ødelagt under hoverikørsel fra Sletten til Frederiksborg. Han bliver forstrakt med 16 daler til en rejsehest, en mager erstatning, der dog suppleres med 16 daler til besætning og bygningshjælp.

Under arbejdet med at indgærde⁸⁾ jorderne, hvor hver bonde skulle præstere et vist antal favne og hvor mulκτηrne for efterladenhed fordeltes til dem, der havde ydet

8) Af de gamle stengærder, der efter Billeskov Jansens udsagn var det første, der bragte ham på den tanke, at Gilbjerggård måtte være en gammel gård, der havde sin historie, er sydgærdet, der er sognegrænse, og gærdet, der adskilte gård nr. 1's og gård nr. 2's jorder (fra Gilbjerghus til lidt vest for vandtårnet) bevarede (C. M. R.).

overarbejde, fik både han og hans nabo i 1761 og 1763 dusør for fem favne.

21. januar 1777 fæster Jens Andersen, en søn af An-

Gilbjerggaard — Luftfoto 1950.

ders Rasmussen i Saltrup, på gård nr. 1's grund et areal på 10×12 favne med et derpå bygget fem fags hus, som ikke før har været fæstet, for en årlig afgift af een rigsdaler fra 1. januar 1776⁹⁾, og i 1780 ægter han Simon Hansens datter og overtager gården, medens svigerfaderen går på aftægt. Gården var på det tidspunkt ringe, og han er i

⁹⁾ Billeskov Jansen kan ikke få dette til at rime med, at han som fadder ved en dåb i Esbønderup kirke 11. august 1776 er opført som tjenende sognepræsten i Hillerød. Han har vel fra-trådt denne plads om efteråret; men det er ganske vist påfaldende, at han skal betale afgift for hele året 1776. (C. M. R.).

restance lige til 1789; i 1784 må han låne sæd til såning, og samme år får han bevilget hele 36 rigsdaler til køb af to heste (motiveret med, at det ikke er ved skødesløshed, men ved vanheld, at han har mistet sine bæster). Hos naboen, Jens Jørgensen, der som før omtalt 1773 havde ægtet Jørgen Gregoriussens enke og overtaget gård nr. 2, stod det endnu dårligere til; hos ham blev der endog engang gjort udlæg for restance. Dog synes de begge at have nydt anseelse på egnen; de er således i 1784 sammen med to mænd fra Strandesbønderup synsmænd, da det skal afgøres, hvorvidt Nakkegårdens jorder, som havde lidt skade ved sandflugt, er blevet forbedrede i det sidste år.

Vi kommer nu til landboreformernes tid, da hoveriet for Bjørnstrups vedkommende blev afløst af en pengeydelse på 11 rigsdaler 84 skilling — ganske vist en ret stor sum, men det betød, at bønderne nu ganske anderledes kunne koncentrere sig om dyrkningen af deres egen jord, hvortil kom den psykologiske værdi af at kunne føle sig som frie mennesker. Begge gårdene fik kgl. skøde¹⁰⁾ 28. januar 1798, og de fremtidige afgifter fastsattes dels i korn, dels i rede penge. Den gamle gård nr. 1 benævnes nu Bygården, idet gård nr. 2 allerede tidligere var flyttet ud midt på sine jorder (ses på det til skødet vedføjede kort, der er opmålt i 1793) og havde fået navnet Strandgården.

Men allerede to år senere, 15. januar 1800, solgte Jens Andersen gården (nu kunne den jo sælges!) til sin søster-

¹⁰⁾ Om det indtryk, denne begivenhed kan tænkes at have gjort på den gamle aftægtsmand Simon Hansen, der endnu boede hos sin svigersøn, skriver den selv næsten 80-årige overretssagfører Billeskov Jansen: »Aaret før han døde — kort Tid før 10. maj 1799 — oplevede han — og forhaabentlig saa rask, at han kunde forstaa og fatte, hvad der skete — at hans elskede Bjørstrup overgik til *fri Ejendom* ved kongl. Skøde af 28. januar 1798. Gammel var han da — oppe i 80-erne, og han kunde med gamle Simeon sige — og sagde det maaske ogsaa til Gud: Herre, nu lader du din Tjener fare i Fred.«

søn Peder Larsen og gik på aftægt trods sin ret unge alder (han var døbt 2. februar 1747); rimeligvis skyldes det en invaliditet (efter et skud i låret), der allerede omtales i hans fæstebrev af 7. oktober 1780. Han blev boende på gården også efter at Peder Larsen, der 1798 havde ægtet hans søsterdatter, var død i 1804, hvorefter gården gik over til Hans Larsen, der ægtede hans enke. Jens Andersen døde først i 1813 og i skifteprotokollen for Kronborg ryttergods birk 1808-21 findes en fortegnelse over alt, hvad han efterlod sig. Den giver et godt indtryk af en sådan »undertagsmand«s beskedne livsvilkår: Et bord, et fyrreskab, to stole, et sengested med omhæng, en olmerdugs overdyne, en hvid underdyne, en blåstribet underdyne, tre linnedes hovedpuder, to par blålærreds lagener, en ko, to får, et sort lam, en gås, en brun kjole, to brune trøjer, en damaskes brystdug, en hvergarns do., to blålærreds skjorter, to par hoser. Vurderingssummen er 119 rigsdaler 2 mark 12 skilling, hvoraf koen, der er sat til 60 rigsdaler, altså udgør over halvdelen.

IV.

Peder Larsen, der i 1800 overtog Bygården, var en gårdmandssøn fra Ferle; både han og hans hustru, Maren, var kun 22 år, da de i 1798 holdt bryllup, iflg. kongebrev uden den ellers obligatoriske forudgående troløvelse; det hastede, thi deres første barn, Mads, fødtes fire måneder efter. Peder Larsen døde allerede 1801, hvorpå Maren sad i uskiftet bo, til hun i 1805 ægtede sin svoger, Hans Larsen, der nu overtog gården. Han interesserede sig særlig for at opdrætte kvæg, som han selv drev til Tyskland og solgte der. Med Maren fik han to døtre, og efter hendes død ægtede han 1816 Ellen Hansdatter fra Hågendrup, der også fødte ham to døtre. Endelig fik han seks børn med sin tredie hustru, Anne Rasmusdatter. Af disse blev den ældste søn, Peder Hansen (f. 1821), der som ung

uvilligt havde måttet deltage i faderens kvægdrifter, hans efterfølger på gården, da han i 1851 på grund af blindhed gik på aftægt, hvorpå kvægeksperten indstilledes. Da Hans Larsen døde i 1855, efterlod han sig ni børn og op imod 20 børnebørn, så det var ikke underligt, at han havde svært ved at holde rede på sine efterkommere og plejede at sige, at han var i familie med alle folk i Søborg og Græsted sogne.

Da¹¹⁾ Peder Hansen overtog gården, var den så brøstfældig, at den ene længe faldt om, og han foretrak derfor at flytte ud og bygge en ny gård midt på sine jorder fremfor at reparere den gamle, der jo lå i en udkant. Om den gamle Bygårds udseende og indretning i dens sene tid kan vi danne os et skøn gennem brandtaksationsprotokollen for Holbo herred 1836 (Landsarkivet), hvoraf det fremgår, at den var opført af bindingsværk med klinede vægge og stråtag og bestod af en 17 fag lang og 10 alen dyb stuelænge i nord, indeholdende to stuer med bræddegulv, kammer, køkken med skorsten, bageovn og spisekammer, alt med bræddeloft, samt af tre udlænger på henh. 22, 16 og 13 fags længde, alle 9 alen dybe, der rummede to lader, to loer, stald, kvægstald, fårehus, huggehus, tørvehus, foderlo og karlekammer. Endvidere lå der nord for gården et 5 fag langt, 8 alen dybt hus, der anvendtes til vognskur og brænderum.

Da den nye gård oppe på bakken stod færdig, fejredes begivenheden med opstillingen af en granitstøtte¹²⁾ med

¹¹⁾ Da manuskriptkladden (jfr. indledningen) slipper her, har jeg for det følgende vedkommende eneansvaret både for fremstillingen og for udvalget af stof, som dog selvfølgelig overvejende er hentet fra mappen, der vedrører det 19. årh. (C. M. R.).

¹²⁾ Denne tog Peder Hansen med sig, da han i 1877 solgte gården; men ved henvendelse til hans efterkommere lykkedes det overretssagfører Billeskov Jansen at opspore den og få den ført tilbage. Den er nu opstillet på gårdspladsen. (C. M. R.).

navnetræk og årstal. Karakteristisk for gården er udlængernes svære kampestensmure, der regnedes for så ufor-gængelige, at de unddroges fra brandassurancen. Stenene hentedes dels fra stranden og markerne, dels fra de gamle stengærder, der altså har været mere anselige end de bevarede rester. Endvidere gravede Peder Hansen den store, nu helt tilgroede, mergelgrav; mergelen lagdes på agrene, ikke for at gøde dem (dertil brugtes tang fra stranden), men for at dæmpe sandflugten.

Medens alle tidligere fæstere og ejere (måske med undtagelse af den uheldige soldat Caspar Nielsen) havde været af bondeæt, sker der, da Peder Hansen i 1877 sælger gården (hvad han siges at have fortrudt senere), en afgørende forandring i dette forhold, hvad allerede de senere ejernavne viser. Køberen i 1877 var en præstesøn, Peter Caspar Wessel-Brown, der nåede at blive sognefoged, men allerede i 1882 solgte gården til en mand ved navn Georg Carl Abraham Bonfils, der atter i 1886 solgte den til filantropen Josephine Schneider.

Denne mærkelige, varmhjertede og initiativrige kvinde, til hvis børnehjem på Vodroffsvej der før havde været knyttet en sommerkoloni i Vedbæk, ønskede dels at skaffe børnene landophold fjernere fra byen, dels at give de unge piger mulighed for at lære landhusholdning. Til disse formål købte hun Bygård¹³⁾, som den stadig hed, og testamenterede den til børnehjemmet; navnet Gilbjerggård træffes første gang i hendes testamente, som fuldbyrdedes efter hendes død 25. juni 1887: En sommerbolig til børnene byggedes 1890 tæt nede ved stranden, det praktiske landbrug blev ledet af en bestyrer, Lars Kilde-

¹³⁾ Ifølge en lokal tradition var det frk. Schneider, som under sit eneste besøg på den nyerhvervede gård lod »Gilbjergstenen« køre op fra stranden til brinkens top; fra anden side hævdes det, at den blev opstillet af den forrige ejer. (C. M. R.).

berg¹⁴⁾, der i 1890 byggede Gilbjerghus på et stykke jord, han købte af gården, og oplæringen af de unge piger lededes af to af Josephine Schneiders første plejebørn, Maren Petersen og Kathrine Jensen. Efter den førstes død ophørte dog denne uddannelsesvirksomhed, og gårdens dyrkning er nu siden 1934 forpagtet af Mogens Billeskov Jansen. At Gilbjerggård tilhører en selvejende institution som frk. Schneiders Børnehjem, har sikkert gjort sit til, at sommerhusbebyggelsen ved kysten hidtil på begge sider er standset ved den tidligere gård nr. 1's århundreder gamle stengærder.

C. M. Rosenberg.

H. Billeskov Jansen.

¹⁴⁾ Det var under hans ledelse, brinken beplantedes i begyndelsen af dette årh. Jeg mindes fra min barndom hans advarsel: »Pas på, drenge, at I ikke træder på træerne!« De fleste af disse var ikke nået op over læhullets kant (C. M. R.).

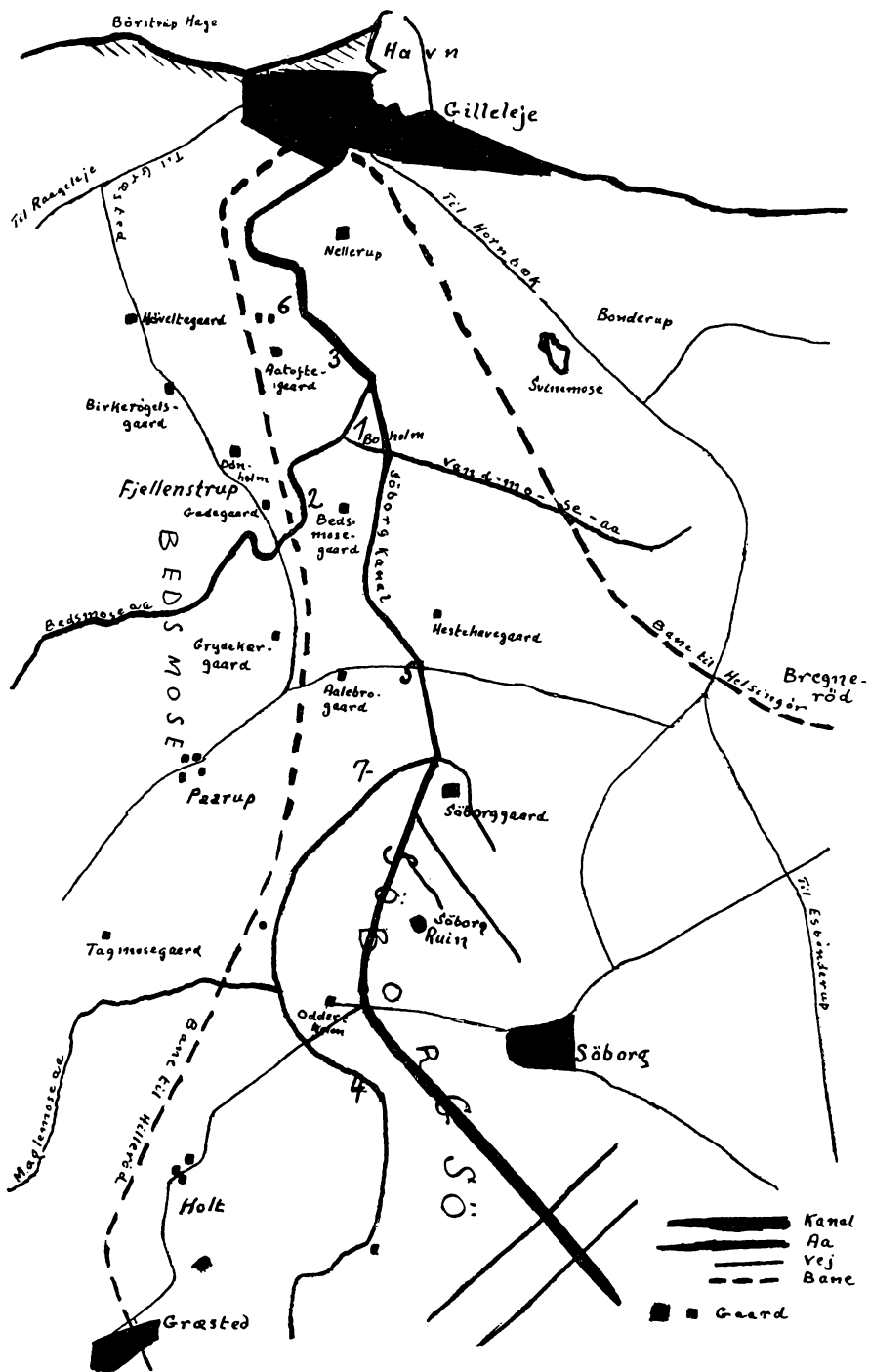
Ertebølle-bopladser ved Søborgsø i Nordsjælland

I årenes løb har jeg fundet en del stenaldersager fra Søborgsøes område, og der er indbragt adskillige til museet. Det drejer sig væsentligst om yngre stenalder-redskaber såsom tyndbladede og tyndnakkede økser, tyknakkede økser, spidsnakkede økser og fra dolktiden: dolke, dolkestave, pilespidser m. v. af flint. Endvidere nogle skafftungepilespidser fra grubekeramikulturen. — Af sager tilhørende ældre kulturer skal nævnes en dobbelttandet harpun og en stortandet harpun (se årbogen 1945, s. 79), og fra ertebølletid en fiskeruse (se årbogen 1943, s. 70). Fra samme tid stammer velsagtens et par benprene og en hjortetaksøkse. En flintægget benod og et par lystre af ben er sagtens fra maglemosetid. — Endvidere skal nævnes en håndstor sten med skålformede fordybninger (frugtbarhedssymboler).

Alt dette materiale er spredte overfladefund. Men desuden er det lykkedes at finde områder, der synes at være ertebølleboplads-er på grund af den store mængde flint i overfladen; her er fundet redskaber, men jeg har endnu ikke foretaget gravninger på disse steder. — — — Da Søborgsø-området endnu ikke har været genstand for en samlet arkæologisk beskrivelse, skal hermed gives en foreløbig beretning om disse boplads-er. På museets målebordsblade findes lokaliteterne for såvel spredte som samlede fund fra stenalderen detaljeret angivet. Her skal jeg nøjes med en kortfattet beskrivelse af de 9 ertebølleboplads-er med angivelse af det materiale, som hidtil er indsamlet derfra.

Nr. 1 på kortet er *Boholm*-bopladsen (i museets samling nr. T. 413). Bl. a. har vi herfra 43 kærneøkser, deriblandt nogle spidse kærneøkser og 20 skiveøkser. Endvidere findes nogle tresidede, spidsnakkede økser. — — Fra samme sted findes 4 dolke, 2 segle, 2 tresidede pilespidser og 1 tyknakket økse fra yngre stenalder. Materialet er skænket museet af gårdejer Hans Otto.

Nr. 2 er *Bedsmosegård*-bopladsen (nr. O. 1189). Herfra findes bl. a. 55 kærneøkser inkl. en del spidse kærneøkser, 6 økser af limhamntypen og 176 skiveøkser. Denne store boplads må velsagtens på grund af det store antal skiveøkser stamme fra en ret sen periode i ertebølletid (3. eller snarere 4. dyrholmperiode), mens *Boholmen* synes noget ældre. — — Fra yngre stenalder findes fra

Kort over Søborgsøs bopladser — 1:20,000.

Bedsmosegård-bopladsen 2 segle, 1 tyndnakket og 1 tyknakket økse. — — Fundene skænket af H. Otto.

Nr. 3 er *Aatoftegaard*-bopladsen (T. 308). Herfra findes 39 kærneøkser, deriblandt nogle spidse, men kun 2 skiveøkser; her synes således at være en gammel ertebølleboplads fra 1. dyrholmperiode.

Nr. 4 er *Holtshoved*-bopladsen (T. 332) syd for Odderholm, langt inde i Søborgsø-området. Den nu udtørrede Søborgsø, som afvandes af Søborg kanal (tidligere en å med delvis andet løb end nu har i flere perioder været fjord, sø og mose. — Fra denne ertebølleboplads har vi bl. a. 8 kærneøkser, 4 spidse do. og 1 skiveøkse. Den synes at tilhøre Dyrholm I-perioden. Desuden findes en tresidet spidsøkse. — Særlig interesse har arealet derved, at det i yngre stenalder synes at have været beboet af en stamme, som yndede at bo ved kysten (fjord eller sø), og hvis kultur, den såkaldte grubekeramiske, især er kendt fra Sverige, men også er konstateret flere steder i Danmark (se C. J. Bechers afhandling i Aarb. f. Oldkynd. og Hist. 1950). Kulturen er især kendelig på flintpilene, som er forsynet med en skafttunge, og på flintblokkene, som er cylindriske.

På Holtshoved-bopladsen er fundet 1 skafttungepil og 3 cylindriske flintblokke; pilespiden karakteriseres som type A3, der kendes på, at den er tilhugget alene fra oversiden (Becher s. 160 og 189).

Nr. 5 er *Aalekiste*-bopladsen (T. 230), hvorfra bl. a. haves 44 kærneøkser, deriblandt nogle spidsøkser, 1 økse af Limhamn-typen og 73 skiveøkser. — — Bopladsen kan vist tilhøre Dyrholm II perioden.

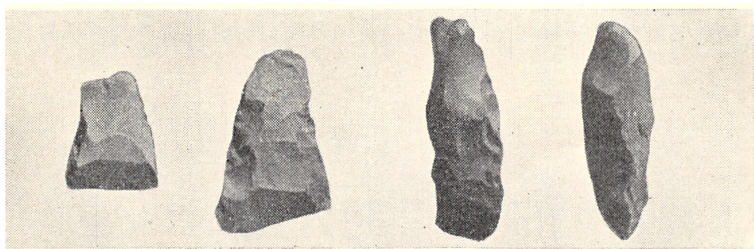
Nr. 6 er den yderst beliggende af bopladserne fra ertebølle-tid. Jeg kalder den *Anders Madsen*-bopladsen efter den tidligere, nu afdøde, ejer af jorden. Blandt den megen flint er kun fundet 5 kærneøkser og ingen skiveøkser, men derimod en del redskaber fra yngre stenalder, bl. a. 1 stor stenøkse med skafthul, 1 spidsnakket, 1 tyndnakket, tyndbladet og 1 tyknakket økse, dolke og 1 segl samt 1 pilespid, alt af flint.

Nr. 7 er en boplads ved Søborgsøens bred vest for Søborggaard. (T. 336). Vi har herfra bl. a. 3 kærneøkser, 6 spidse kærneøkser, nogle flintbor og 8 skiveøkser. — — Indtil videre undersøgelse foreligger, synes kulturen at tilhøre Dyrholm II perioden.

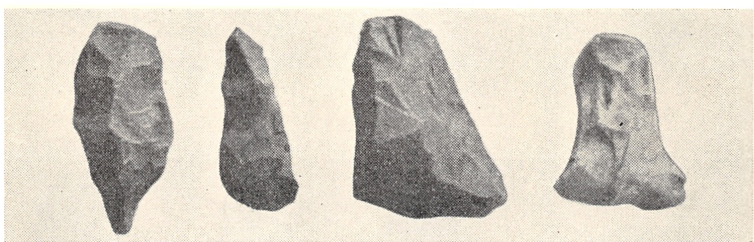
Lidt sydvest herfor findes en boplads (T. 397 og 398), der med sit indhold af bl. a. 8 kærneøkser (men ingen skiveøkser) måske vil vise sig at tilhøre Dyrholm I perioden i begyndelsen af ertebølle-tid.

Endelig findes nordvest for Søborg slotsruin en boplads (T. 403 og 405), der ikke er angivet på medfølgende kort, og som nu ligger i en nyplantning af piletræer. Her er bl. a. fundet 9 kærneøkser og 2 slagsten. Muligvis er her tale om Søborgsø-områdets ældst kendte boplads; den er måske ældre end Dyrholm I perioden.

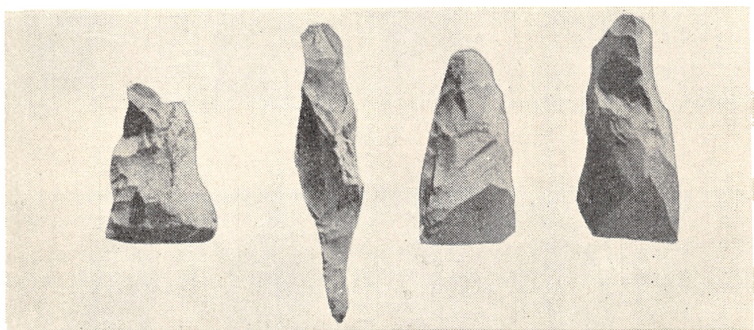
H. C. Terslin.

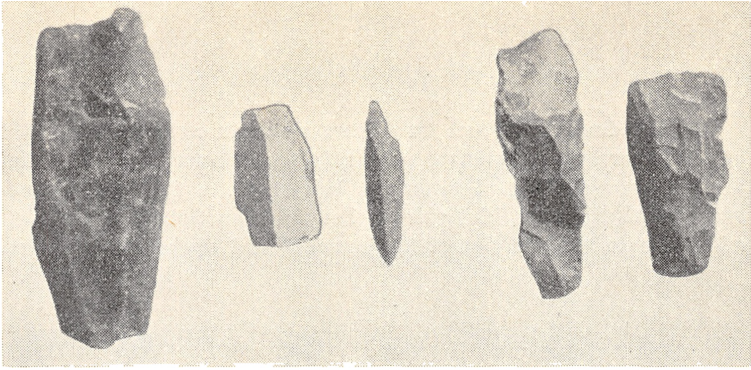
T. 413

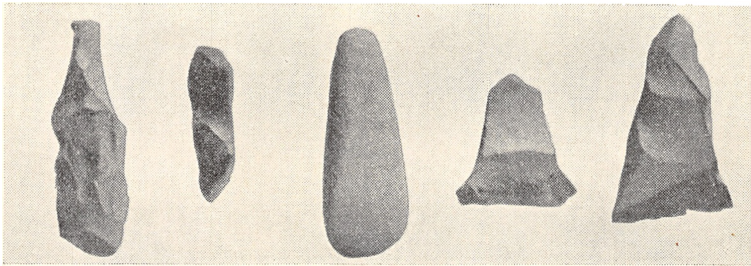
O. 1189

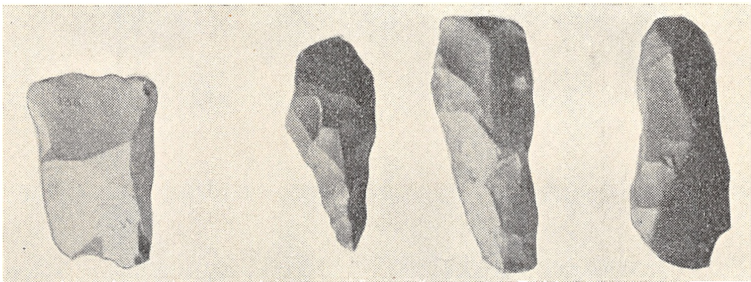
T. 308

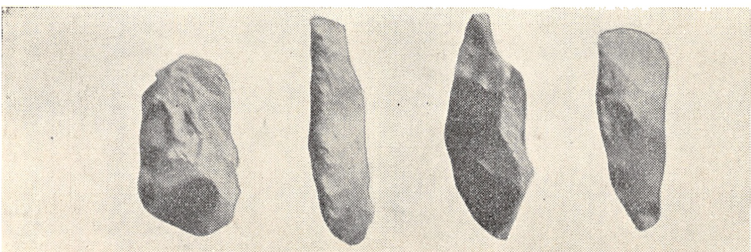
T. 332

T. 230

T. 336

T. 403 og 405

Gert Grøndahl
ET GRIBSKOV-MØDE
Illustreret af Poul Petersen

På min vej gennem skoven kommer jeg over en bakke med graner. De står i tætte rækker. I deres tidløse ucharmerende sundhed lige langt fra frodighed og forfald. Det er, som om de engang er slynget ud af det levendes kredsløb og aldrig siden har fundet vejen tilbage.

I dag synes de tungere og mere bastante end sædvanlig på grund af de mange tons vand, der i små regndråbers form gemmer sig under deres nåle.

Jeg går mod lyset bag dem.

Der er engen; med det høje stride græs, som kun gror sådanne steder, nogle spredte buske og et rønnetræ, hvis utallige små hårde bær lyser mod den køligtklare solløse himmel.

På den anden side rejser granerne sig atter som en mørk grænse for disse hundrede meter blid fortrolighed i skoven.

Jeg sætter mig i skovbrynet under en umotiveret kastanje, som en dreng på skovtur sikkert engang må have tabt ud af sin lomme.

Pludselig kommer et lille dådyr ud på engen.

Lydløst skjuler jeg mig bag træet, og da jeg støtter hænderne mod jorden, glider min menneskelige dimension af mig. Jeg føler mig begærfri som skabningen før jægerens tid og bliver et af skovens egne væsener med dens evige ungdom bankende i blodet.

Dyrets høje sansedirrende ører mærker ikke min eksistens. Det kommer hen imod mig. Dets gang er forunderlig let og sikker, og når de lange slanke ben bevæger sig, leger senerne under den lille krops varme skind. Hvert øjeblik standser det for at spise af en græstue eller for at lytte med de følsomme ører på vagt mod fremmede lyde. Og hver ny stilling er en overraskende åbenbaring af linjernes skønhed; på en gang betagende og smerteligt befriende som en næsten ufattelig virkelighed på grænsen af sansningens mulighed.

Det lille dyr er kommet næsten helt hen til mig. Jeg er stille som en sten, og mine øjne følger enhver af dets bevægelser.

Dets hals har samme følsomme bløde oprindelighed som små varme barnehænder, der tillidsfuldt folder sig om de levende tings hjerte.

Så mødes vore blikke, og dets øjne bliver mørke af angst.

Det ser ikke, at mine øjne indeholder kærlighed. Det ser kun et menneskes ansigt — og har ingen grund til at vente sig noget godt af mennesker.

I lange spring flygter det fra min kærlighed.

Fordi jeg er menneske.

Gillejeminder

I natten Nakkehoved fyr med hvide strålevinger
tog under varetægt og ly
den lille hvide fiskerby,
mens havet med en sovesang sin søvnløshed betvinger.

Anders W. Holm: »Gillejevers«.

Endnu når jeg kører med nordbanen ud af byen, kan det ske, at gårde med køkken, sovekammer og trappevinduer, nøgne gavle, byens og gadens bagside ud mod banelinien viser sig sådan for mig, som jeg så den dengang, da jeg som lille, endnu ikke gående i skole, rejste denne vej. Jeg skulle til Gilleleje. Jeg var portnerens dreng, der skulle en tid på landet hos marinemaleren Vilhelm Arnesen ¹⁾, hvis datter, Gudrun, var jævnaldrende med mig. Maleren Vilhelm Rosenstand ²⁾, som også boede deroppe, tog mig med. Det bevarede indtryk fra denne rejse er dette syn af byens bagside, de nedsænkede bomme, gadeoverskæringerne, de ventende dér, udkørselen af byen, afskeden med den. Derimod husker jeg ikke noget om det indtryk, landet gjorde på mig. Men jeg var jo også alene mellem fremmede. Over for mig i kupeen (hvor konduktøren, der billetterede, kom udenfor på trinbrædtet, bankede på ruden, som så blev trukket ned af de rejsende) sad den tykmavede, gemytlige Rosenstand med den evige cigarstump i mundvigen. fipskægget, det vinblussende ansigt, og hans rare, også lidt trivelige kone; jeg husker ikke, om sønnen Povl ³⁾, der var meget ældre end jeg, var med.

1) Vilh. Arnesen * 25. novbr. 1865, † 24. marts 1948.

2) Vilh. Rosenstand * 31. juli 1838, † 11. marts 1915.

3) Povl V. Rosenstand * 5. juni 1891, † 11. oktober 1939. Sprog-lærer og musiker i Tokio, begravet dér (se »Politiken«s nekrolog 25. november 1940).

Fra ateliervinduet i Arnesens villa⁴⁾ ved stranden sås det store, grålyse hav; det var hen på eftermiddagen, nærmere aften. Skibe med hvide sejl gled forbi derude. Synet burde have frydet mig. Det gjorde det ikke denne aften, den første i Gilleleje. Jeg var bedrøvet, grebet af hjemve, utrøstelig. Det hjalp ikke, at Arnesen lod mig ride ranke på sit knæ oppe i atelieret med de mange marinebilleder, den stærke lugt af oliefarver og udsigten ud over havet. Det hjalp ikke, at den smukke fru Valborg søgte at trøste mig. End ikke den søde Gudrun med det lyse hår, de lidt grå, rare øjne formåede at dulme min sorg; den rare Karla med den blåstribede tjenestepigekjole heller ikke. Og dog — dog er det netop fra disse øjeblikke, disse sorgens øjeblikke, da alt var så tungt for mig, at jeg har bevaret det første stærke indtryk af kysten deroppe, den hvide strandbred, den anden kyst derovre med mørke bjergkuller, suset fra havet, det store, grålige vand. Senere indtryk har ikke fortrængt dette første, set med tårefyldte øjne og oplevet med et bedrøvet sind.

Og indtil jeg sidst i fyrrerne atter genså Gilleleje — ak, så forandret, var det sådan, jeg huskede fiskerlejet deroppe. Gilleleje fra dengang står for mig som bare een lang gade med lave, stråttækte, hvidkalkede huse mellem grønne haver og stier ned mellem husene til stranden. Alle mænd havde skæg, tre ting lugtede der af: tjære, fisk og tang. Men for mig fortrængtes disse lugte, som ellers var stærke nok, af en anden, lugten af stegte, nu og da for stegte, høns. Høns, som jeg havde set Karla plukke fjerene af, siddende på køkkenstolen ude i gården, i solskinet. Endnu kan jeg tydeligt lugte den brankede, let svedne

⁴⁾ Arnesens villa på Nordre Strandvej, Gilleleje, tilhørte senere overretssagfører Angelo. — Atelieret paa den anden side vejen, som senere købtes af grosserer Schwartz, blev nedbrudt af havet i orkanen 1922.

lugt. Egentlig forekommer det mig, at vi fik høns hver dag, så stærkt er indtrykket.

Æg fik vi hver dag; det var min skræk, denne ægspisning afslørede ubarmhertigt, at jeg endnu ikke var nogen stor dreng, der kunne spise pænt ved et bord, i hvert fald spise æg. Jeg magtede ikke den vanskelige kunst at pille dem. Og værre endnu. Når jeg med besvær og fumlen (og jeg tænker mig, at æg også dengang var dyre og at jeg kun sjældent havde fået dem i mit hjem) havde fået det øverste af skallen af, så var hviden — blød som gummi, blevet grå som viskelæder — som havde jeg ikke vasket mine hænder før maden! Det havde jeg, jeg kunne tage vidner på det. Ægget var ligefuldt snavset, alle ved bordet kunne se det. Det var usikkerhedens og angstens sved fra små fugtige barnehænder, der snavsede hviden til.

Gillelejeminder — hjemve og gråd, lugten af stegte, nu og da for stegte, høns, og den lille daglige tragedie med ægget . . . dog, der er andre minder. Det var ved stranden, ved vandet, og det var første gang, jeg var der. I de dage var badelivet milevidt fra vore dages. Solbrændte kroppe i sol og sand har jeg ingen erindring om fra den tid. Af gode grunde. Det var der ikke. Man gik i vandet, man badede — men kort, gik hurtigt op igen. Badedragterne var klædningsstykker, der ikke lod meget af kroppen synlig, endsige nøgen. Man klædte sig nok af, før man gik i vandet, men man klædte sig også på forinden. Større forskel på kvindernes og mændenes badedragter var der næppe. Det nøgne måtte ikke ses dengang. Selv en lille dreng fik besked om at vende sig om, mens fruene blottede måske en arm, en skulder, et ben. Man havde badehuse nede på stranden, og jeg husker mig selv siddende bag sådan et, som måske har været en smule åbent ud mod vandet, ventende til de andre — påklædt til badningen — gik de sidste skridt ned til vandet. Disse badedragter forvandlede selv de rareste, så de blev ukende-

lige. Med hvilken sky betragtede jeg ikke sådant et væsen, der kom mod mig med alt dette farvede og sribede tøj på, et sus af tøj, ikke stort meget andet end tøj, der ligesom gjorde skikkelsen uformelig, fik den til at syne større, vel fordi badedragten netop ikke sad stramt. På hovedet en mærkelig poset hat. Et væsen som mindede mig om æventyrbogens billede af ulven i bedstemors seng, med bedstemors kyse på (og den ægte bedstemor i maven altså). Men dette væsen, der vinkede til mig, nærmede sig, kaldte på mig, var den rare ældre dame, vi børn holdt så meget af og så gerne besøgte.

Og nu er jeg ved nok et Gillelejeminde, der kunne bære overskriften »Honningmaden i Gilleleje«. Stedet, hvor den rare dame boede, forekommer mig at ligge vidunderligt skjult inde mellem graner og fyrre, men dog så åbent, at solen trængte ned, så der var varmt, ja så sandet næsten glødede under de bare ben. Dér blev vi børn forkælede, fik så mange rare sager, så vi gerne kom der. Og dér fik jeg engang en tyk skive franskbrød med tykt, gult smør på og et tykt, tykt lag honning. Mine tænder løber endnu i vand ved tanken derom, hvor gerne sad jeg ikke med sådan et stykke i hånden nu, yndigt brød, yndigt smør og den yndigste honning. Dengang var det mig umuligt at få det ned. Selve synet gav mig kvalme. Og jeg ser så tydeligt den lille hulning i sandet inde mellem fyrrene, lidt borte fra huset, hvor jeg i hast begravede honningmaden, dækkede den til, bange at nogen skulle opdage det. Med dårlig samvittighed nærmede jeg mig atter de andre. Og den rare gamle dame siger begejstret: »Du er rigtignok en stor dreng, lille Harald, har du allerede spist din honningmad pænt, så skal du også ha et stykke til!« —

Dagene gik, og nu længtes jeg ikke mere hjem, — sagde de andre. Det var ikke helt rigtigt. På en bestemt tid af dagen, den time, da lyset skifter svagt, men mærkbart, da det fortøner mod den sig nærmende sene sommeraften,

den time, da det blir stille, da vinden lægger sig, stranden er rolig, kunne det endnu ske, at mit hjerte blev beklemt. Da holdt jeg af at være ene. Men netop da var Karla færdig og fri og sang i vilden sky og glad. Hendes sang bedrøvede mig, den forekom mig sørgelig. Til andre tider sang hun virkelig sørgelige sange og tudbrølede, kaldte sig selv en stakkels pige, som hende i sangen, der græd over de grimme mandfolk. Men al denne sorg og klage og jammer forstemte mig ikke; jeg hørte blot opmærksomt og interesseret efter. Det var hendes glade sang, der forstemte mig — i den time, da en svag hjemvé eller mindet om dette hjem søgte mig. —

Der boede andre kunstnere oppe ved kysten, vi kørte ture med hest og vogn langs stranden til andre fiskerlejer, hjulene knasede og knirkede i sandet, og dunkelt ser jeg endnu for mit indre de små fiskerbyer med hvide, lave, stråttækte huse, små grønne haver, åbne pladser, hvor garnene hænger, den åbne strand, havet... I det nu så forandrede Gilleleje tror jeg her og der at se som glimt af noget af det, jeg husker fra dengang.

Men nu det smukkeste, jeg oplevede deroppe, det smukkeste, Gilleleje gav mig dengang.

Der skulle være stort selskab, ikke hos os, hos Arnesens, men et andet sted. Vi børn skulle sove dér, dels for ikke at ligge alene, dels fordi Karla også skulle med og hjælpe til. Vi skulle ikke med til festen. Men vi fik lov til at se det dækkede bord. En stor, lang, lavloftet stue med plads til mange, måske et par stuer slået sammen og dørene fjernet; den hvide dug lyser, tallerknerne, glassene, hele opdækningen ser så festlig ud; der er blomster i vaser og lys i stager; et vindue står åbent, og det hvide, tynde og lette sommergardin vifter for brisen derude; hele huset lugter af mad, alle har travlt.

Så vågner jeg med eet, oppe på loftet, hvor vi sover, slår øjnene op, brat vækket: der er nogen, der spiller, der

er nogen, der synger! Nu sidder jeg op og lytter, nu er jeg helt vågen. Da sangen og musikken holder op, klapper de. Det er underligt halvløst, skønt gardinet er trukket for og lummert, skønt vinduet står en smule åbent.

Nu er alt stille dernede.

Og så — så dette altid ildnende, dette altid vidunderlige, smukke, hjertegribende, varslende, lovende, forjættelsesfulde: de første anslag på et klavér; de første toner, ligesom tøvende, forsigtigt famlende, ja usikre og dog sikre, opstået af stilheden og langsomt brydende den, fyldende den, forskønnet af den, tagende form i den, til det bliver en melodi, der ligesom fødes af nuet. . . . Så følger sangen, den toner lige efter musikken, følges med den, stiger og daler, toner helt og fuldt, men nænsomt ledsaget til det sidste af klaverets dejlige toner. . . . Da står jeg op, da lister jeg ud på loftet, hvor der er endnu mere lummerhed og tørt. Også dérude siver den samme mærkelige lysning ned gennem tagruden. Jeg lister ned ad trappen, efter lyden, det kørne, jeg hører, men også vil se. Nede i gangen står døren halvt åben, jeg kikker derind. Alle lysene i stagerne er tændt, de gule, urolige flammer skælver; petroleumslampernes mere rødgullige lys kaster skær og skygge; der er så meget levende og flimrende lys. Som grå tåger står tobaksrøgen over bordet. I lysenes skær og lampernes skin sidder de derinde, festklædte; kvinderne i hvide eller farvede sommerkjoler, med det opsatte hår og de bare arme og nøgne skuldre, mændene med store, hvide, buede skjortebryster, næsten alle med skæg og glødende cigarstumper i munden. Lysglimtet glitrer over bordet, glas og karafler. Henne ved klaveret sidder en dame, jeg kender, det er hende, der spiller; en dame og herre står tæt ved lampen på klaveret, han holder et stort blad i hånden, hun bøjer sig lidt for at se med; de synger, stemmerne følges, hendes lyse og hans mørke.

Alles øjne er rettet på dem; alle lytter til sangen, klave-

ret følger med med lette, lyse toner, det udfylder den korte pause, inden sangen fortsætter. Kvinderne sænker deres hoveder med det tunge hår og ser drømmende ud, deres ansigter ligger i lys eller skygge, eller halvt i lys, halvt skygget, der falder lys på deres nakker, deres skuldre, deres hår. . . Mændene passer deres cigar, ser frem for sig eller op i loftet. Da sangen er forbi, bliver der et øjeblik så stille. . . Så klappes der, så råbes der, så løftes glassene. . . (Jeg ved nu, at ved dette bord sad denne sommernat en række danske kunstnere, der holdt til oppe ved kysten; det er sandsynligt, at Holger Drachmann var med; det var fest, det var kunstnerfest. . .). Som møllet draget af lyset er jeg dreng betaget af alt dette fortryllende, halvt hemmelighedsfulde, der rører ved mit hjerte, bevæger min sjæl, fylder den med noget smukt, den skal bevare og huske, beriger den, forandrer den, gør den modtagelig. . . Der står jeg, fortryllet. Og opdages, opdages med eet, med råb, der ligesom forskrækker mig, vækker mig, som havde jeg blundet, drømt; råb, der slår min oplevelse itu. Men de tar mig ind, jeg bliver taget på skødet og kælet for, der bliver snakket med mig, jeg får noget rart at spise. Lidt efter ligger jeg så atter i sengen og skal sove. Det kan jeg ikke. Jeg ligger og hører dem dernede. Og jeg ser, at udenfor vinduet, gennem det lyse gardin, bliver det lysere og lysere. Er det dag, er det morgen, har de narret mig, når de sagde, det var nat? Og atter står jeg op og tar gardinet fra og kikker ud. Det er jo lyst. Der er ingen vind. Der ligger havet, så stort, så stort i dette mærkelige skær, strandbredden lyser så underligt blegt, det er så stille. . . Og det er altsammen ligesom ikke som det plejer at være, men forandret, som om det ikke var rigtigt. . . Og dette lys, uden glans, uden glød, uden sol! Hvor er det underligt. Det fylder mig med en sødmefuld smerte, som jeg endnu ikke ved hvad er, som bare betar mig. Ingen bølger, ikke det mindste sus fra stranden. Det matte, ligesom duggede vand.

Sådan oplevede jeg for første gang den lyse nat ved stranden oppe ved Gilleleje; alt det, som ingen digter i verden kan have udtrykt dybere og smukkere end Holger Drachmann. Hvad har han ikke evnet at lægge i den lille strofe, som man — netop som årene går og man selv bliver ældre — mere og mere holder af, bedre og bedre forstår, mere inderligt fornemmer og føler:

»De lyse nætter, ak, de lyse nætter!«

Harald Herdal.

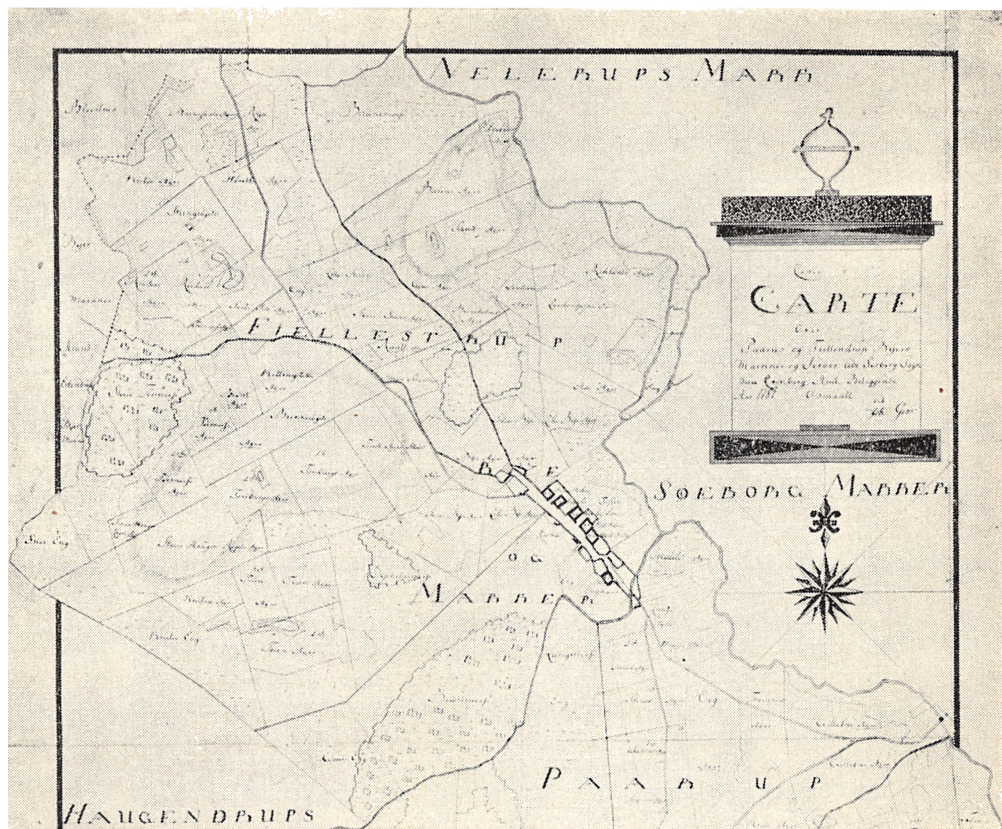
Harald Herdal som dreng.

Stednavne i Gilleleje Sogn

Af Knud B. Jensen, mag. art.

Det nuværende Gilleleje sogn er udskilt af Søborg sogn og omfatter foruden fiskerlejet Gilleleje de gamle gårde Nellerup, Bonderup og Blakshejed tillige byerne Strand-Børstrup og Fjellenstrup samt enklaven Tinkerup i Græsted sogn. Gilleleje har været bebygget både i sten- og bronzealder, der findes gravhøje fra disse tidsafsnit, men ingen af de bevarede stednavne kan stamme fra så gammel tid. De ældste bebyggelsesnavne i Gilleleje sogn er Fjellenstrup, Strand-Børstrup, Tinkerup og gårdnavnene Bonderup og Nellerup, og de hører endda ikke til de ældste danske stednavne, idet deres sidste led er *torp*, der i vikingetid og middelalder bruges i navne på udflytterbyer og gårde. Navne på *-torp* og det i Nordsjælland velkendte navneelement *-rød* er den yngste gruppe af de fra gammel tid kendte toleddede stednavne, hvis ældre repræsentanter udgår på *-lev*, *-løse*, *-um*, *-sted* og *-inge*, som alle er kendte fra Nordsjælland, men ikke repræsenteret i Gilleleje sogn.

Fjellenstrup, i 1493 skrevet *Fjællenstorp*, *Fyellenstrop*, i 1497 *Fyældenstrop* (1). Forleddet er et ellers kun i stednavne overleveret mandsnavn **Fiallin*, efterleddet *-torp*. *Strand-Børstrup*, i Roskildebispens jordebog c. 1370 skrevet *Byornstorp*, i 1493 *Biørnstorp* (2). Forleddet er det gammeldanske mandsnavn *Biorn*, nydansk *Bjørn*, efterleddet *-torp*. *Bjørnstrup* hører ikke til de ældste *torp*-navne, eftersom forleddet *Bjørns-* har den nye *s*-genitiv og ikke den ældre på *-ar* som findes i navnet *Bjerndrup* flere steder. *Tinkerup*, i 1465 skrevet *Tinkorp*, *Tingcorp*, i 1497 *Tynkerop* (3). *Tinkerup* er navn på en nu forsvunden gård i Skævinge sogn, *Strø* herred, i 1494 skrevet *Tynckerop* (4). Samme navn findes to gange i Skåne, nu *Tinkarp* i Hof og ved Helsingborg. Forleddet i disse navne er et persontilnavn afledt af verbet *tinke* »frembringe en klingende, klirrende lyd«. En rådmand i Aarhus kaldes i dokumenter 1457, 1458 og 1465 *Nicolai Tink*, *Nis Tink*, *nisse Tingh*. Efterleddet er *-torp*. *Bonderup*, i Lensregnskab 1582-83 skrevet *Bunnderup* (5). Forleddet er mandsnavnet gammeldansk *Bondi*, efterleddet *-torp*. *Nellerupgaard*, i 1579 skrevet *Nillerup*, *Nilderupgaard* (6). Forleddet er en kortform af et ellers ukendt, oprindelig toleddet personnavn **Nidli*, **Nilli*, dannet af substantivet *nid*, som findes i de gammelnordiske navne *Nidudr* og *Nidungr*, *Nidhogg*, *Nidottr* samt i adskillige ældre,

tyske personnavne; sidste led i personnavnet kan være -lef, -lek eller -løgh. Efterledet i stednavnet er -torp.

Foruden disse ældre bebyggelsesnavne på -torp findes et gårdnavn, som kan føres tilbage til slutningen af middelalderen, nemlig *Blakshejed*, i lensregnskab 1582-83 skrevet *Blackheie*, i mandtal 1613 *Blachs hej* (7). Forledet er mandsnavnet gammeldansk *Blakki*, efterledet *-hejed* svarer til svensk *hejda*, som findes i skånske og sydsvenske dialekter, nedertysk *hegede* »indhegnet område«. I markbogen for Søborg sogn fra 1682 nævnes *Heide Lüung* under *Blacksheide Wang*. Det findes også ellers i nordsjæl-

landske navne. I markbogen for Tikøb sogn nævnes Greshयेbacke Aas, Heyed Aasen, Heyde Støckerne, Hey Agerne. I markbogen for Birkerød sogn En Indlucke Heyed, Heie Moese Agre, Heies Gierde. Som sidste led i bebyggelsesnavne findes ordet flere steder i Frederiksborg amt, foruden i Blakshejed i Gilleleje også i Kathøj og Harreshøj i Tikøb sogn, Starshej, en forsvunden gård i Blovst-rød sogn, og Haseje, nogle huse i Lille-Lyngby sogn (8).

Navnet på sognet og fiskerlejet *Gilleleje* er ældst overleveret 1536 som *Gyldeleye*, *Gilleley* (9). Det er formodet, at *Gilleleje* er en redukt af *Gilbjerg Leje*, således at *Gilbjerg* er det primære navn. Dette er ældst overleveret i navnet på pynten *Gilbjerg Hoved*, 1703 (Jens Sørensens Papirer p. 38) *Gilleberghoved* (10). Forled-det i *Gillebjerg* kan sprogligt set godt være *gilde* »gæstebud«, men der foreligger intet om, at der har været holdt fester på bjerget, eller at det har hørt under et af de middelalderlige gilder i Søborg. Snarest er *Gille-* et ord, der svarer til svensk dialekt *gilja*, »hulvej, bjergvej«, som i stednavne kan have samme betydning som is-landsk og norsk *gil* »kløft, revne«, med hvilket det er nær be-slægtet.

Alle andre bebyggelsesnavne i *Gilleleje* sogn er fra nyere tid. I *Gilleleje* og omegn er i 1921-22 optegnet af kommunelærer, nuv. amtskonsulent L. C. Jensen *Brokkenborg* eller *Sidsenborg*, et hus på Ejnersensbakke, *Bryggerhuset*, som har navn efter en brygger, *Enemarken*, muligvis af *ene*, »enebusk«, *Gaarsenborg*, efter en ejer *Gaarsen*, *Knaldhytten*, *Lindbakshuset*, *Lygten*, *Slottet* (matr. 22 a, Havnevej), *Stat ene*, et ensomt hus, *Den gamle Præstegaard* (matr. 8a) over for kirken.

I *Fjellenstrup* nævnes i matriklen 1844 følgende bebyggelser: *Aatcftegaard*, *Høvelsgaard*, nu *Høveltegaard*, og *Birkelyegaard*. *Høveltegaard* har navn efter en mark *Høvelt Ager*, der opføres på et kort fra 1787. En gård kaldes *Aggebogaarden*, fordi en mand fra *Aggebo* boede her. *Birkerøgelsgaard* har navn efter en mark *Birkerøgel*, *Marthelodden* og *Murerlodden* efter sine beboere, *Prinshuset* eller *Prinsereden* efter en mand, som blev antaget for søn af en prins, *Thorsbjerggaard* har navn efter en bakke.

I *Strand-Børstrup* nævnes i matriklen 1844 følgende gård- og husnavne: *Birkehuus*, *Byegaard*, *Sandbakkehuus* og *Strandgaard*. I 1921-22 er tillige optegnet *Bøjen*, navn på et hus, af *bøje* »søtøn-de«, *Holgershuset*, *Kællingehuset* og *Postehuset*. Disse huse har navn efter deres beboere.

Om natur- og marknavne gælder det, at der findes to sæt, et

G. A. L. E. G. I. E. M. A. R. K. E. N.

Carte
des
Noblesseurs, Nobles, Bourgeois, & autres
de la Ville de Copenhague, par
G. A. L. E. G. I. E. M. A. R. K. E. N.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100
100 Ellen

ældre, som er optegnet i markbogen for Søborg sogn 1682, da Gilleleje dengang ikke var noget selvstændigt sogn, og et yngre, kendt fra nye kort og L. C. Jensens optegnelse fra 1921-22.

Under Blakshejed nævnes i markbogen følgende navne: *Bøgebacke Aas*, *Mørcke Gierde*, *Syndre Indlucke Agere*, *Det Norder Indlucke*, *Heide Liung*, som er omtalt ovenfor ved omtalen af Blakshejed, *Vestre Skoufgierde*, *Bundis Gierde*, en redukt af Bonderup gærde.

Under Bonderup nævnes i markbogen: *Østre Wang*, *Søe Aasen*, *Lille Tuer Aas*, af *tvær* »på tværs«, *Indluckis Agre*, *Wester Wang*, *Øster Strand Aas*, *Sand Agre*, *Norder Indlucke Aas*, *Wdleg Aas*, *Wdleg Liungen*, af *udlæg* »græs- eller brakmark«, *Hoffuid Aasen*, *Nacke tykke*, af *tykke*, »kratskov«, *Eng Hul kaldis Kieret*, *Offre Stette Kier*, af *stætte*, »stente«, *Pudse mose Eng*, af *pus*, »vandpyt«.

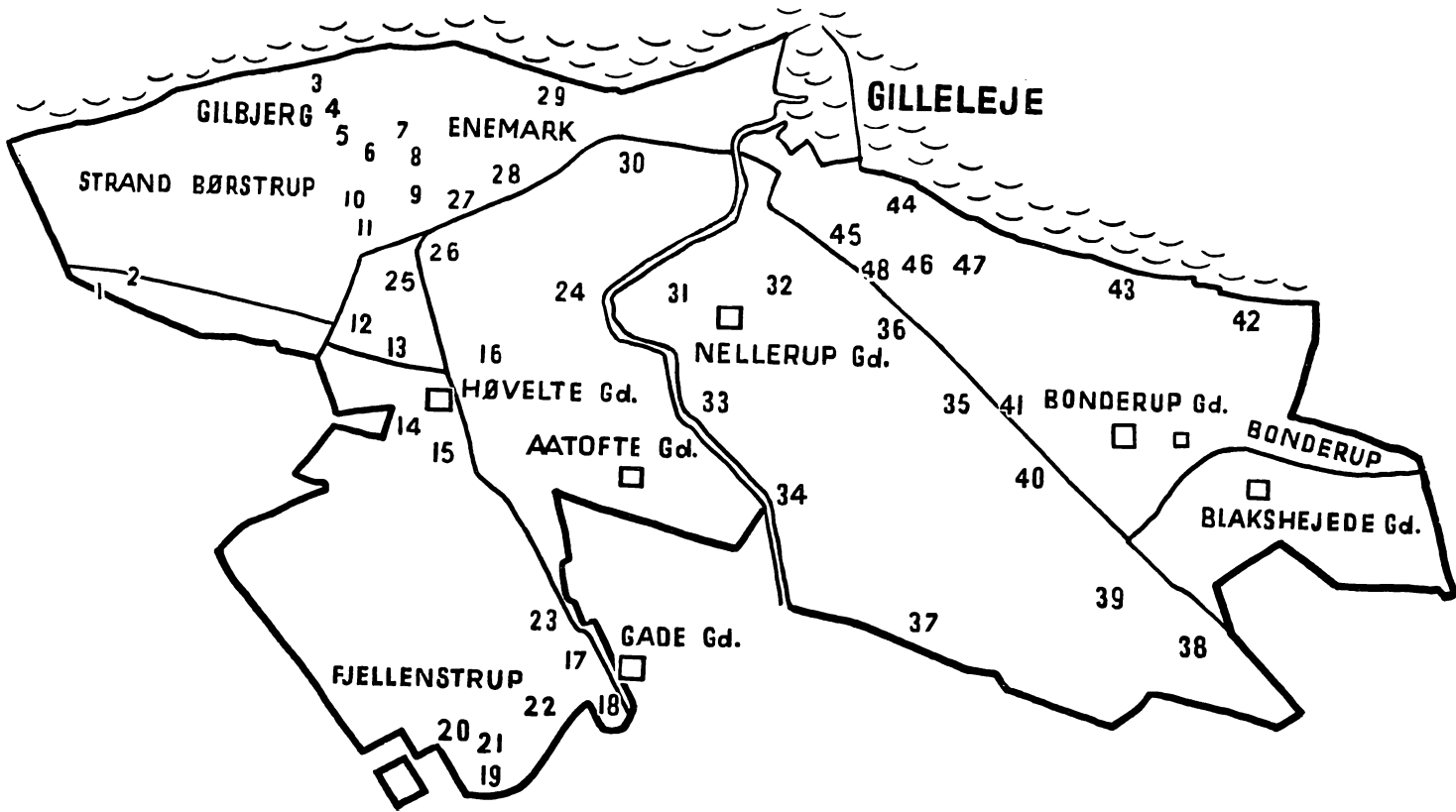
Et ældre kort over Bonderupgaard har *Udlægger Vangen*, *Vester Vang*, *Fyer Vang*, *Overdrevs Vang* og *Vand Mosen*, med undtagelse af *Vester Vang* nye navne, som ikke findes i markbogen.

Under Nellerupgaard nævner markbogen: *Skouwangen*, *Skoulaage Aas*, *Kringelholm*, nævnes tillige i en jordebog fra 1660-61 *Kringelholm*, af *kringel*, »bugtet, rund«, *Skoumoese Agre*, *Store Haure Aas*, *Olles Aas*, af mandsnavnet *Ole*, *Oluf*, *Kallehaugestøckerne*, *Gammel Indlycke Aas*, *Koehauge Kratt*, *Indlyckedam*, *Lillewangen*, *Gydedammen*, *Storewang*, *Urtehagen*, *Snappes Eng*, af *snapper* »person, der (små)stjæler, rapser«, *Kallehaugedam*, *Kringelholms Eng*, *Balgisholms Eng*, af *balle*, »forhøjning i terrainen«, *Hendter-Engen*. På et kort over Nellerupgaard fra 1790 er anført: *Lille Vang*, *Kalve Haven*, *Røverkule Vangen*, *Store Vang*, *Staabie Vang*, *lille Koe Have*, *store Koe Have*, *Store Eng*, *Svine Moesen*, *Overdrevs Vangen*. Af disse navne er kun *Lille Vang* og *Kalve Haven* kendte fra markbogen.

Gillelølle har i markbogen følgende jorder: *Lillewang*, *Kallehaugen*, *Storewang*, *Kallehaugestøckerne*, *Rørholms Agre*, *Lang Agerne*, *Ridderbiergs Flede*, af *flæde*, »flade, flad mark, fladt stykke land«, *Snappes Eng*, også under Nellerupgaard, *Lars Deyns Fleede*, *Blommerbiergshøy*, *Blaabiergshøy*.

I Gilleleje med Nellerup, Bonderup og Blakshejed er af L. C. Jensen i 1921-22 optegnet: *Andekrogen*, her var tidligere stor andejagt, *Bagerønnen*, sten i landingen, *Bellevie*, rester af en skov, mulig af verbet *bælle*, »fylde sig med drikke« øf *vie*, kollektiv dannet af *vidje*, *vie*, »pil«,¹⁾ *Blaabærbacke*, *Blaabærhøj* og *Bognemo-*

¹⁾ Ifølge overlevering skal dog kroejer Aug. Mentz have givet skoven dette navn på grund af den smukke udsigt derfra.

GILLELEJE SOGN

sen, af *bavn*, »vedstabel, bål«, *Boholmsbro*, bro over Søborg kanal, af gammeldansk bok »bøgg«, *Bonde(ns)stubbe*, lille egeplantage på klinten mellem Gilleleje og Nakkehoved, redukt af *Bonderups stubbe*, *Bøgelunden*, *Degnekæret*, *Dynen*, sten i landingen, *Ejnersensbakke* eller *Sidsenborgbakken*, *Fjellenstrupstykket*, *Fyrbakkerne*, skel mellem Nakkehoved og Bonderup, *Gaarselodden*, efter en ejer Gaarsen, *Graasbro*, bro over Søborg kanal, efter en ejer af Nellerupgaard, *Graa*, *Grønland*, *Halm-torvet*, plads i Lille-Strandstræde, *Hyrebakke*, *Jørgens Mose*, *Kanonvejen*, vej gennem granskoven på Fyrbakkerne til »den tykke bakke«, hvor man i kapertiden havde et batteri, *Kirkestrædet*, *Klokkervangen*, *Kongegærdet*, stengærde opført på kongelig bekostning c. 1792 til værn mod sandflugten, *Lejemarken*, Gillelejes byjord undtagen sandlodderne, *Lukket*, *Løgnens Tempel* eller *Redningshjemmet*, samlingsskur for fiskerne, *Munkesbakke*, *Møllebækken*, *Mølledammen*, *Nellevang*, redukt af *Nellerupsvang*, *Næledbakke*, *Præstehulen*²⁾, *Præstevangen*, *Rakemose*, måske af verbet *rakke*, »arbejde hårdt, ase, mase«, *Rostgaard's Sten*, sten ved indkørslen til Nellerupgaard, efter en ejer af denne, *Røjlsdam*, af *røgel*, »stendysse, stendynge«, *Røverkulevangen*, *Sandgyden* eller *Øllegyden* eller *Store Strandstræde*, *Sanden*, sandlodder til Gilleleje, *Sandhedens Bænk*³⁾, *Skidtenstrædet*, den nuv. Østergade indtil Kirkestrædet, *Skovdamstykket*, *Sletten*, sandslette ved stranden, *Smedebakken*, *Stejlebakken*, *Stejlehøj*, nu sløjfet kæmpehøj, som lå øst for Stejlebakken, af *stejle*, »træpæl til garntørring«, *Soradstykket*, *Sortebro*, *Store Mose* eller *Gillelejemosen*, *Svend Niels Bakke*, *Svinemose*, *Den tykke Bakke*, *Vandmose*, *Vagthøj*, *Ydermarken* eller *Nellerups Overdrev*.

Under Fjellenstrup opføres følgende navne i markbogen: *Aae Wang*, *Bye Aasen*, *Bye Liungen*, *Hør Støckerne*, *Gier Aasen*, *Aae Aasen*, *Aae Engen*, *Kraag Ager Aas*, *Roelands Aas* eller *Hollands*, *Tuer Aas*, af *tvær*, »på tværs«, *Bueholmen*, *Boeholms Eng*, *Smaa Hafre Støckerne*, *Dønholms Aas*, muligvis af dynd, *Bremholms Aas*, *Brømbholm Kier*, *Senels Aas* eller *Struels Aas*, *Steen(s) Agerne*, *Sand Aas*, *Helde Aasen*, af *hælde*, »skråent, skråning«, *Bounebacke Aas*, *Bounemose Aas*, samme lokaliteter som Bognebakke og Bognemose i Gilleleje, *Trætte Aas*, *Trælle Gierdet*, *Diegels Moese*, *Spund Eng* eller *Spund Engen*, *Sorte Kier*, *Steer Engen* eller *Star Engen*, muligvis af fuglenavnet *stær*, *Vangs Gierdet*, *Smaa Moese*,

²⁾ Ifølge sagnet gemte bispen Jens Grand sig der (i klitterne) under flugten fra Søborg.

³⁾ eller Den grønne Bænk, hvor fiskerne samledes.

Sterkels Eng eller *Størckels Eng*, *Storekilds Vraa*, *Stenges Eng*, *Ørbecks Eng*, af *ør* i betydningen »sten, grus«, *Gade Engen*, *Taasbjerg Vang* eller *Tos-*, *Bren(d)te Aas*, *Store haagen*, *Røyels Aas*, *Rafftelunds Aas*, *Tjørn(e)holms Aas*, *Suinsti Aasen*, *Bierg(s) Moese*, *Tueskier*, *Tyreholms Mose Eng*, *Ytrynne Mae Eng*, *Store Homleholms Eng*, *Haagenholms Eng*, *Snøreholms Eng*, *Snøre Eng*, *Haagen Ryels Eng*, *Mellem Wang*, *Stenmids Aas*, *Størckels Vra Aas*, *Hylle Spiel Aas*, *Sorte Jords Aas*, *Sefve Aas*, *Trøscke Mose Aas*, *Røestens Aas*, *Lille-*, *Store Sefvehule Ager*, *Sebehule Agere*, *Høyels Aas*, *Rye Aas*, *Mercksckiolds Aas*, *Hundehøys Aas*, *Kille Aas*, af *kilde*, »kildespring«, *Skiderøgelse Aas*, af *skiden* »snavset«, *Leerbecks Kier*, *Vaase Eng*, af *vase*, »vej dannet ved opfyldning med risknipper«.

På et »Carte over Paarup og Fiellenstrup Byers Markker og Jorder 1787« opføres *Markeskiels Ager* (i markbogen *Mercksckiolds Aas*), *Ryk Ager* (i markbogen *Rye Aas*), *Baunemose* (i markbogen *Bounemose Aas*), af *bavn*, »vedstabel«, *Baune Ager*, *Sand Ager*, *Rohlands Ager* (i markbogen *Roelands Aas*), af plantenavnet *roe*, *Stoore Steens Ager*, *Lille Steens Ager*, *Crog Ager*, *Skingrøgels Ager* (i markbogen *Skiderøgelse Aas*), *Kielde Ager* (i markbogen *Kille Aas*), *Høvelt Ager* af *høj*, »gravhøj« og *holt*, »skov, lund«, *Leerlenderne Ager*, *Kongens Eng*, *Dønholm Ager*, af *dynd*, *Giær Ager* (i markbogen *Gier Aasen*), af *gærde*, »indhegning«, og *Røesteen Ager*, af *rød*, *Sorte Jord Ager*, *Aae Ager*, *Bremerholms Ager* (i markbogen *Bremholms Aas*), af *breme*, »tornet vækst« især om *brombær*, *Raatte Ager*, (*Stoere Tørmoese Ager*, *Brent Ager*, af *brændt*, »afbrændt, afsvedet«, *Kellingsteht Ager*, *Birkkerøgels (Ager)*, *Torsbiergs Ager* (i markbogen *Taasbiergs Aas* eller *Tos-*), af et mandnavn *Tor(d)*, *Tiest Ager*, *Aleds Ager*, *Stoere* og *Lille Bye Ager*, *Calhav*, *Enghaven*, *Stoore* og *Smoe Haugen* (i markbogen *Storehaagen*), sidste led er *have*, »indhegning«, *Røgels Ager* (i markbogen *Røyels Aas*), *Dyrholmsmoese*, af *diger*, »stor, tyk«, *Snor Eng* (i markbogen *Snøre Eng*), *Kreiter Eng*, *Kreitræ Ager*, af *kreatur*, »kvæg«, *Tjørn Ager*, *Biærsmoese* (i markbogen *Biergs Moese*), *Gaule Eng*, af *gavl*, »gavlen på et hus«, her om en gavlformet eng.

I *Fjellenstrup* er optegnet: *Aakrogen*, *Be(d)smose*, af *bed*, »græsgang«, *Boholm*, af *bok*, »bøg«, *Egebakke*, *Engmosen*, *Husarhullet*, i krigen 1807-14 havde egnen indkvartering af husarer, og disse vandede heste i hullet, *Højbro*, bro over *Bedsmose*, *Kalvehaven*, *Knapsengen*, af *knap*, »mindre forhøjning i terrainet, *Kokæret*, *Krigsstykket*, *Skaaningekrogen*, af folkenavnet *skåning*, *Sladrekrogen*, *Slagterlukket*, *Snørret*, *Staengen*, af *stage* eller *stav*.

For Strand-Børstrup har markbogen følgende navne: *Wester Wang, Bye Aas, Sand Aas, Kilde Aas, Kroge Aas, Gilberg Aas, Krat Aasen, Tue Kiars Eng, Steknulen* eller *Stenknullen, Krat Bachen, Kiuse Eng, Mortens Hule, Mellum Wangen, Skou Aasen, Lomme heide Aas, Sand Aasen, Birche Aasen, Birkebacke Aas, Eng Aasen, Steng Aasen, Strand Aasen, Bregne Holmen, Mellum Kysen, Brun Liungen, Ørre Liung, Fellings gierdet*, redukt af *Fjellenstrups gærde, Stoere Moese Eng, Bougnebacken, Tuekier, Grønne Ren, Suinstj Engen, Ure Liungen*, af et ord svarende til svensk dialekt *ur, or*, islandsk *urd* »mark med stengrund«, *Øster Wang, Toffte Agre, Hundehøy Aas, Hestekiers Aas, Krog Ager Aas, Sand Aas, Mølle Leds Aas, Sorte Bro Aas, Dyre Holms Aas, Kille Eng, Huse Kiars gierde, Fuglebecks Eng, Kattesund Eng, Marcheskiels Renne, Trøscke Moese Eng.*

På et »Concept Carte over Børstrup Byes Markker og Jorder 1786« er anført: *Olejongs Ager og Olejongs Moese*, af *junge*, sted på engen, hvor det gynger, »hængesæk«, *Birkbeks Ager, Reinnedrage Moese, Tiørn Ager, Vester Fleds Ager, Knol Ager*, af *knold, Esbonder Ager*, af landsbynavnet *Esbønderup, Sviinehoie Ager, Søehøis Ager, Ludse Ager, Gillebiargs Ager* (i markbogen *Gilberg Aas*), *Kroonield Ager, Strandbaks Ager, Leerbiargs Ager, Steen Ager, Skotte Ager, Hunehøi, Stie Ager.*

I nutiden er i Strand-Børstrup optegnet: *Anes Hul, Bavstubben*, en sten, *Bøstes Høje*, redukt af *Børstrups Høje, Bøstes Stubbe*, egekrat, redukt af *Børstrup Stubbe, Grønne Rende*, nævnes i markbogen, *Hulso* eller *Hjulso, Juljungsmeden* (på kortet 1786 *Olejongs Moese*), *Runde Dam og Sjælsø.*

Af ovenstående redegørelse for natur- og bebyggelsesnavne i det nuværende Gilleleje sogn fra forskellige tider, markbogen fra slutningen af det 17. århundrede, kort fra slutningen af det 18. århundrede og L. C. Jensens optegnelser 1921-22 vil det være klart, at disse stadig har vekslet, idet kun meget få navne fra markbogen genfindes på kortene fra det 18. århundrede og senere. Da således naturnavnene kun findes i en enkelt form og denne ofte er forskrevet, er i mange tilfælde en forklaring udeladt, især i sådanne, hvor der foreligger flere formelle sproglige muligheder og en diskussion af disse ikke ville føre til noget sikkert resultat. Hvor der er anført en forklaring, er det i nogle tilfælde ikke givet, at denne er den eneste mulige, men må efter de foreliggende forhold anses for den mest sandsynlige. Mange navne er selvforståelige og kræver ingen forklaring, og en sådan er da i disse tilfælde heller ikke anført.

1. Frederiksborg Amts Stednavne, udgivet af Stednavneudvalget p. 51. — 2. Frederiksborg Amts Stednavne p. 53. — 3. Frederiksborg Amts Stednavne p. 53. — 4. Frederiksborg Amts Stednavne p. 85. — 5. Frederiksborg Amts Stednavne p. 50. — 6. Frederiksborg Amts Stednavne p. 54. — 7. Frederiksborg Amts Stednavne p. 54. — 8. Frederiksborg Amts Stednavne p. 8, 9, 25, 87. — 9. Fra det gamle Gilleleje 1933 p. 27. — 10. Frederiksborg Amts Stednavne p. 73.

Noter til kortet side 72.

1 Kællingehuset. 2 Sandbakkehuset, Postehuset. 3 Den grønne Rende. 4 Bøstes Stubbe. 5 Sjælsø. 6 Hulso eller Hjulso. 7 Juljungs-mosen. 8 Bavstubben. 9 Holgershuset. 10 Rundedam. 11 Anes Hul. 12 Hundehøj. 13 Husmandsvejen. 14 Sladrekrogen. 15 Krigsstykket. 16 Knapsengen. 17 Kalvehave. 18 Højbro. 19 Bedsmose. 20 Slagter-lukket. 21 Engmose. 22 Byaasen. 23 Kokæret. 24 Bognemose. 25 Gaarsenborg, Gaarselodden. 26 Sortebro. 27 Røjlsdam. 28 Blaabærbacken, Blaabærhøj. 29 Andekrogen. 30 Bellevie. 31 Røverkule-vangen. 32 Flagbakke(stykket). 33 Graasbro. 34 Soradstykke. 35 Ydermarken, Nellerups Overdrev. 36 Skovdam(stykket). 37 Vandmose. 38 Rakemose. 39 Svinemose. 40 Storemose, Gilleleje-mose. 41 Munkebakke. 42 Bondestubbe. 43 Den tykke Bakke, Vagt-højen. 44 Grønland. 45 Stejlehøjen, Stejlebakken. 46 Sanden. 47 Kongegærdet. 48 Smedebakken.

Lidt om fiskertro på Aalsgaard.

(Indsendt af Otto Hildinge).

Stoffet er meddelt af tømrer Henrik Riff, der er søn af fisker Georg R., der boede og fiskede sammen med broderen, strandfoged Lauritz R. Begge holdt fast ved det fra fædrene nedarvede, også det overtroiske.

Man risikerer storm, hvis man fløjter på søen (og hvis man fløjter i den åbne skorsten). — Man måtte ikke bande på søen, især ikke i uroligt vejr. Og man måtte ikke fløjte, synge eller spille, når man gjorde garn eller kroge i stand. Henrik Riff havde som barn fået en trompet, som han blæste i, mens de gamle ordnede kroge; den blev straks taget fra ham med den bemærkning, at fiskeriet var sløjt nok; han skulle ikke gøre det dårligere!

Man måtte ikke gå eller springe over garnene, der lå på stranden eller stejlepladsen; for ellers ville fisken svømme over garnet. Hvis man alligevel var kommet til at gå over garnet, kunne uheldet afværges ved, at man gik samme vej tilbage. Derimod måtte man nok gå over garnet, når man trådte på det. Og hvis katten lagde sig på et garn, betød det held, fordi den kunne lugte, at der ville komme fisk i det.

Værst var det, om en kost kom i nærheden af garnet; så kunne man lige så godt lade være at gå på søen den dag; ellers risikerede man at miste redskaberne; fisk fik man i hvert fald ikke. Kosten stod derfor altid i den fjerneste ende af haven. — Om denne sag fortæller Henrik Riff: Jeg var en dag med far på søen, tilfældigvis opdagede jeg da forude en kost, der kom drivende. Jeg sagde det til far, som øjeblikkelig skoddede og sagde: Gå hen for og tag den op, men lad den blive der, så garnene ikke passerer kosten! Kosten blev da taget op, og da garnene var sat, måtte jeg kaste kosten langt forud, inden vi vendte båden, for så havde garnene ikke passeret kosten. Kostens farlighed overfor garn står måske i forbindelse med, at hekse rider på koste?

Man måtte ikke benytte saks, men kun kniv, når man bødede garn. — — Man måtte ikke vende med båden, når man sejlede garn til fiskepladsen. — og hvis man havde glemte noget, der dårligt kunne undværes, måtte man skodde båden tilbage; ellers ville man næste dag komme i land med tomme garn.

74

Øverst: Strandfoged Lauritz Riff,
Aalsgaarde. — Nederst: Broderen,
fisker Georg Riff * 1857 † 1930.

Man måtte ikke ønske fiskeren god fangst, når han var ved at tage ud, for ellers ville han ikke få fangst. Navnlig landliggere har intetanende forsyndet sig her imod, og de har ofte undret sig over at få et mut svar. Selv fiskere kunne komme galt afsted. Henrik Riff og hans far skulle engang ud at dørge makrel, og da de skulle til at sejle, ønskede Lars Riff dem god fangst. Så kan vi lige så

Riff'ernes hus, Aalsgaarde. Hans Riff står yderst til venstre på billedet.

godt blive i land, sagde den gamle, men tog alligevel ud; selvfølgelig fik vi ingenting.«

Når garnene var sat, måtte man ikke diskutere, hvorvidt man ville få noget, eller om man eventuelt ville miste redskaberne. En dag havde Riff en københavnerdreng med, og da garnene var sat, udbrød han: Hvor mon I nu kan finde dem imorgen? Ingen svarede. Men om natten blæste det op, og først flere dage efter fandtes garnene nede ved Højstrup. Den dreng kom aldrig siden med på søen! — — Man måtte heller ikke spørge fiskerne ud om deres fangst, men derimod godt om, hvorvidt de havde møg (tang) i garnene.

Hvis man vendte op og ned på båden, når den skulle tjæres i bunden, måtte man huske bagefter at vende den tilbage over samme side; for væltede man den en hel omgang rundt, skulle den engang tilbage igen, og det ville ske ved en kæntring på søen!

Når man spiste sild, måtte man ikke begynde med at bide af ryggen ligesom kattene. Årsagen var måske, at man ikke ville give nogen grund til at kalde Aalsgaardsboerne ved deres øgenavn katte-

ne. — — Visse dage var uheldige; f. eks. troede Lauritz Riff, at torsdag var uheldig at begynde noget på. Hvis han således kunne risikere, at de badehuse, han havde til udlejning, skulle benyttes den dag, malede han deres gulve om morgenen, så ingen kunne komme der den dag. — — Den sidste bid af et stykke mad kaldtes »Trivesbiden«; den måtte man ikke give hunden, for så fik man ingen næring af det, man havde spist. — — Når man så den første svale, skulle man slå efter den med hånden for at få en god sommer. — — Hvis en lå for døden, skulle uret sættes i stå, til han var død, ellers kom det aldrig til at gå rigtigt mere.

*Fiskeren Hans Riff * 1780 † 1868, far til Niels Riff og bedstefar til dennes sønner Georg og Lauritz Riff.*

Strandinger ved Sjællands nordkyst^{*)}

Efter en storm gik strandfogeden ud for at »strande«, d. v. s. se efter, om strandingsgoods var drevet i land; han skulle i så fald opbevare det til senere auktion. En gang årlig mødte han for at aflægge beretning i Kronborg birketing, idet han fremviste den ham udleverede strandfogedbog samtidig med, at han aflagde borgerlig ed på, at intet andet var ilanddrevet, end hvad han havde noteret i bogen. — — 21. febr. 1811 aflagde strandfoged Lars Andersen af Gilleleje på Kronborg birketings ekstraret følgende beretning for året 1810: 1. sept. 30 stk. fyrrebrænde 5 al. l., 7 t. br., 1½ t. tykke, 3 do. 4½ al. l., 7 t. br., 1½ t. tykke ilanddrevet og oplagt i pakhuset. 2. marts 80 staver, 1 skibsvrag uden mærke. 12. nov. 1 vrag af en nordbåd og 14 fyrrebrædder, 1 drække, 1 tov, 1 fok rødmalet, 1 sko med sølvspænde, 1 par læderbukser, 1 støvle. 22. juni 1815 blev på Kronborg birketing nedsat en ekstraret. Her rapporterede strandfoged Lars Andersen af Gilleleje if. sin strandfogedbog, at der forrige år den 16. maj af fisker Peder Sørensen af Gilleleje i søen var bjærget en lille jagt uden mandskab. At intet var drevet ind på forstranden og intet rav drevet i land. — Strandfoged Jens Olsen af Hornbæk rapporterede følgende: 29. april en pipebøje m. 16 fv. tov bjærget af fisker Lars Johansen på Hornbæk. 15. sept. 1 egeklods 3 al. l. uden mærke; eller intet inddrevet. — Strandfoged Ole Nielsen, Tidsvilde, meddelte, at intet var inddrevet på hans distrikt, heller ikke rav. —

Smakskibet »Den gule Hofnung«, ført af kaptajn Philip Wilhelm Comvel og lastet med hvede og grove ærter fra Elbing til Amsterdam, strandede 23. apr. 1819 ved Smidstrup. Med bjærgerne blev der dagen efter af kaptajnen og krigsassessor Gloerfeldt som fuldmægtig for konsul Fernvich på rederiets vegne afsluttet en foreløbig mundtlig accord: 1. bjærgeren skulde nyde 1/3 part af det indbjærgede. 2. den tørre last skulde føres til Gilleleje og bringes i hus, den våde oplægges på stranden. 3. bjærgerne skulde fortsætte bjærgningen længst muligt, såvel af ladning som af takkelage og skibsredskaber som af skroget. 4. Bjærgerne skulde intet nyde af

1) Kilder: Kronborg Rytterdistrikts Birks Strandingsprotokoller 1817-47 og Justitsprotokollen. L. A. — Afskrevet af Anders Kjellerup og fabrikant Carl Petersen; bearbejdet til årbogen af H. C. Terslin.

vraget, forsåvidt som det bliver solgt stående på grund. — Gillelejerne Niels Larsen og Jørgen Jørgensen er underskrivere på bjærgernes vegne.

I løbet af strandingsdagen bjærgedes af skibsinventaret bl. a. skibsmandskabets kister og køjeklæder, 14 sejl, 4 presenninger, ankertov m. bøjje og reb, 2 ankere, 1 vraganker, 2 bagstager, 1 storstag, 1 lodline, 6 skibsliner, 36 bundter tovværk, 8 bdt. blokke, 2 loshager, 5 pumpestænger, 3 lugejern, 5 bdt. jern brækket af skibet, varpespil, 1 ks. søm, jernkakkellovn, 3 bliklanterner, 1 kasserolle på 2¹/₂ pd., kaffebrænder på 8 pd., jerntekedel på 6 pd., kobberkedel på 2 pd., 2 stendunke, 4 vandpøse, 2 kompasser, 1 kappet messanmast, 1 storbom, 1 kappet stormast, 6 luger, 7 bdt. bræddestumper, afbrækket af vraget, 1 tjæretønne m. 8 potter tjære, 28 fyrreplanke, 12 al. l., 10 t. br., 2 t. tykke, 7 garneringsbrædder, 2 råer, 1 jernbom, 2 røghætter, 2 årer, håndspager, 1 jolle. — — 24. april var med 3 både ført c. 50 tdr. tør hvede og 17 sække grove ærter til Gilleleje og lagt i hus hos kroejer Thyboe. På strandingsstedet var oplagt 130 tdr. våd hvede og 12 sække våde ærter. Om natten blev (som altid i slige tilfælde) sat vagt, skibets skodder blev lukket, og toldkontrollør Møller satte segl såvel på skodderne som på huset hos Thyboe, hvor den tørre hvede og ærterne var indlagt. — — 25. april bjærgedes og oplagdes på stranden c. 20 tdr. våd hvede, og 26. april bjærgedes c. 160 tdr. hvede og ærter sammenblandede og 14 tdr. løse ærter, alt oplagt på strandbredden. — — 27. april bjærgedes c. 20 tdr. sammenblandet hvede og ærter, hvorefter bjærgningen sluttedes, da man intet videre kunde foretage sig.

»Sebaldus«, skipper M. G. Tauch af Stralsund, kommende fra Amsterdam, destineret til Stralsund, strandede kl. 2 morgen 2. juli 1822 på Nakkehoved forstrand. Vagt blev sat på stranden, skibslugerne lukkedes og forsynedes med toldvæsenets segl, indtil rederne eller disses repræsentanter kom, hvilket skete dagen efter. De indgik følgende overenskomst med bjærgerne, hvis repræsentanter var strandfoged Niels Larsen og lodsformand Jørgen Jørgensen af Gilleleje: 1. bjærgerne skulde straks påbegynde bjærgningen og føre det bjærgede i både til Helsingør og aflevere det til grosserer Jutting. Arbejdet skulde foregå uafbrudt, så vidt vejret holdt, og forsigtigt. 2. inventar og takkelage skulde derimod i land, bevogtes og forsøges solgt. 3. bjærgelønnen skulde være $\frac{1}{5}$ af ladningens værdi efter fradrag af omkostningerne. Af inventar og takkelage skulde de have $\frac{1}{4}$ efter fradrag af omkostningerne. —

— Rederiet repræsenteredes af A. van Deurs & Co., Helsingør, som 10. aug. attesterer, at bjærgelønnen for skib og ladning ikke overstiger 900 rdl. — — Allerede kl. 4½ strandingsdagens eftermiddag var en mængde bjærged, bl. a.: 3 skibskister 2 kobberskåle, 1 do. pande og 1 do. kedel, 1 kikkert, mandskabets køjeklæder, 1 oktant, sejl, 2 kahytsdøre, 1 røghat, 2 lanterner, 1 halvanker olie, 1 lille jolle, 1 skibshundehus, 1 malersten, 1 tømmermandssav, 2 små svingbasser (signalkanoner), 1 tinpotageske, bomme m. m. — — Kontrakten blev sluttet 3. juli, og lugerne blev straks åbnet, så bjærgningen af lasten kunde begynde. — Bådfører Sv. Larsen bjærgede og overførte til Helsingør 16 huder, 7 kurve og 1 fustage vin. Bådfører Chr. Larsen diverse pakker papir. Bådførerne Lars Olsen og Bent Olsen overførte også diverse pakker og stykgods. Men da storm og søgang tog til, indstilledes bjærgningen, og lugerne lukkedes. Og man fortsatte bjærgningen af inventaret. 4. juli kunne bjærgningen af lasten fortsættes af Chr. og Sv. Larsen samt Anders og Jens Nielsen. Og da der ikke fandtes mere at bjærge af lasten, fortsatte man at føre inventar og takkelage i land, bl. a. vinduer, skibsskrabere, vinder til varpespillet, 1 varpeanker, luger, håndspager, blokke med tov, bræstumper af kahytten, 1 stykke af en gammel presenning o. fl. ubetydelige sager, som man ikke kan begribe det umagen værd at redde og skrive op. — —

26. sept. 1822 lå den ikke færdiglastede galease »Peder Paars« med en last af 114 favne bølgebrænde, nogle planker og fodtræer, da der opstod en storm, hvorved fartøjet strandede. — If. justitsprotokollen. har skipperen, A. Hansen, aflagt følgende beretning om strandingen: Torsdag d. 26. (var) Vinden nordlig og N.N.O. med tiltagende Storm og Søe; (vi) laa til Ankers paa Ladepladsen ved Dr. Mølle²⁾ (og) havde det meste af Ladningen i Skibet. Middag Kl. 12 kunde vi (ikke holde) Skib(et) længere, da Stormen tiltog; (vi) havde næsten ¾ (af) Tovet ude paa Ankeret; Kl. 1½ rejste det op med overhendig høj Sø paa Landet (∴ som gik mod Land); uagtet at Skibet laa paa det rette Ladeplads, saa kunde man ej med Sikkerhed se at klare det. Efter Raadføring med Mandskabet gjorde (vi) klar til at kappe Ankertovet (og komme under) Sejl, da det var ej mulig at blive liggende. Eftermiddag Kl. 2½ begyndte skibet at røre Grund; (vi) satte Storsejl til Mesan, og Sejl, Klyver, Stagejl og Stagfok, satte Spring paa Tovet for at faa Skibet til at falde den rigtige Vej over, brasede Topsejlet ned om Styrbord, for at det strax kunde fylde (∴ fyldes af Vinden og trække udefter) og kappede

²⁾ Dr. Mølle var udskibningssted for tømmer fra Grib skov.

Tovet; derefter (kappede vi) Springet, saa at Skibet faldt rigtig og ej sakkede (mod Land), men for Gavns kunde ej klare Villingebæks Revet forover (∴ vi kunde ikke klare os uden om Villingebæksrevet); derpaa vilde (vi) vende; men Skibet nægtede Vendingen; saa lod vi det andet Anker falde, og Skibet huggede strax Roret fra sig (∴ tog Grunden). Saa kappede (vi) Mesan og Stor-sejl, holdte for Sejlene (∴ holdt af for Resten af Sejlene) og tål Lufart (Luvard), saa at Skibet (kunde) komme forwards (∴ ind- efter) imod Landet, kappede Tovet for at frelse Liv og Gods, lod (saa) Topsejlet blive staaende for at holde Skibet mere støt til Grunden. Spøen trak over Skibet; Storbaaden brak under, og (vi) maatte kappe den fra os tillige med Hækjollen, som sloges i •Stykker paa Skibet, (og det) saa ej ud til, (at vi skulde) bjerge Livet. Kl. 6 Aften blev (vi) endelig (reddet) af en Baad fra Villingebæk, som blev i Land slaget flere Gange, da Stormen var saa haard. Kl. 8 Aften kom der noget af Agterspejlet og strax efter Kølen (af) Storbaaden og noget andet Vrag. Topsejlet blev staaende til hele Natten, og (der) var ej videre at udrette. Vi holdt Vagt ved Stranden om Natten med 2 Mand af Skibsfolk og 2 Mand fra Landet; hele Natten stiv Blæst af N.O. Paa Grund af ovenstaaende maa jeg tillige med Cancelliraad, Birkedommer Meinung kraftigst konfiskere (fastholde) for at det Tab og Skade, som dette maa foraarsage og saaledes reservere min Ret paa lovlig Maade i med alle Vedkommende. — (Dateret 26. Sept.). — — For at redde lasten sluttede skipperen Anders Hansen bjærgningskontrakt med fiskerne, der var repræsenterede ved strandfoged Jens Andersen og Fisker Johan Olsen af Villingebæk. De skulle bjærge lasten og opsætte træet i stakke, så det kunne måles, og holde vagt over det. Bjærgelønnen skulle være $\frac{1}{3}$ part af ladningens og takkelagens værdi; endvidere skulle de have 2rdl i vagtpenge pr. 24 timer. Først bjærgedes mandskabets kister og køjeklæder. Første dag fik man 20 fv. bølgebrænde, 11 egestolper og 13 planker i land, dagen efter 20 fv. bølgebrænde og sidste dag (1. okt.) resten af træet, hvorefter man gik i lag med opstablingen. — Med hensyn til bjærgelønnen ser det ud til, at man har gjort regning uden vært. Brændet var nemlig rekvireret på det kgl. rentekammers regning og fra Maarum skovdistrikt i Gribskov. Og skovrideren dér, Reiz, får gennem birkedommerkontoret ordre (dateret 28. sept.) til at få træet bjærget på den mindst bekostelige måde. 10. okt. svarer skovrideren, at han har foranlediget brændet bjærget, men at han lader det blive stående, indtil rentekammeret beordrer det solgt eller atter udskibet på kgl. regning til København.

If. Kronborg rytterdistrikts protokol (5. marts 1842) er skipper *H. Hansen*, »Haabets Anker« af Aalborg, sejlfærdig for med første gode vind, som Gud forlener, at afsejle til København. Under dæk har han en last fra slagter Meyer, bestående af 19 stude og 1 ko, hvilke han lover, så snart Gud vil sende ham lykkelig frem med velbeholdent skib og gods, at aflevere på bestemmelsesstedet formedelst en fragt af 80 rigsbankdaler. Og han stiller sig selv med gods og sit slupskib og alt tilbehør i pant. — — Sejladsen endte desværre med stranding ved Villingebæk natten mellem 12. og 13. marts. If. Hornbæk strandingsdistrikts indberetning bjærgedes noget tovværk, årer, mast, bom m. v. skibet tilhørende, endvidere en kakkellovn, 1 malerpotte m. pensel, 1 kobberkedel, 1 tekedel, 1 messinglampe, 1 fjerding m. kød m. m. — Skibet blev vrag, af hvilket en del bjærgedes i form af træstumper; og 20. marts bjærgedes sluttelig $\frac{2}{3}$ af vraget. — — De 19 stude druknede. — — Fyrinspektør Chr. Faber, Nakkehoved, som skal indberette begivenheden til commercekollegiet, dvæler ved de gode studes sørgelige endeligt (if. fyrprotokollen): Skibet var blevet læk, idet en planke var sprunget, og for at bjærge livet sattes skibet på grund. Mandskabet bjærgedes; men af de 20 stude bragtes »kun en eneste til live«; resten druknede i rummet. Det var et sørgeligt syn at se de ildslæbte 19 store og fede stude ligge døde på landbredden. — Studene var dog assurerede, men sluppen ikke — — For at redde kødet til menneskeføde hidkaldtes distriktslæge Klíngenberg fra Esbønderup, der 13. marts udstedte en erklæring om, at han ikke anser nydelsen af kødet for skadelig for sundheden. — — — Strandingsudgifterne blev dyre. Distriktslægens regning var beskeden: 2 rdl for forretningen og rdl for rejseudgifterne. — — Strandbetjent Aarre i Hornbæk præsenterede følgende regning for toldopsynet med bjærgningen af ladning og inventar: 2 rdl. i diæter 13. marts 1 rdl. for befordring, 1 rdl for ekspres melding til Helsingør toldkammer om stranding; diæter og befordring 15. marts: 3 rdl., do. 16., 17., 18., 19., 20. og 21. marts, ialt 31 rdl. — — — Dertil kom regningen over kørselen, forplejningen til skibets mandskab og foder til den reddede stud, nemlig for et ridende bud (3 mark), for et gående bud til Helsingør (3 mrk.), vogn til Helsingør med skipper og mandskab (2 rdl. 3 mrk.), bud til assessor Klíngenberg (3 mrk.), styrmandens, matrosers spise og natlogi i 3 dage (3 rdl.), for skipperen i 24 dage (12 rdl.), for at køre det bjærgede gods op til strandfogedens hus med 8 vogne à 2 rdl. daglig (12 rdl.), for karlen, der som oppasser fulgte studene i 3 dage og nætter, med kost og logi (1 rdl. 3 mrk.), for

at køre studene op til husene, 19 stk. (2 rdl 2 mrk. 4 sk.), i foderpenge for en levende stud samt pasning i 20 dage (5 rdl.), m. m., ialt (inkl. ovenst.) 49 rdl 1 mrk. 4 sk.). — — — 14. marts indvarslede Helsingør politikammer auktion over kroppene af de 19 fede Quæghøveder, som solgtes 15. marts og 1. april for 773 rdl. 5 sk. minus auktionsudgifterne (salær, plakater, bekendtgørelse i Hillerød og Helsingør, m. fl. poster) ialt 43 rdl. 2 mrk. 4 sk. — — Auktionen over vrag og inventar indbragte 377 rdl 2 mrk. 1 sk. minus auktionsomkostningerne (24. rdl 1 mrk. 10 sk.).

Ord og udtryk i Gilleleje-målet.

(Fortsættelse af tidligere samlinger)

Det (vejret) spytter i næven og tager bedre fat — sagdes når det blev pludseligt tøvvejr, som man ikke troede ville holde.

Gi' sig som en stodder i fol o: klage sig.

Det gør ikke så no'et o: ikke så nøje.

Våt te' daws er et? Hvad er klokken?

En, der altid er sulten, har en jæl-tarm.

Når man vanskeligt kan rede håret igennem, skyldes det, at man har en ma'lok (mare-lok).

Man fik ikke råd med (fart i) det arbejde (eller den mad), man ikke holdt af.

De lå skaføttes o: side om side i sengen.

Solen skal skinne på jødernes sabbat (lørdag).

Strikketøjet er rallet sammen o: løst i strikningen.

En tråd'-trams er et nussehoved.

Kakkelovnen (eller andet) har fået en ters, en omgang pudsning.

Man er ikke valen, når man kan lave en hundeknude o: stikke alle fem fingerspidser sammen.

Maskebrød (o: brud) er det mindste hul i et fiskegarn (en tråd er sprunget). Et større hul er nævehullet.

En rumpe er den snoede del af et fiskegarn; en hale er en større indfiltring af garnet.

En kattesnor er sejl-garn med en knap; kan bringes til at snurre som en kat.

Det er dagsens vejr o: det sædvanlige dårlige vejr.

En talsild er en ekstrasild til olen (ved optælling).

Sildeprangeren fik et kast (o: 2 sild i hver hånd); når man talte silden op og kastede den i prangerens kurv.

Blank norden (vind) bliver ikke gammel.

Mandag formiddags-ny skal sømænd vogte sig for; vejret vil blive dårligt.

Man har kun smuldske (tørvesmuld) at fyre med.

Man må hellere forspørge sig end forgøre sig.

Det slog lige til hos skrædderens barsel; de åd barnet med.

Stabbe, tørre stabbe o: stive, visne stilke (eller kviste).

Det holder (eller uholder) dig; klæder (misklæder) dig. Om tøj, vaner; det uholder huset.

Ovenskrog o: overkrop.

Et mandløst (ubeboet) hus.
 Jeg har købt det for at have det på en vare (for at have reserve).
 En tevandsknægt er en jøk (langt ø).
 Der er sener og sejer i kødet.
 Han kuskenerer (kommanderer).
 Jeg kunne tage strømper på og hose derned (gå derned).
 Å, dit troldere! (tryk på sidste e) siges i medynk overfor et barn.
 Han skal ha' på klavystret (en omgang klø, skænd).
 Han gjorde det af sit eget ure (tryk på e) o: på eget initiativ.
 Ork nej, på det søde lav (kort a) o: det var ikke sådan ment, passede ikke.
 I det trenne o: omkring det tidspunkt.
 Kniven er slent (den slap brødet); den slenter; eller den skævrer.
 Møg-røver er bl. a. snavsede snebunker.
 Fnaslet (skrubbet, ru) hud.
 Man skal ikke spekulere derover i fortid (eller fortiden) o: på forhånd.
 De skal have noget at tide dem (sig) med, få tiden til at gå med.
 Synge, så linden må gro o: af hjertet.
 Krybe i krumholt, gå i skjul (eller under dæk) af skam.
 En klumre o: en klynge roser, muslinger, en klase, en samling småting.
 Et rumme, afstand mellem 2 bådes næringer; fiskerne kivedes ofte i anledning af, at et bådelaq havde sat næringerne for nær de andres.
 Han er andans, anderledes end de andre; andannerer sig.
 Hun sang som en kornlærké (godt).
 Nu kommer Støvle-Bentsen (tryk på Bent); om en, som trådte hårdt.
 Han har krasakket mig, givet mig en hård medfart.
 Med badehotellet, som blev bygget på Gilleleje 1895 som følge af, at Gilleleje var ved at blive opdaget som badested, ville meget nyt komme hertil; Gillelejerne, som udgjorde et eksklusivt samfund, var ængstelige for det ny, og de gamle talte derfor om alt det av'åd (de fremmede), som nu ville indfinde sig.

H. C. Terslin.

Bidrag til det nordligste Sjællands kirkehistorie

ved H. C. Terslin

Igennem Codex Esromensis, Esrum klostres brevbog, udgivet 1880-81 af O. Nielsen, får vi et indblik i vor egne middelalderlige kirkehistorie (klostergodset, personer, kirkeliv m. v.). Foruden Codex er til denne artikkel, som især tager sigte på Søborg sogn, benyttet pastor P. C. Gardes¹⁾ manuskript i Søborg præstegårds arkiv »Efterretninger om Søborg og Gilleleje Præstekald« (1892). Også hans kildehenvisninger er benyttet.

Den ældst kendte præst i Søborg var *Jens Bylle*. I Codex kaldes han Johannes dictus Byllæ de Syoburgh og er til stede 26. nov. 1301 sammen med bl. a. præsten Nicolai af *Esbørnthorp* (Esbønderup) for at besegle et gavebrev, ifølge hvilket præsten *Atto* af Tibirke skænker sin ejendom i *Lucoga* (Lydshøj) til Esrum kloster, hvilket altså skete på *Erik Menveds* tid, da *Bonifacius VIII* var pave, og 6 år efter ærkebisp *Jens Grands* flugt fra Søborg.

På Valdemar Atterdags tid var der knyttet 3 diakoner til Søborg kirke, foruden præsten, hr. *Michael*, »dom. Michael rector. eccles. Syoburgh«, som han nævnes i Codex, da han den 22. juli 1354 er med til at besegle et gavebrev, som kanniken *Johannes Jakobsen* i Århus udsteder på sit gods i *Vejby* (Holbo hrd.) til klosteret i Esrum. Og 10. august 1355 besegler han på Holbo herredsting sammen med slotsfogeden på Søborg, *Johannes Færke*, et brev, ifølge hvilket *Frende af Tisvilde* pantsætter til Esrum kloster en gård i Tisvilde.²⁾

Den gamle tradition, at dronning Helvig omkring den tid blev sat i et slags fangenskab på Søborg, der ofte har været statsfængsel, og at hun skal være død og begravet der, passer næppe. Hun døde i Esrum kloster ca. 1374 og blev begravet der. — Ifølge et pavebrev af 10. sept. 1377³⁾ fik kong *Oluf* og dronning *Margrete*⁴⁾ tilladelse til at føre kong *Valdemars* og dronning *Helvigs* lig til Sorø,

1) P. C. Garde (*1816 † 1892) var søn af den kendte kommandør og historiske forfatter H. G. Garde og var præst i Søborg-Gilleleje 1869-87.

2) Codex.

3) Ny kirkehist. Saml. 5. 866.

4) Dronning Margrete skal være født på Søborg (1353).

henholdsvis fra *Vordingborg* og *Esrum*, »ubi corpora, ut viventes mandaverant et elegerant fuerint et sint sepulta.⁵⁾ At denne til-ladelse endnu ikke i året 1400 er blevet udført for Helvigs vedkom-mende, ses af et gavebrev af 10. febr. 1400, hvormed dronning Mar-grete skænker Esrum kloster sit gods i Egebjerg (Odsherred) for dag-lig sjælemesse over hendes mor. Brevets indhold er følgende: Vi, Margrete, med Guds nåde Valdemar danekonges datter, tilkende-giver med dette åbne brev, at Vi — — til Guds og Vor Frues hæ-der for Vor herres og faders og Vor moders og deres forældres og Vor søns og Vor egen sjæl (skænker) — — — Egebjerg i Odsher-red med tilliggende — med agre, enge, skove, fiskevand, møller — o. s. v. — — fra Os og til Esrum kloster til evindelig Eje. Og Vi vil, at abbeden, — — som nu er (og alle de, som herefter kommer), skal opholde en evig messe hver dag at synges for det alter i det samme klostres høje kor, (hvor) Vor moder ligger begravet, for hendes sjæl, og et lys at opholde (o: vedligeholde) og brænde, og for det samme alter hver dag evindelig, (når) denne forskrevne messe synges, som før er sagt, og »salve regina«⁶⁾ hver dag at synges efter højmesse — — — og at holde Vor moders og hendes og Vor herres og forældres og Vor søns og Vor egen årtid⁷⁾ — — — hvert år med messer og vigilier⁸⁾ evindelig, og at brødrene (o: munkene) plejes des bedre hvert år (på) den samme årtids dag over bord, og at de synger (på) den samme årtids dag efter at have ædt: — — Vor Frues lov, »o florens rosa«, i koret for Vor Frues billede, og at abbeden — — i Esrum — — som nu er, og alle de, som herefter kommer, dette foreskrevne i alle måder så gøre, holder og fuld-kommer (som er sagt i det foregående), som de vil ansvare det over for Gud, og som Vi tiltror dem. — — — — (Og for at dette således) stadig og ubrydelig skal (blive ved magt), så lader Vi Vort segl hænges for dette brev og har bedt (de) ærlige fædre med Gud biskop Peder af Roskilde, Biskop Jæip af Bergen, hr. Peder Nielsen af Agarth, hr. Johan Skarpenberch, hr. Jens Nielsen af Avendsberch og Jæip Tryggesen og Hermynd Fleming og Jens

5) (fra Vordingborg og Esrum) »hvor ligene, sådan som de i levende live havde forordnet og truffet valg om, har været og er begravet«.

6) »Hil dig, dronning«, en middelalderlig sang til Jomfru Maria; den ind-ledes med disse ord. — »O florens rosa«, »O blomstrende rose«, se nedenfor, er også en middelalderlig Maria-sang.

7) Artid eller artid, bønnetime; årlig sjælemesse, ofte forbunden med bespi-ning af de fattige. Navnet har holdt sig i Nordsjælland helt ned i 19. årh. i betydning af begravelsesgilde. — På Gilleleje har jeg flere gange, helt ned i 1920'erne været til artid (kaffegilde) efter begravelse.

8) Vigilie d. v. s. nattevagt. Her tænkes vel på vågenætter for de døde.

Svensen Bryms af våben (o: væbner) lade deres segl og vidnesbyrd hænges for dette brev. — — — 10. febr. 1400.⁹⁾

Vi kender kun 4 præster i Søborg før reformationen. 1446 nævnes præsten Niels Michelsen i et gavebrev¹⁰⁾, dateret 31. maj 1446. Sammemstedes nævnes borgmester Jacob Mortensen i Søborg og søborgerne Peder Esbernson, Tuve Baghær (bager), Knud Knudsen og Niels Baggesen. — — 24. aug. 1458 er præsten med til at besegle et brev vedrørende et markskel¹¹⁾ mellem Danstrup og Vexebo. Dette brev er meget interessant, idet det drejer sig om afslutningen på en strid om skellet mellem de nævnte to byer:

Abbed Thomas i Æbelholt, forstander Henrik Skarsow i Slangerup kloster, høvedsmanden på Gurre, Gotske Barsebæk. Litke Jensen i Frederslev, Rolf i Fredebo, Barit Petersen i Nejlunge, Jep Yselsen i Alme, Jes Aritsen i Lavø, Per Andersen i Blidstrup, Jep Petersen i Aggebo, Per og Jes Fadersen i Ørby hilser med dette åbne brev evindeligt med Vor Herre alle, som læser dette brev eller hører det oplæse. — Og disse mænd gør det vitteligt, at de d. d. har haft møde med mændene i Danstrup og Vexebo, som var hidkaldte ifølge kongeligt brev for at sværge markskel mellem de to byer. Det ser ud til, at det er abbed Niels i Esrum og Iver Axelsen, som var ophavsmændene til striden. (Klostret har ejet jord der). Sagen skulle så afgøres ved, at 12 mænd fra egnen, deraf halvdelen riddere og svende og halvdelen jordejende bønder, skulle finde det rette skel. Så oplæste abbed Niels nogle åbne, beseglede breve, og det fremgik af et af de gamle dokumenter, nemlig ærkebiskop Eskils brev, at grev Niels havde givet jord i Vexebo til Vor Frue kirke i Esrum, og at Svend og Rane siden havde stadfæstet denne gave. Og ifølge et andet åbent brev, som abbed Niels oplæste, fremgik det, at »16 adstadige oldinge, gamle dannemænd«, for længe siden havde gangt (gået) et ret skel mellem de to byer. — Så blev ridder Johan Okse, høvedsmanden på Ørekrog (Krogen slot), som var talsmand for ovennævnte Iver Akselsen, forespurgt, om de havde beviser i form af breve mod abbed Niels's påstande; men de havde ingen. Men de bad os om for Guds og retfærdighedens skyld at sværge et retfærdigt markskel. — Retten afgjorde så, at 12 oldinge, gamle dannemænd, der var uvildige, og som boede på egnen og hverken var abbedens eller Ivers tjenere, skulle træffe bestemmelsen om byskellet. Mændene var Jep Person i Botztorp (Boserup), Jes Hemmingsen i Tybborup (Tipperup), Henning Brun og Nis Svendsen i

9) Codex.

10) Oldn. Annal. 1850. 322.

11) Codex.

Højsager, Hemming Jensen, Anders Hemmingsen og Oluf Truesen i Asminderød, Oluf Person i Jonstorp, Hemming og Henrik Person og Jes Magensen i Ætdenthorp (?) og Svend Nielsen i Langerød. Disse mænd udredede følgende byskel:

Gennem Lillelyng, frem gennem Wixebodæ vang og Damstorps (Danstrup) vang og så norden om Wixebodæ dam og mellem Wixebodhæ (Veksebo) jord og Eskemose og norden om den østerste og norderte gård i Wixebodæ og så ind i Stubbe dam, som strømmen løber. — — Derefter svor vi (o: de førstnævnte rettens mænd) markskellet (i overensstemmelse hermed). Det vidner vi med vore segl — og med følgende gode mænds (og vidners) segl: Johan Oxe, ridder, hr. Niels Mechelsen, prest i Søborgh, hr. Hans Rickmatzson, prest i Tydækp (Tikøb), hr. Claus Jensen, prest i Blysthorp (Blidstrup). — Dateret 24. aug. 1458.

Den sidste Søbörgpræst, vi kender fra før reformationen, er Jacob Johansen, også kaldet Jep Jensen. Hans navn findes på en af kirkens klokker, der nu opbevares på Nationalmuseet. Indskriften, der er på latin, lyder således: Kristi bekender, som har vundet (himlens) glæder, bed for os, at vi må komme til dem. Under slotsherren, hr. Henrik Aagesen, og sognepræsten, hr. Jacob Johansen, gjorde Johannes Fastenove mig 1514; men kirkeværger var Niels Jacobsen og Hans Nielsen.¹²⁾

— — — —

Blandt de jordegodser, Esrum kloster ejede, lå fire i Søbörg sogn. Herom fortæller Codex Esromensis:

1. — 30. maj 1493 skænkede væbneren Peter Steen (Stehn) i Favrholt¹³⁾ sin gård i Fjellenstrup (nuv. matr. 13) til Esrum og Æbelholt klostre (det sidstes part mageskiftedes 13. okt. s. a. til Esrum kloster mod en gård, dette kloster ejede i Ejlstrup). Gavebrevets indhold er følgende: Alle, som ser dette brev eller hører det læst, hilser jeg, Peter Sten af våben, boende i Favrholt evindeligt med Vor Herre. Gør jeg vitterligt — — med min kære husfrues og børns vilje — — —, (at jeg) afhænder fra mig og alle mine arvinger — — — min gård — — udi Fiællenstrop i Siøburch sogn — — (hvorpå nu) bor Niels Michelson, som giver årlig — — til landgilde 15 skp rug og 18 skp byg og 1 sk grot pæninge, til Villems kloster udi Æbleholt og til Jomfru Marias kloster udi Esrom for

12) Henrik Aagesen Sparre, lensmand på Søbörg 1514-20. — Johs. Fastenove var Danmarks fineste klokkestøber i middelalderen; 9 af hans klokker kom til Frederiksborg amt. (Kirkeh. Saml. 4. 243. Gribsø: Frb. Amts Kirkeklokker. Fra »Frederiksborg Amt« 1934).

13) Kirkehist. Saml. III Rk. 3. 116. Han omtales også i Scr. Rex. Dan. VI 189. 191-95. 198.

min sjæls salighed til evindelig eje at nyde — med alle gårdens tilliggende, mark og eng (etc.) med sådant skel, at jeg skal indskrives i deres klostres bonæbøger (bønnebøger?), nydendes og delagtiggøres af klosterets gode gerninger med andre klostres venner og velgerningsmænd — — — — og til ydermere forvaring og stadfæstelse, at det skal blive (som foran nævnt), er mit segl (på) dette mit brev (sammen) med flere gode mænds segl (disse nævnes). — — Dateret 30. maj 1493. — Nævnte Peter Steen er 1497 høvedsmand på Helsingør Krog (Kronborg). — Han ejede 1484 Lundbygård i Lundby sogn og nævnes i Næstved Sct Peters klostres gavebog. Han skal være død 1493¹⁴), altså samme år han udstedte ovennævnte gavebrev. Ifølge dette beløb gårdens landgilde sig til 15 skp rug, 18 skp byg og 1 sk grot, og da der blandt Fjellenstrups gård kun er een, som stod for dette beløb i jordebogen 1588, nemlig den gård, som 1570 ejedes af Søbørg kirke, men som gav og endnu¹⁵) giver præstetiende til Græsted, må det være nuværende matr. 13 (hus nr. 12 i fortegnelsen over Søbørg kirkes ejendomme i Landebogen og Herredsbogen). — — I rigsarkivet findes et skøde (nr. 29), dateret 19. marts 1562, på den gård i Fjellenstrup, hvorudi Jørgen Ipsen bor, fra borgmester Henrik Mogensen (Rosenvinge) i Helsingør til Frederik II. Det er rimeligvis samme gård. Henrik Mogensen havde den i pant fra Esrum kloster. Kongen har vistnok i tiden 1562-70 tilstået Søbørg kirke dens landgildeskate, hvorimod Græsted præst modtog dens præstetiende. Søbørg kirke, som ejedes af kongen, kom siden under domænestyrelsen, som i 1814 (?) solgte nævnte gård til Niels Petersen (eller hans formand).

2. — 13. febr. 1405 tilskødede Peter Löch og hans søster Thyra Jeps til Vor Frues kloster i Esrum deres moders, Gythæ Lööchs gård i Søbørg. Brevet fortæller herom: Alle, som dette brev ser eller hører, hilser vi, Oluf Jensen og Morten Jepsen, borgmestre udi Søbørg, og alle rådmænd og almuen i den sammested evindelig med Gud og kundgør og vidner med dette vort åbne brev, at — — på vort byting var hæderlig og skellig mand, Peter Lööch, og en hæderlig dannekvinde, Thyra Jeps, hans søster — — og skødede på Gyta Lööchs vegne, deres moder til Vor Frue kloster i Esrum en gård, som kaldes Gythæ Lööchs gård, liggende i Siøburgh — — vesten ved rådhuset, med al sin ret og tilhørelse — — til evindelig eje, hvilken gård den førnævnte gode kvinde Gygæ Lööchs rette eje var og de færomtalte Peter Lööch, hendes søn, og Thyre Jepsdatters rette arv. — Skødet overgives ifølge brevet til den hæderlige abbed

14) Se Knudsen: Danmark i Middelalderen. S. 23-24.

15) Oplysningen er fra 1892.

Svend af Esrum med hans gode klostermænd på klosterets vegne. Dateret 13. febr. 1405 (?).

3. — 22. febr. 1423 gav Jens Laurensen Smed sin jord til Esrum kloster: Alle mænd, som dette brev hører eller ser, hilser vi, Peter Petersen og Oluf Jonson, borgmestre i Siöburgh, og alle rådmænd i den samme stad. Det skal alle mænd vitterligt være, at en hæderlig mand — — Jens Laurensen Smed, der bymand er i vor by, var på vort ting og skødede sin jord — — Esrom kloster til evindelig eje, hvilken han fik med sin hustru.

4. — 22. jan. 1485 gav kong Hans' hestelæge, Anders Staldsvend, til klosteret sin del af den gård, som ligger vesten ved Gildesgården: — Alle mænd (som) dette brev ser eller hører læse, hilser jeg, Anders Stoldsvend, vor nådige herre, kong Hanses hestelæge, evindelig med Gud. Kundgør jeg med dette mit åbne brev, med min kære husfrues råd, Gunnel, og alle andres, som jeg burde råde mig med; karsk og sund og (af) fri vilje har (jeg) undt og givet, giver og under (jeg) den del, som jeg og min kære husfrue har i den gård, som ligger vesten ved Gilles gardhen i Siöburgh, hvori bor Tue Petersen, fra mig og mine rette arvinger til Jomfru Marie kloster, Esrom, at nyde og beholde til evindelig eje. Derfor kender jeg ej mig eller min husfrue efter denne dag at have nogen del i forskrevne gård. — — Til yderligere forvaring beder jeg velbyrdig mand, Per Ly af våben (væbner), boende i Børsholm, at han hænger sit indsegl neden for dette brev, fordi jeg ikke har mit eget hos mig, (sammen) med flere gode mænds indsegl, som jeg har bedet dertil, som er Jep Foged, Anders Knudsen, borgmestre, boende i Siöburgh, Villiom i Hogendorp (Hågendrup) og Simon Smed, boende i Børsholm. — Dateret 22. jan. 1485.

— — — 3. maj samme år kundgør borgmester Anders Knudsen og rådmændene og menigmand i Søborg, at hr. Niels Petersen på abbed Peters vegne i Esrum har tilskødet Willium, af Högolth (Højelt) den klosterjord, som ligger vest for Gillesladen i Søborg, altså ovennævnte jordstykke, mod at Willem, som han også kaldes i brevet, afstår til klostret sin jord i Søborg strax norden ved klosterets jord og gård, som Jep Foget nu under sig har og bor i. — — Og 24. juli 1490 udsteder Williom i Hågendrup sit åbne brev, ifølge hvilket han pantsætter til abbed Peter og Esrum kloster sin gård vesten ved Gyllesgardhen, som nu beboes af Oluf Suder, som brugeligt pant, indtil det bliver klosteret afløst af rette arvinger. Det drejer sig om samme jordstykke som forrige. — — I Esrum klostres jordebog 1497 nævnes kun ovennævnte gård i Fjellenstrup; klosterjorden i Søborg by må sagtens være afhændet forinden.

Fører altid **friske** og **førsteklasses**

TELEFON
125

Varer i forskellige **Fiskesorter.**

Fiskesalgssforeningen **GILLELEJE**

Den bedste Habit og Frakke

*til den helt rigtige Pris
faar De hos*

P. Petersen

Vesterbros Herremagasin . Gilleleje . Tlf. 215

Jørgen og Arne Nielsen

*Tømrer- og Snedkermestre
Maskinsnedkeri*

Vandværksvej Telf. Gilleleje 175

Specialitet: Sommerhuse og
Vandbygningsarbejder .

N. Nielsen
SOMMERLYST

Købmandshandel

Kolonial - Vin

Tlf. Gilleleje 34 Varerne bringes overalt

Vilh. Pedersen

Urmager og Guldsmed
Fotohandel

Eget Atelier for Amatørarbejde

*Fest- og Brudegaver
Moderne Ure
Stort Udvalg*

Vesterbrogade 11 . Telefon Gilleleje 87

**Andersens og
Ferdinandsens**

Skibs- og Baadebyggeri
Gilleleje

Telefon 128 Privat 172

Slagtermester

Charles Hansen Eftf.

EGON PETERSEN

Vesterbrogade

Kød og Paalæg

Telefon Gilleleje 10

Gilleleje Trælasthandel

BJØRN PEDERSEN

Bygningsartikler
Cement og Kalk

Telefon Gilleleje 202

Gilleleje Mejeri

Telefon Gilleleje 47

HUSK.. vi er altid til Kundernes Tjeneste

OLUF OLSENS's
Slagter- og Viktualieforretning
Tlf. Gilleleje 43

JACOB LARSEN

Bageri - Konditori

Vesterbrogade 6

Gilleleje

Telefon 68

Fører alt i groft og fint — i helt rigtige Ting

Brdr. C. og F. Petersens
MASKINFABRIK
Havnen . Gilleleje . Telefon 136

Specialitet:

Motorreparation

Alle Maskieer for Fiskeri

EVALD ANDERSEN
Manufaktur,
Trikotage

Telefon 103 og Skotøj
Gilleleje

Pensionærer modtages
hele Aaret
Centralvarme

Gilleleje Missionshotel

ved Havnen - Telefon 29 og 129

Automobil udlejes

TELEFON 40 . GILLELEJE

P. LAUR. NIELSEN
Vesterbrogade
(ved Blaabjergbakken)

Murermester

LAUR. ANDERSEN

Svend Henriksens Vej

Gilleleje . Telefon 121

Tilbud gives paa alt Murerarbejde.

Alt Murerarbejde udføres.

Gør Deres Indkøb i

P. Petersens
CYKLEFORRETNING
TELEFON GILLELEJE 36

Tømremester Aage Andersen

Gilleleje

Telefon 105

Alt Tømrer- og Snedkerarbejde udføres

Handelsgartner

OLAF MØLLER

Frukt . Grønt . Blomster

Stationsvej

Telefon Gilleleje 20

Gilleleje Sanitetsforretning

KAY SVENDSEN

Blikkenslagermester, aut. Vand- og Gasmester

Hovedgaden 19 . Telefon 99